

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

140 DE ANI DE LA REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848

1848 — MOMENT INNOATOR ÎN ISTORIA ROMÂNIEI

DAMIAN HUREZANU

UNITATEA NAȚIONALĂ PRIN LEGĂTURI ÎNTRE CĂRTURARI ÎN
ANII ANTERIORI REVOLUȚIEI DE LA 1848

APOSTOL STAN

INTELECTUALII ROMÂNI ÎN REVOLUȚIA DE LA 1848

NICOLAE LIU

IOAN MAIORESCU — ACTIVITATEA SA POLITICĂ ȘI DIPLOMATICĂ
(1848—1859)

PAUL BARBU

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, INSEMĂRI

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ
ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

4

TOMUL 41

1988

APRILIE

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ȘTEBAN ȘTEFĂNESCU (*redactor șef*), ION APOSTOL (*redactor șef - adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIE, LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ȘTEFAN OLTEANU, POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 180 lei.

În fără abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ROMPRES-FILATELIA Departamentul Export-Import-presă P.O. Box 12—201. Telex 10376 prsf r — București, Calea Griviței nr. 64—66.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de Redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției :

B-dul Aviatorilor, nr. 1

71247 — București, tel. 50.72.41.
www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 41, Nr. 4
Aprilie 1988

2.4

SUMAR

140 DE ANI DE LA REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848

DAMIAN IUREZEANU, 1848 — moment Innoitor in istoria României	367
APOSTOL STAN, Unitatea națională prin legături între cărturari în anii anteriori Revoluției de la 1848	386
NICOLAE LIU, Intelectualii români în Revoluția de la 1848	404
PAUL BARBU, Ioan Maiorescu — activitatea sa politică și diplomatică (1848—1859)	419

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

Știri despre revoluționarii exilați de la 1848 și cauza Unirii într-o corespondență inedită (<i>Nicolae Isar</i>)	437
--	-----

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

Activitatea științifică a cadrelor didactice de la Facultatea de istorie-filozofie (secția istoric-filozofic) în anul 1987 (<i>Radu Manoiescu</i>); Simpozion consacrat Unirii Principatelor; Călătorie de documentare în R. D. Germană (<i>Șerban Papacoste</i>)	445
---	-----

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

APOSTOL STAN, <i>Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională</i> , Edit. politică, București, 1987, 448 p. (<i>Nichita Adâniloae</i>)	451
LADISLAI GYÉMÁNT, <i>Miscarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848</i> , Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, 518 p. (<i>Gheorghe F. Anghel</i>)	453
ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, <i>Iazăr-Leon Asachi în cultura română</i> , Sibiu, 1985, 524 p. (<i>Iuliu Bud</i>)	455
* * * <i>Bolívar y Europa en las crónicas, el pensamiento político y la historiografía</i> , volu- men I, Siglo XIX. Investigación dirigida por Alberto Filippi. Prólogo de J. L. Sal- cedo Bastardo, Ediciones de la Presidencia de la República. Comité Ejecutivo del Bicentenario de Simón Bolívar, Caracas, 1986, 1086 p. (<i>Eugen Denize</i>). . .	461

REVISTA DE ISTORIE

TOME 41, N° 4

Avril 1988

SOMMAIRE

140 ANS DEPUIS LA RÉVOLUTION ROUMAINE DE 1848

DAMIAN HUREZEANU, 1848 — moment novateur dans l'histoire de Roumanie . . .	367
APOSTOL STAN, L'unité nationale par des rapports établis entre lettrés pendant les années qui ont précédé la Révolution de 1848	386
NICOLAE LIU, Les intellectuels roumains dans la Révolution de 1848	404
PAUL BARBU, Ioan Maiorescu — son activité politique et diplomatique (1848—1859)	419

MÉMOIRES, CORRESPONDANCE, NOTES

Données concernant les révolutionnaires exilés de 1848 à la cause de l'Union dans une correspondance inédite (<i>Nicolae Isar</i>)	437
--	-----

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

L'activité scientifique des cadres enseignants de la Faculté d'histoire-philosophie (section histoire-philosophie) en 1987 (<i>Radu Manolescu</i>); Symposium consacré à l'Union des Principautés: Voyage de documentation en R. D. Allemagne (<i>Șerban Papacostea</i>)	445
--	-----

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

APOSTOL STAN, <i>Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională</i> (La révolution roumaine de 1848. Solidarité et unité nationale), Edit. politică, București, 1987, 448 p. (<i>Nichita Adâniloae</i>)	451
LADISLAU GYÉMÁNT, <i>Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848</i> (Le mouvement national des Roumains de Transylvanie entre 1790 et 1848), Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, 518 p. (<i>Gheorghe F. Angheliescu</i>)	453
ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, <i>Lazăr-Leon Asachi în cultura română</i> (Lazăr-Leon Asachi dans la culture roumaine), Sibiu, 1985, 524 p. (<i>Iuliu Bud</i>)	455
* * * <i>Bolívar y Europa en las crónicas, el pensamiento político y la historiografía</i> , volumen I, Siglo XIX. Investigación dirigida por Alberto Filippi. Prólogo de J. L. Salcedo Bastardo, Ediciones de la Presidencia de la República. Comité Ejecutivo del Bicentenario de Simón Bolívar, Caracas, 1986, 1086 p. (<i>Eugen Denice</i>)	461

1848 – MOMENT ÎNNOITOR ÎN ISTORIA ROMÂNIEI

DAMIAN HUREZEANU

Dacă ar fi să se indice unul din momentele cele mai reprezentative în care se afirmă conștiința europeană a înnoirii, în care ideea de regenerare e resimțită cu o intensitate aparte și în care freamătă ființa însăși a popoarelor la această idee, atunci, desigur, anul 1848 s-ar afla printre datele invocate cu prioritate.

Nu are, evident, semnificația unui eveniment de răscruce în dezvoltarea istoriei, așa cum a avut revoluția de la 1789 din Franța care „dizolvă” lumea veche, cum se exprima Gramsci, și afirmă lumea modernă, dezagregă un sistem de raporturi sociale și elaborează un altul¹. După marea revoluție burgheză din Franța și războaiele napoleoniene victoria noului mod de producție devenise ireversibilă; semnele epocii moderne se desfășurau pe zone din ce în ce mai întinse ale Europei, și dincolo de aceasta, și pe planuri multiple: în formele producției materiale și în raporturile de schimb, în dezvoltarea conștiinței de sine a popoarelor și în mișcările de eliberare națională, în transformările de ordin cultural și spiritual din societate². Sistemul Sfintei Alianțe, ca simbol al unei lumi încremenite, clădită pe un set de valori și de structuri peste care trecuse deja furtuna lui 1789—1794, face parcă și mai evident caracterul extrem de frământat al perioadei de după 1815 în Europa. Dincolo de diplomația Marilor Puteri și de angajarea tot mai intensă în jurul „Problemei orientale”, Europa e traversată literalmente de curenți și mișcări de regenerare, de manifestări surde sau violente de nemulțumire, de acte insurecționale și revoluții, așa cum au avut loc în 1830 în Franța, Belgia sau în teritoriile poloneze.

Ceea ce pînă la 1848 s-a petrecut totuși oarecum dispersat și în cadru zonal, se desfășoară, în anul revoluționar 1848, într-o remarcabilă creație istorică de anvergură europeană. Popoarele freamătă parcă de dorința de a acționa pe scena istoriei, simt un izvor de forțe noi, au conștiința rolului și a menirii lor. E un moment de renaștere, de elanuri active și năzuințe de înnoire în lumina cărora trecutul își dezvăluie insuficiențele organice. E cu adevărat o „primăvară a popoarelor” în sensul redșteptării lor la viață, al deschiderii către istorie, dar și al elanului juvenil și romantic, înclinat nu numai să acționeze, dar și să se autoiluzioneze, să ia visul drept realitate.

În acest cadru și în această atmosferă se înscrie și revoluția de la 1848 din țările române. „Desfășurîndu-se, în condițiile avîntului revoluționar care a cuprins Europa — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu —

¹„Revista de istorie”, tom 41, nr. 4, p. 367—385, 1988

revoluția din țările române s-a integrat acestui amplu curent social-politic, constituind avanpostul cel mai înaintat al revoluției burgheze din sud-estul continentului”³.

Este aproape incredibil, dar este de domeniul evidenței empirice faptul că și în trecut, și astăzi, destule scrieri de peste hotare despre revoluția de la 1848 în Europa ignoră componenta românească acesteia, sau o menționează în subsidiar, ca și când n-ar participa la constituirea ansamblului european și n-ar fi, totodată, un fenomen organic și bine individualizat al vieții unui popor și al unei societăți ce a întipărit în structura sa momentul 1848.

Pe de altă parte, curentele de idei de nuanță conservatoare din țara noastră și-au arătat, sub varii forme, neînțelegerea, dezaprobarea sau aversiunea față de revoluție. Nelipsite au fost accentele minimalizatoare, invocarea implantării imitative a unei experiențe istorice nepotrivite cu condițiile și stadiul evolutiv al societății noastre, schematizarea caricaturală a genezei și a resorturilor mișcării, văzute ca operă a unui pumn de tineri intelectuali formați în spiritul ideilor apusului european etc. etc.

Ar fi greșit să descifrăm în această reluctantă un simplu dezacord cu anumite forme exterioare, atitudini sau „ținute stilistice” ale revoluției, care nu se potriveau spiritului conservator. În cauză este ceva mult mai profund, anume faptul că revoluția contrazicea structural viziunea evolutivă asupra procesului istoric românesc. În locul evoluției organice, graduale, presupunând transformări abia perceptibile (sau, oricum, niciodată în contradicție fundamentală cu interesele și cu capacitatea privilegiaților de a se adapta și a se transforma ei înșiși) revoluția propunea un model dinamic de evoluție socială, bazat pe înnoirea hotărâtă a societății, pe prefacerea radicală a structurilor și instituțiilor existente.

Lucrețiu Pătrășcanu observa cu dreptate că, negînd anul 1848, exponenții curentelor conservatoare urmăreau să anihileze spiritul revoluției, „idealurile și principiile revoluționare”⁴.

Dacă din punct de vedere al procesului istoric românesc optica conservatoare absolutizează momentul creșterii organice, ignorînd aspectul dinamic al dialecticii dezvoltării sociale, ea vedește o inadmisibilă îngustime la oameni cu larg orizont cultural, așa cum au fost, de pildă, junimiștii, dacă judecăm fenomenul din perspectivă europeană. Fiindcă el se situează organic în acest context, exteriorizează trăsăturile mișcării general europene, traduce în termenii realității noastre spiritul epocii și aspirațiile ei. Dezavutarea lui 1848 în țările române se transformă, astfel, în dezavuarea anului revoluționar 1848 în genere, în ștergerea din istoria europeană a uneia din cele mai frumoase pagini de luptă, de abnegație și de intensă trăire creatoare.

Sub acest semn al făuririi de destin nou, al trasării unui nou hotar de istorie s-a desfășurat revoluția de la 1848 în țările române. Senzația aceasta era generală și era poate cu atît mai intens simțită cu cît erau mai numeroase și mai adînc înrădăcinate vechile structuri și întocmiri sociale. O desprindem din faptele vremii, din literatura și documentele epocii.

Cu câteva zile înainte de a se declanșa primul episod al revoluției, încurajat de cele ce se petreceau în Europa și de starea febrilă din Țările Române, George Barițiu scria în „Foaie pentru minte” : „Urmeze orice, noi din parte-ne cunoaștem că pentru români încă se deschide o epohă cu totul noasă... Se pare că și alți prieteni ai noștri învățați, deștepți pătrunzători simt una cu noi în privința aceasta (...) ei simt că « libertatea, egalitatea, frățietatea », această sfântă deviză a timpului nostru, va fi și-a noastră scăpătoare”⁵. Ideea e o constantă a documentelor vremii, punctul de pornire al oricărei judecăți constatative sau de valoare asupra celor petrecute. Când soarele libertății s-a ridicat peste Europa — scria Vasile Alecsandri într-o broșură-memoriu din mai 1848 — toate clasele societății moldovene s-au trezit ca dintr-un somn adânc și „au simțit într-o unire nevoia de grabnică vindecare”⁶. Iar Simion Bărnuțiu declara solemn în memorabilul discurs din 2/14 mai din Catedrala de la Blaj : „Și cine să nu se miște acum, care popor să nu se aprindă de acest spirit dumnezeiesc, ce anunță căderea servituții la toate popoarele, renașterea Europei prin libertate ?”⁷.

Această idee a regenerării, a ruperii cu trecutul, a intrării într-un curs nou de viață este axială în documentele programatice ale revoluției de la 1848 ; în *Proclamația de la Islaz*, considerată Constituție a Țării Românești, în hotărârile Adunării de la Blaj, în *Petiția românilor* din Banat și Părțile ungurene, sau în broșura program a lui Mihail Kogălniceanu, *Dorințele Partidei Naționale*.

Principala determinație a spiritului înnoitor al revoluției era libertatea ; este cuvântul care domină limbajul timpului, sintagma nedespărțită de faptele și de obiectivele revoluției, de reprezentarea oamenilor despre epocă și cerințele vremii. Cît de intensă era nevoia de libertate, cît de adâncă și de puternică era credința în puterea ei purificatoare și cît de mult erau convinși oamenii timpului că libertatea este marea cucerire a societății și idealul omului ca persoană și individ social reiese cu elocvență din mărturiile vremii. O invocau nu numai proclamațiile, apelurile sau publicațiile vremii, o exaltau nu numai poezii în versuri transfigurate de patetism, dar ea pătrunde autoritar și în corespondența participanților la revoluție, în reacțiile verbale obișnuite. Să apelăm la câteva exemple. Abia eliberat din închisoare, luptătorul bănățean Eftimie Murgu lansa o proclamație cu următoarele fraze de început : „Duhul veacului de acum răscolitu-s-au în Europa asupra tiranilor, asupra cîrmuirilor ce ținînd întru întuneric pe cetățeni îi avea ca și robi și cugeta a-i avea robi pentru totdeauna. Acest duh, care este duhul slobozeniei (libertății) și care pentru aceea țentia a rumpe și a scutura lanțele robiei ce de atîta vreme apăsase pre omenire s-au pătruns și pînă în părțile țării ungurești”⁸.

Izbînda revoluției la București îi provoacă lui C.A. Rosetti o stare de beatitudine ; respiră aerul libertății ca pe ceva material, sesizabil. Cîm era de așteptat, primul său articol din „Pruncul român” se chiamă *Trăiască România liberă !* „Da, România iubită, care de atîtea veacuri gema sub robie — scria C. A. Rosetti — a rupt lanțurile rușinoase și a arătat lumii întregi că în vinele copiilor ei curge încă sînge de roman. Bucurați-vă, frați, (...) (că) am dobîndit ceșesul dar al libertății...”⁹.

Mai reținut, Aaron Florian se conectează și el la vibrația neobișnuită a clipei înștiințându-l, într-o scrisoare din 12 iunie 1848, pe G. Barițiu la Brașov : „Zioa de ieri, 11 iunie 1848, este o zi de la care începe o epohă nouă în analele Țării Românești. Deviza populilor civilizați: libertate, egalitate, frățietate este și deviza românilor de aici. Constituția, această zicere fermecătoare, această faptă fericitoare, s-a proclamat și la noi (...). Noi sîntem emancipați și ne vom bucura de aici înainte de toate drepturile de care sîntem vrednici”¹⁰.

Gh. Magheru atingea și el o notă emoțională foarte ridicată chiar în scrisorile pe care le trimitea „din Cîmpul lui Traian”, așa cum atestă scrisoarea din 2/14 septembrie 1848 trimisă colonelului Nicolae Pleșoianu la Craiova : „Nu mă îndoiesc că va fi vreun adevărat român care să do-rească sau care măcar să sufere a mai trăi într-o tiranie complită și in-famă, după ce a trăit puțină vreme sub dulcele soare al libertății, după ce a gustat odată fericirea d-a fi cetățean al unei nații regenerare [...] Nu trebuie oare să strigăm tare dreptățile noastre, să arătăm lumii întregi că ne place libertatea și independența, că poporul nostru (...) știe să moară pentru apărarea sacrelor sale libertăți?”¹¹.

Așadar conceptul rezumativ al revoluției ca moment de ruptură cu trecutul este libertatea ; un concept atotcuprinzător avînd o dublă proiecție de sensuri și de conținuturi : pe de o parte un sens abstract, absolut, semnificînd condiția ideală de existență a individului ca om social și ca persoană concretă ; pe de altă parte, în ideea de libertate se toarnă conținuturi concrete de ordin social, național și politic și tocmai aceasta îi imprimă un caracter viu și îi sporește forța de atracție.

Pe terenul realităților românești nu era greu a pune în evidență diferența dintre libertate și „nelibertate”. În adevăr, în ciuda progre-selor realizate de societate în prima jumătate a secolului al XIX-lea struc-turile sale de bază erau încătușate de cadrele vechiului regim.

Țărănimea simțea din plin efectele servituțiilor feudale, sporite și agravate de regimul Regulamentului Organic. Exercițiul vieții politice se afla în mîinile citorva boieri puternici și familii influente din înalta aristocrație ; sistemul de stări și privilegiile funcționa efectiv, deși unele drepturi și instituții de monopol fuseseră desființate. Meșteșugurile și comerțul se simțeau îngrădite de regimul breslelor, de dările și patentele la care erau supuse, dar mai ales de raporturile care scindau societatea¹², împărțind-o nu numai în clasa diferite, dar și în lumi cu statute deosebite¹³. În Moldova se adăuga regimul personal abuziv al lui Mihail Sturdza care exaspera chiar pe mulți dintre cei cu poziții înalte în socie-tate, nemaivorbind de elita tineretului cult al țării.

În Transilvania regimul nobiliar funcționa din plin ; țărănimea era împresurată de dări și robote, iar românii nu numai că nu se bucurau de drepturi naționale, fiind puși de fapt în afara sistemului constituțional al provinciei, ci își vedeau în pericol însăși individualitatea proprie prin campania care condiționa perspectiva instrucției școlare și a dobîndirii unor drepturi cetățenești de maghiarizare.

Senzația de încătușare era cu atît mai puternic resimțită cu cît societatea românească a fost străbătută în perioada anterioară de un lanț de curențe de opoziție ; sentimentul național s-a întărit și s-a maturizat

neconținut, iar ideile noi ale timpului cîștigau teren neîncetat. S-a constituit, astfel, o nouă stare de conștiință, hrănită din valorile civilizației moderne, care conecta realitatea noastră la circuitele mișcării istorice europene, la tendințele și procesele caracteristice ale epocii. Dealtfel, între timp începuseră să acționeze ca factori de conectare și fenomene de ordin economic — prin intermediul comerțului de cereale după pacea de la Adrianopol — dar rolul și semnificația lor avea să se dezvăluie mai târziu.

În consecință, revoluția de la 1848 se desfășoară sub orizontul transformării globale a societății; ideologia ei e hrănită de această tendință, iar programele ei vin să materializeze aspirațiile și cerințele epocii, în cadrul și în condițiile concrete ale realității românești. Desigur, între ideologie, program și realizare nemijlocită există sensibile diferențe de grad. Cum vom vedea ceva mai departe, proclamarea unor postulate radicale — libertate, egalitate, dreptate — se asocia nu o dată cu soluții timide de transpunere în viață, cu prudențe și susceptibilități excesive, sau cu nevoia de a împăca antiteze ireconciliabile, ca în cazul lui I. Heliade Rădulescu. Revoluția reconsideră însă radical condiția anterioară a societății românești, îi dezvăluie insuficiențele organice și propune nu o simplă terapie parțială, ci o restructurare menită să inoveze cursul însăși al dezvoltării sale istorice, să sincronizeze procesul istoric al țării noastre cu cerințele civilizației moderne europene. Sintagma mazziniană a revoluției „sincrone și simfoni” dezvăluie nu numai spiritul general al revoluției europene, ci și nevoia de sincronizare, prin unitatea acțiunii revoluționare, a coordonatelor procesului istoric european. Cum se știe bine, această sintagmă era îndrăgită și în cercurile revoluționarilor români de la 1848. În alți termeni, revoluția intervine ca factor de restructurare, reasezare și înnoire a cursului evolutiv al societății; ea reprezintă momentul dinamic calitativ în dialectica procesului istoric românesc din epoca modernă, singurul dealtfel din tot cursul epocii.

Căci 1821 tinde, e adevărat, spre regenerarea societății, dar se reduce la un nivel de dezvoltare a acesteia care-i limitează anvergura și obiectivele, iar evenimentele ulterioare — am în vedere Unirea din 1859; războiul pentru cucerirea independenței 1877—1878; războiul de reîntregire națională și Marea Unire din 1918 — asigură realizarea sarcinilor de ordin național, fundamentale pentru viața poporului nostru, însă pe fondul unei mișcări evolutive a procesului istoric și a raporturilor socio-economice puternic grevate de structuri economice, sociale și politice învechite.

Definitorii pentru conținutul și dimensiunea transformărilor îmbrățișate de revoluții sînt, evident, programele ei, sau mai bine zis cadrul ei programatic fiindcă au existat unele aspecte care au preocupat intens pe protagoniștii mișcării, deși nu au figurat ca puncte de program la Iași, Blaj, București sau Timișoara.

În cadrul de față ne interesează semnificația programelor, nu analiza sistematică a prevederilor lor, întreprinsă nu odată în istoriografia noastră. Ne vom rezuma, deci, la câteva considerații.

La Iași mișcarea debutează sub carapacea puterii lui Mihail Sturdza și nu putea fi decît timidă, de tatonare. Cu adunarea de la hotelul Peters-

burg și *Petiția-proclamație* din 28 martie 1848, care ar fi trebuit să deschidă procesul revoluționar, se consumă în fapt actul principal al evenimentelor. Nici prin intenție și nici prin conținutul ei obiectiv *Petiția-proclamație* nu tindea să bulverseze ordinea Regulamentară instituită în Moldova; sub învelișul acestei „ordini” se caută însă a se introduce o serie de reforme care ar fi lărgit procesul de modernizare a societății, ar fi „renovat” fizionomia regimului regulamentar. Acest subtext al *Petiției-proclamației*, ca și ascuțișul ei deschis contestator la adresa regimului personal al domnitorului erau suficiente pentru a determina reacția cunoscută a lui Mihail Sturdza. Lipsită de contacte organice cu societatea, mișcarea din martie 1848 în Moldova era sortită eșecului. Ea își păstrează totuși semnificația pentru că se înscrie într-un context european revoluționar¹⁴, se conectează la celelalte evenimente și acțiuni din Transilvania, Țara Românească și Banat și este urmată de o serie de demersuri și inițiative ale tinerimii culte moldovene, precum și de mișcări printre țărani din câteva zone ale provinciei¹⁵.

În Transilvania a prevalat momentul național și nu putea să nu prevaleze din moment ce românii își simțeau atins însăși nervul existenței de către intransigența maghiarizatoare a Ungariei... revoluționare.

În ciuda logicii evidente a situațiilor, pe fenomenul revoluționar de la 1848 — 1849 din aria care cuprinde și Transilvania și-a pus amprenta o anumită viziune deformatoare încă din perioada desfășurării evenimentelor. Ea a continuat să greveze multă vreme evaluarea corectă a situației, cu atât mai mult cu cât aparține curentelor democratice și chiar revoluționare de gândire. Despre ce este vorba? Ideologia de stînga, revoluționară, a timpului, judeca evenimentele anilor 1848 — 1849 în termenii unor categorii antagonice: lupta între forțele revoluționare și reacțiune, între libertate și opresorii acesteia. Exemplul cel mai caracteristic al acestei înfruntări era dat de ridicarea eroică a maghiarilor împotriva regimului habsburgic. Avea loc deci o demarcație globală, un chip de a gândi în categorii foarte generale: purtători ai reacțiunii — purtători ai libertății; asupritori — asupriți; popare revoluționare — popoare reacționare etc.¹⁶ — care estompa destule determinații concrete ale realității. Textele lui Engels din această perioadă ne încredințează că și el a judecat lucrurile în cadrul schemei amintite¹⁷.

Nu vom nega, desigur, semnificația general europeană a luptei revoluționare și a poporului maghiar împotriva reacțiunii; există în această luptă o latură de asemenea dimensiune; dar există, în același timp, în acțiunea și politica guvernului lui Kossuth și cauzei pe care o întruchipa o latură conservatoare și retrogradă în raport cu o problemă tot de semnificație general istorică: e vorba, evident, de fenomenul național. Dacă secolul al XIX-lea european a fost numit secolul naționalităților, dacă în cadrul însuși al revoluției maghiare a prevalat momentul național, atunci e evident că a nega dreptul celorlalte naționalități la libertate, a le contesta individualitatea, așa cum procedau factorii de răspundere ai Ungariei revoluționare, însemna a lovi într-un principiu cu semnificație istorică europeană.

Lupta românilor transilvăneni și a sîrbilor pentru afirmarea dreptului la viață națională nu mai reprezintă, deci, un episod subsidiar,

ba chiar o mișcare cu sens reacționar în contextul înfruntării celor două direcții de forțe de la 1848 — 1849, ci un moment însemnat al mișcării generale europene pentru triumful principiului naționalităților. Continutul real și justetea luptei românilor nu se schimbă nicicum prin faptul că s-a arborat o supunere față de Curtea Imperială de la Viena. Este cunoscut că exponenții cei mai autentici ai spiritului revoluției române, un Nicolae Bălcescu, un Eftimie Murgu sau C. A. Rosetti, dar și Avram Iancu — aflat în fruntea mișcării de rezistență românești — au știut să vadă însemnătatea revoluției maghiare și au elogiat momentele de elan eroic ale acesteia.

Românii au fost împinși prin forța lucrărilor și prin politica cercurilor conducătoare ale revoluției maghiare spre contacte cu Viena, care nu erau nici structurale și nici organice, ci pur și simplu de ordin tactic. Flacăra revoluției a fost însuflită de ideea națională, de forța cu care s-a afirmat în cursul evenimentelor conștiința națională.

Dar revendicările mișcării sînt nu numai de ordin național. „Răzimată pe principiul libertății, egalității și fraternității”, națiunea română cerea introducerea unor largi reforme politice. libertatea tiparului, a presei, a persoanei, exercitarea liberă a comerțului și industriei și, ceea ce este foarte important, „națiunea română, ajungînd la conștiința drepturilor individuale, cere fără întîrziere desființarea de iobăgie fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobagi atît în comitate. cît și în districte, scaume și granița militară”¹⁸.

Ne aflăm, deci, în fața unui amplu program de înnoire socială și politică, grefat pe o impresionantă voință de afirmare a vieții naționale. Documentele lasă dealtfel să se observe sensibilitatea fruntașilor politici transilvăneni pentru problema agrară și lumea rurală. Prin origine, condiții de viață și împrejurări de ordin istoric general, „inteligența transilvană” s-a simțit mai apropiată de masele țăranimii, decît fruntașii din clasele avute ale mișcării de la răsărit și sud de Carpați¹⁹.

Ei nu sînt reținuți de menajamente și susceptibilități; tratează chestiunea liber, direct, cu hotărîre. E suficient să examinăm cîteva lapidare mențiuni pentru a desprinde aceste caracteristici. Iată, de pildă, scrisoarea din București a lui Ioan Axente către Simion Bărnuțiu la Sibiu. La 6 aprilie 1848, înainte deci de Adunarea de la Blaj și de precipitarea evenimentelor în Țara Românească el vedea în „schimbarea soartei țăranului” un punct nodal al revoluției. „Oare cînd am fi noi în stare — se destăinuia el — să răscolăm pre români din toate părțile într-o înțelegere și cu un scop, n-am putea stoarce din mina streinilor, sau cel puțin nu am putea scăpa pre români și pre toți alții de robote și de alte nedreptăți ce le suferiră pînă acuma?”²⁰.

Semnificativă este și *adresa* lui Al. Papiu Ilarian din Tîrgu Mureș — prin care motiva „subscrierea” lui la petiția lansată de tineretul maghiar și secuiesc din localitate (24 martie 1848). „Io, cînd am subscris, am zis că și io, ca *român*, subscriu această petițiune acea dulce speranță mîngîindu-mă că va fi fără întîrziere și deodată răscumpărare totală fără nici o despăgubire, egalitate deplină de drepturi civile și politice; respectarea și asigurarea feliuritelor națiunălități și limbi din Transilvania și Ungaria”²¹.

Iancu, la rîndul lui, a fost nu mai puțin un apărător al dreptății țărănilor pe cît a fost al cauzei naționale; îi vedea pe moși stăpîni pe pădurile și pe pămînturile erariului, pe țărani, în genere, stăpîni pe moșile nobililor²².

Nici pentru Bărnuțiu, ideologul problemei naționale, ștergerea iobăgiei fără despăgubire nu a comportat obiecții.

Purtînd aceeași pecete a inovării societății și în plus mai dezbătut și mai „implicat” efectiv în practică a fost programul revoluționar din Țara Românească. Momentul politic instituțional și drepturile cetățeanului și individului se reflectă cu o intensitate specială în program. Se enunță, astfel, egalitatea drepturilor politice, adunarea generală compusă din reprezentanții tuturor stărilor societății, domn responsabil, ales pe cinci ani, responsabilitatea miniștrilor și a tuturor funcționarilor „în funcția ce ocupă”, crearea gărzii naționale; se prevede, apoi, libertatea tiparului, desființarea rangurilor titulare ce nu au funcții, instrucție egală și generală, desființarea pedepselor ce înjosesc demnitatea umană etc. Prin urmare, programul introducea o radicală schimbare politică în viața țării și în condiția fiecărui individ; societatea făcea saltul de la regimul de stări și privilegii la starea modernă a egalității în drepturi și a individului cetățean. Negreșit, aceasta era o cucerire fundamentală, cu atît mai mult cu cît era pătrunsă de spirit democratic presupunînd participarea activă a membrilor societății la exercițiul vieții publice și întemeierea unor instituții apte să asigure efectiv o asemenea participare cum ar fi un parlament reprezentativ și o domnie instituită... pe norme republicane: responsabilitate, alegere pe termen limitat și din „toate straturile societății”.

De fapt, „revoluția democratică” despre care vorbea Bălcescu în celebrul său articol *Mersul revoluției în istoria românilor* s-ar fi produs efectiv doar prin aceste transformări. Cît privește spiritul și deschiderea lor novatoare este deajuns să spunem că anumite prevederi — esențiale pentru fizionomia politică a țării — au rămas deziderate timp de șapte decenii, din 1848 pînă în 1918. Liberalii au invocat mereu descendența lor patruzeciopistă; în fapt nu numai că n-au tratat dinamic mișcarea istoriei dar, față de unele probleme cheie ca democratizarea vieții politice și raporturile agrare, au fost excesiv de moderați chiar în cadrele unei viziuni evoluționiste, gradual-procesuale.

Pe tărîm social-economic revoluția proclamă emanciparea clăcășilor „ce se fac proprietari prin despăgubire”. Feudalitatea era astfel pe punctul de a se cufunda în trecut, opera de transformare atingea centrul material al raporturilor care configurau totalitatea aspectelor societății. Țăranul devenea abia acum om liber de drept în mod efectiv, prin desființarea obligațiilor către stăpînul de moșie, și se transforma din posesor al unei bucăți de pămînt în proprietar al ei, în urma răscumpărării.

Oarecum surprinzător pare faptul că programul nu se oprește la alte sectoare ale activității economice — comercial, financiar-bancar, industrial — cînd știm cît de sensibili erau unii exponenți ai revoluției față de rolul și de importanța lor, cînd ele se asociau indisolubil cu opera de modernizare a societății, și cînd Nicolae Bălcescu concepe un interesant proiect de bancă de emisiune în a sa *Question économique des Principautés Danubiennes*²³. Aceasta ținea însă de o etapă constructivă poste-

rioară sarcinilor nemijlocite ale revoluției; deocamdată se reclamau programatic spre rezolvare emanciparea mănăstirilor închinată, dezrobirea țiganilor prin despăgubire — act social cu pondere și semnificație deloc neglijabile — și transformarea vieții agrare a țării. Modul în care revoluția a înfruntat această problemă este caracteristic pentru fizionomia ei, pentru ceea ce a putut să fie și să reprezinte în realitate, pentru ideologia și practica ei.

Realitatea socială și condițiile istorice au modelat un foarte interesant scenariu ideologic în care se mișcă ideea de revoluție și problema centrală social-economică a ei. Pe de o parte, așa cum știm, revoluția apărea ca un act eliberator al societății, ca laboratorul de creație al unei lumi noi. Ea avea o dimensiune și o semnificație istorică și socială generală; în consecință, societatea în ansamblu era interesată în cauza ei și în idealurile care o inspirau, deci și diversele clase și categorii sociale ce compuneau societatea.

Pe deasupra tuturor deosebirilor, a situațiilor și pozițiilor specifice, flutura flamura vieții noi, regenerate și purificate de revoluție. Toți fiii patriei ar fi trebuit să se simtă înfrățiți, să intre sub această flamură, să uite trecutul, și, în numele viitorului regenerat, să militeze pentru realizarea dezideratelor revoluției. Revoluția a înscris pe steagul ei lozincă *dreptate, frăție*, care n-a fost o sintagmă de circumstanță; a funcționat efectiv ca îndreptar de conduită morală și teoretică. Sensul adânc al revoluției era de a aduce mai multă armonie între oameni pentru că prin opera ei societatea devenea ea însăși mai armonică; patria își îmbrățișa deopotrivă fiii și veghea ca nimeni să nu fie neîndreptățit. Se dezvoltă, astfel, acea idee a națiunii-familie, a comuniunii de sentimente și de aspirații plămădite în retorta revoluției. Mai târziu Dobrogeanu Gherea avea să considere esențiale aceste concepte pentru ideologia revoluționarilor români la 1848²⁴, pentru spațiul mental al fruntașilor ei. Fără a contesta prezența masivă în substanța gândirii generației de la 1848 a raționamentelor de mai sus, se cuvin măcar enunțate împrejurările care le-au generat și se impune subliniat faptul că ele nu domină exclusiv scenariul teoretic-ideologic al revoluției.

O asemenea viziune este produsul aproape inevitabil al circumstanțelor concrete în care a germinat și s-a produs revoluția; societatea nu dispunea de ample forțe, sociale și materiale, angajate în relațiile de producție și de schimb burgheze, care ar fi devenit apărătorii firești ai ordinii instituite de revoluție. Cîmpul ei de acțiune era, în acest sens, limitat în mod obiectiv. Fruntașii inșiși ai revoluției provin covârșitor din rindurile boierimii; e generația nobiliară, educată în spiritul ideilor noi, aderentă organic la valorile și cerințele civilizației moderne, care acționează în avanscenă. Ea joacă un rol însemnat, un rol istoric, însă nu e dispusă la operații chirurgicale radicale și nici nu poate să acționeze decât pe o platformă de raliere și nu de scindare și adîncire a antagonismelor.

Spiritul care o ghidează este acela al consensului, nu al înfruntării și delimitării radicale. Situația internă și externă nici nu permitea, de altfel, lovituri frontale de clasă. Revoluția ieșise victorioasă chiar mai ușor decât se așteptau purtătorii ei; valurile ei debordase literalmente vechiul regim. Dar rămăneau destule forțe de rezistență ale acestuia. Boierimea ca clasă era organic refractară revoluției; tactica pe care o promova nucleul

ei conducător pornea de la ideea posibilității de a produce sciziuni și „ruperi” în rindurile ei în urma promisiunilor că interesele clasei nu vor fi pulverstate, ci menajate, însă într-un cadru nou de existență a societății. Elementele „retrograde”, cum li se spunea, boierimea conservatoare, identificată cu vechiul regim era însă prea puțin consolată de asigurările și promisiunile tinerilor fruntași ai revoluției, deși aceștia aveau adesea nume rezonante (chiar dacă puțini erau, ca Goleștii, proveniți din boierimea cea mai înaltă a țării).

În contextul raporturilor de forță intervenea, în plus, cu o pondere covârșitoare factorul extern. Conducătorii revoluției știau prea bine că o înfruntare serioasă în interior ar fi dat un pretext în plus pentru amestecul celor două puteri — Rusia țaristă și Imperiul otoman — ca „proteatoare” și respectiv suzerană a Principatelor. Numai o mișcare care ar fi demonstrat că știe să stăpânească situația, care ar fi fost emanația voinței unanime a poporului și ar fi introdus ordinea și stabilitatea în lucruri putea să înlăture pretextele formale ale intervenției. Dealtfel în raport cu Rusia țaristă formale ale intervenției. Dealtfel în raport cu Rusia țaristă revoluția nu putea să joace decît cartea rupturii totale. Imperiul lui Nicolae I nu avea nici o justificare și nici un drept moral să se amestece în treburile interne ale Principatelor; regimul regulamentar pe care-l tutelase era pe plan extern un instrument de promovare a politicii de expansiune a țarismului, iar pe plan intern exacerbare anumite laturi ale vechilor rinduiceli, făcînd și mai evidentă abolirea lui. Ordinea revoluționară însemna negarea Regulamentului, anihilarea lui ²⁵.

Cu atît mai mult revoluționarii caută să capteze înțelegerea Porții Otomane față de noua situație, prin asigurarea că interesele ei, ca putere suzerană, nu sînt preclitate; dimpotrivă, între Țările Române și Imperiul otoman pot coexista relații strînse dacă „independența lor administrativă și legislativă” va fi recunoscută și respectată cu lealitatea pe care o cer vechile capitulații și demnitatea unei națiuni renăscute prin revoluția ei. Insistențele au fost inutile și numai considerente de oportunitate pot explica faptul că revoluționarii (deși între ei au existat diferențe de opinie) n-au văzut adversitatea structurală a Imperiului Otoman față de ordinea instituită în Țara Românească, încît și fără semnalele alarmante ale Rusiei țariste, Poarta tot ar fi trimis, probabil, oștirea sa în Principate. Este drept, o vigoasă ofensivă a revoluției europene ar fi determinat schimbări și în raporturile internaționale. În iulie și august 1848 trecuseră însă principalele șocuri ale seismului revoluționar, iar forțele conservatoare începuseră să-și revină. Demersurile diplomatice ale revoluționarilor români sînt, desigur, admirabile însă în contextul și în situația concretă a Principatelor ele aveau doar o valoare simbolică.

Disponînd, deci, de un suport de clasă în mod obiectiv limitat, revoluția a căutat să compenseze fragilitatea ei materială printr-o intensă acțiune ideologică, colorată, inevitabilă, de precepte și imperative etice. Cei avuți trebuiau să înțeleagă cerințele vremii, să dea dovadă de porniri altruiste pentru împlinirea unei mari opere de progres și civilizație, să-și demonstreze atașamentul față de idealurile patriei și ale națiunii ²⁶. Toți trebuiau să se pătrundă de chemarea noii vieți, de năzuința societății spre regenerare. În noua cadență a istoriei se puteau prinde toți, puteau participa cu toții.

Frăție întru dreptate și respectul dreptății pentru toți fiii țării²⁷, iată ipostaza ideală pe care ar fi vrut s-o atingă revoluția; și, cum știm, au și curs afirmațiile că românii au reușit să facă „cea mai frunoasă revoluție”²⁸ în sensul că promovind principiile transformatoare proprii unor asemenea acte au evitat scindările, coliziile și înfruntările sîngeroase care punctau istoria altor revoluții (aluzia era mai ales la revoluția franceză de la sfîrșitul veacului XVIII).

Dar acesta nu era singurul aspect al ideologiei revoluției de la 1848; prin forța lucrurilor trebuiau luate în seamă atitudinile retrograde, expectativa ostilă a conservatorilor, „uneltirile reacționare”, momentele grele prin care a trecut noua putere salvată literalmente de tentativele „Partidei reacționare” de a o decapita numai prin intervenția curajoasă a maselor. De aceea și autorii cei mai dispuși la „înfrățire”, uitare, la ipostazierea sublimităților revoluției vorbesc de adversități de interese, de tirania celor bogăți, de robia țăranului. O face C.A. Rosetti în „Pruncul român”, o face chiar și Heliade Rădulescu, cel atît de intens precaut în a feri revoluția de „anarhie”.

În multe texte cele două moduri de a aproxima ideologic fenomenul revoluționar se împletesc. Un exemplu demn de reținut prin amalgamarea ambelor momente este articolul *Cauza revoluțiilor* al lui Ion Ionescu de la Brad. Alături de exaltarea revoluțiilor, considerate drept un fenomen general și specific al timpului, („manifestațiile nevoilor omenirii de a scăpa din robie sînt revoluțiile și revoluțiile sînt durerile de naștere a libertății”) Ionescu folosește un limbaj aproape socialist pentru a descrie antagonismele de clasă din societate: „Eu, în partea mea, văd emancipația săteanului, lupta între proprietar și proletar, între boier și țăran; colo între bogăți și săraci, dincolo între capitaliști și muncitori; proprietarii, boierii, bogății, capitaliștii, avînd tot același interes, să coalizeze pretutindenea spre a-și apăra privilegiurile și monopolurile împotriva proletarilor, țărănilor, săracilor, lazarionilor, irlandezilor și muncitorilor care caută unitatea și creștinătatea în soțietate spre a-și asigura libertatea, egalitatea și frăția. Aceste contradicții soțiale, existînd pretutindenea, ne arată pretutindenea nevoia de a se emancipa, de a se revolta”²⁹.

Textul preia parcă formulările din *Manifestul Comunist!* E construit pe ideea universalității principiului luptei de clasă și explică mecanismele declanșării revoluțiilor prin antagonismele social-economice. Ceva mai sus se vorbea însă de revoluții ca de știința „ale emancipației care aprind inimile oamenilor” sălășluind în năzuința de mai bine a popoarelor. Iată un interesant aliaj de formule romantic umanitare, radicale și socialiste, curențe în epocă, turnate de Ion Ionescu într-un frumos și contrastant text ideologic.

Examenul raporturilor agrare din Principate în termenii antagonismului economico-social între masa producătorilor și stăpînii de pămînt este realizat cu o pătrundere remarcabilă și într-o perspectivă vastă de Nicolae Bălcescu. În *Question économique*... Bălcescu disecă mecanismele intime ale exploatării feudale în Țările Române și totodată o prezintă în ceea ce are propriu și distinct, face operă de analiză conceptuală și de reconstituire istorică concretă, apelează larg la noțiunile de exploatare, exploatare și exploatați, muncitorul (de pămînt) producător al bogăției, clasă parazită, clasă producătoare etc.³⁰. Este un mănunchi de concepte, fu n

damentale pentru analiza raporturilor socio-economice, prin care Bălcescu îmbogățește orizontul de înțelegere a fenomenului agrar și a vieții economice românești în genere. Până la apariția literaturii socialiste nu întâlnim în peisajul gândirii românești o asemenea consecvență în explicarea raporturilor de clasă din sfera economiei agrare. Și Mihail Kogălniceanu, la 1848, descrie în termeni antagonici raporturile de clasă la sate, subliniază condiția înrobitoare de existență a majorității covârșitoare a locuitorilor țărani și, în numele *omeniei*, denunță nefirescul *exploatării* omului de către om ³¹. Cele câteva considerații din *Dorințele Partidei naționale în Moldova* care fundamentează necesitatea „oboririi boierescului” „și a se face proprietari pe toți gospodarii săteni” conțin în nuce ideile expuse amplu în celebrele sale discursuri din epoca reformei de la 1864.

Nu ne propunem, în cadrul textului de față, să examinăm aspectele ideologice implicate în dezbaterile din *Comisia Proprietății*. Pentru prima dată părțile în litigiu din istoria țării erau puse față-n față de revoluție ³². Numai acest fapt ar fi fost de ajuns spre a-i înțelege puterea de înrăurire.

La rîndul ei, prin organizarea dezbaterilor, revoluția se cobora ea însăși la rădăcina raporturilor materiale ale societății. Intenția era, desigur de a domoli opozițiile și a face operant spiritul de înfrățire, sub semnul căruia se pusese revoluția, într-o problemă cardinală și ușor inflamabilă. Boierii aveau măsura lor de înțelegere a „înfrățirii” și unirii între părți. O socoteau în firea lucrurilor și deduceau duhul „unirii” din raporturile reciproce care funcționau și pînă aci între boieri și țărani. Că au existat odinioară prilejuri de obidă și de supărări, cine n-o recunoaște? Marea proprietate își avea însă dreptatea și temeiurile ei, își avea principiul existenței în ea însăși.

Țăranii recunoșteau „dreptatea și unirea” pe temeiul Constituției; prin ea se începea „dreptatea”, era demiurgul acesteia; numai urmînd principiile ei proprietatea devenea „sfințită” și se instaura unirea între săteni și proprietari. În forme simple, țăranii intuiau adevăruri adînci. În cursul dezbaterilor s-a ridicat, de pildă, problema proprietății ca funcție socială; numai Bălcescu mai examinase proprietatea din această perspectivă.

Împrejurările erau, din păcate, defavorabile forțelor ofensive ale revoluției și boierimea a putut răsufla ușurată că „înfrățirea” n-a dus la punerea în practică a principiului înscris în Constituție; momentan de „duhul înțelegerii” au profitat cei avuți, iar revoluția, probabil, și-a slăbit în interior pozițiile; ea nu s-a adîncit în mase, n-a mers pe o linie ascendentă ca revoluția franceză de la 1789.

Oricum, masele au fost un factor remarcabil, activ și viu al revoluției de la 1848 ³³. Ele s-au dovedit capabile să se insufle de entuziasmul revoluției, s-o însoțească cu nădejdele lor și mai ales s-o sprijine și s-o impună împotriva adversităților interne și externe. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat: „Revoluția de la 1848 a pus în evidență cu putere uriașul potențial revoluționar al poporului român, receptivitatea lui la ideile inovatoare, de progres, năzuința fierbinte spre libertate socială și națională, spre unitate” ³⁴.

În Transilvania, Adunarea de la Blaj din 3—5 mai 1848 a dobîndit acel aer impunător și solemn, de-o austeritate antică, prin participarea zecilor de mii de țărani. Ea a relevat, cu oarecare uimire în ochii contem-

poranilor, cu cită forță sălășluia sentimentul național în mijlocul unor mase supuse atâtea veacuri asupririi. Mai târziu, Avram Iancu putea să vorbească cu mindrie, în celebrul său raport din noiembrie 1849³⁵, că „oastea țărănească” a fost de neînfrânt în vîltoarea luptelor din 1848—1849. Atmosfera evenimentelor pulsează intens în articolul discurs al lui Bălcescu *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*; „În acea vreme cînd inima-mi era zdrobită, căci în toate părțile vedeam naționalitatea română călcată și strivită de dușmanii streini, fusei fericit a găsi acolo, pe acele piscuri urieșe, pe deasupra norilor, o naționalitate și o viață română ească infocată și puternică”. Martor ocular la „mișcarea din munți” Bălcescu o evocă din chenarul unui tablou viu, intens expresiv: „Seara, după ce toată ziua străjuia potecile, se hărțuia și lupta cu dușmanul, îi vedeai (pe luptători — n.n.s.) adunați trîmbe, trîmbe pe lingă focuri, care povestind întîmplările zilei și acele trecute, care dănuind împrejurul flăcărilor, care zicînd din fluere, buciume și cimpoi... Apoi cu toții, juni, bărbați și bătrîni, se puneau de făceau să răsune văile munților de cîntări de vitejie și de naționalitate, mai cu seamă de acea puternică și frumoasă marseileză a d-lui Mureșanul: „*Deșteaptă-te române*”³⁶.

În Țara Românească masele nu numai au răspuns chemării revoluției; ele au repus-o „în stare de funcționare”, se poate spune așa, prin cîteva intervenții energice împotriva reacțiunii, au depresurat-o de comploturile care au gîtit-o, pregătindu-i înăbușirea definitivă.

Desfășurarea concretă a evenimentelor învederează că prin atitudinea și curajul lor, prin capacitatea efectivă de jertfă, masele s-au ridicat deasupra majorității guvernului, nu o dată concesiv și șovăitor. La Islaz, adunarea a fost alcătuită, în majoritatea zdrobitoare, din țărani; tot ei au format și grosul taberei înarmate pe care s-a sprijinit guvernul instituit acolo în marșul său spre Caracal și Craiova; la București, mulțimea a împinzit străzile, revărsîndu-se spre palatul domnesc și forțînd pe Gh. Bibescu să „subscrie constituția” și să numească un guvern ieșit din evenimente.

Aflată sub vibrarea revoluției, capitala a trăit în chiar prima zi spectacolul „înfrățirii” orășenilor cu țărani căci la auzul celor petrecute în București s-au grăbit să răspundă și țărani din împrejurimi, care au sosit, spre seară, în grupuri mari la bariere. O relatare contemporană subliniază: „Deodată se auzi în toată capitala că trupe de țărani din mai multe părți, cu stindarde naționale sosesc în capitală [...] țărani cu orășenii înfrății, între răsunete de glasuri detunătoare, înaintau pe ulițele capitalei...”³⁷

La 15 iunie revoluția va fi celebrată printr-o adunare impunătoare pe cîmpul de la Filaret, numit de atunci Cîmpia Libertății, la care au participat, după unele evaluări, circa 30.000 de oameni. A fost aclamat noul guvern, s-au sfîințit steagurile revoluției, s-a jurat credință noii Constituții. Capitala, și cu ea întreaga țară, trăiau încă valul primului entuziasm al revoluției.

Este drept, încă înainte ca o zi se ivise un prim semnal avertizor al încercărilor reacțiunii de a repune mîna pe putere.

La 19 iunie situația guvernului a devenit însă de-a dreptul dramatică; din ordinul coloneilor Odobescu și Solomon, primul chiar membru al guvernului și cap al oștirii, guvernul a fost arestat. Masele i-au redat

literalmente puterea printr-o energetică intervenție ³⁸. A fost, practic, punctul cel mai fierbinte al acțiunii revoluționare în Țara Românească, desfășurat, semnificativ, nu din inițiativa și sub îndrumarea guvernului revoluționar, ci printr-o acțiune spontană de jos. Meseriașii și neguțătorii, calfele și oamenii simpli aflați în cele mai diverse slujbe, tabacii și măcelarii, micii funcționari, îndemnați de o tânără femeie, Ana Ipătescu, au fost cei care i-au smuls dintre soldați. Nimic n-a lipsit din recuzita romantică a tabloului; a curs și sânge din rîndul celor veniți să salveze guvernul, să apere revoluția: 7 morți și 8 răniți.

Covârșită de energia maselor, reacțiunea era aproape încurajată de sentimentalismul „generos” al unor fruntași ai revoluției, de concesiivitatea altora, încît la 29 iunie mulțimea a trebuit să intervină din nou spre a înlătura căimăcămia reacționară formată în absența guvernului revoluționar, care se retrăsese la Rucăr, sub presiunea zvonurilor despre intrarea armatelor țariste în țară. Și de această dată o altă masivă ieșire în stradă a zeci de mii de locuitori ai Capitalei ³⁹, împresurarea cazarmii, o nouă baterie în retragere a reacțiunii...

Evenimentele se derulau însă defavorabil revoluției; cleștele intervenției externe se strîngea tot mai puternic în jurul ei, în timp ce conducătorii de tendință liberal — moderată lăsaseră înapoi spiritul principiilor de care se insuflaseră o clipă în entuziasmul zilelor victorioase din 9—15 iunie, transformînd practica revoluției într-o politică de reforme și concesi. Totuși firele legăturilor cu Regimul Regulamentar fuseseră definitiv tăiate prin „ordinea revoluției” și în privința rupturii cu acest regim exista un consens de atitudine, grefat pe realitatea noii ordini. Iată de ce arderea Regulamentului organic și a arhondologiei, la 6/18 septembrie, a fost probabil ultimul act al revoluției care reunește quasi-unanimitatea conducătorilor și masele într-un ceremonial de factură pronunțat romantică.

Entuziasmul și speranțele pe care revoluția le sădise în mulțime se vor afirma însă și cu alte prilejuri. La Giurgiu mii de oameni au întîmpinat trupele turcești în semn de protest față de încălcarea hotarelor țării și de atașament la cauza revoluției; aceeași manifestație, la scară extinsă, a avut loc în marginea capitalei. Consulul britanic Colquhoun evalua la 30.000 masele de țărani și de orășeni strînse pe platoul unde urma să se așeze tabăra turcă și reprezenta grafic, într-un raport trimis ambasadorului englez la Constantinopol, cordonul mulțimii dinaintea unităților otomane ⁴⁰. Pe acest fond de frămîntare puternică s-a angajat ciocnirea sîngeroasă din Dealul Spirii între roata de pompieri condusă de Pavel Zăgănescu și o coloană otomană, pe care Marx a numit-o „baia de sînge de la București” ⁴¹.

Iar ca un acord final al revoluției ni se înfățișează tabăra de voluntari și dorobanți de la Rîureni (Vilcea) formată în cea mai mare parte din țărani. Din „Cîmpul lui Traian”, generalul-căpitan al trupelor neregulate și comandantul taberei îi scria lui C. A. Rosetti: „Cu bucurie, amice, îți vestesc că aci entuziasmul pentru noile instituții a început să pătrundă toate piepturile și poporul îmi pare gata a și le susține cu brațele lui” ⁴². Iar Barbu Bălcescu îl înștiința din tabăra de la „Cîmpul lui Traian”, pe fratele său, Nicolae: „Oh! de-ai vedea tu tabăra sa! De-ai vedea pe bravii săi panduri și dorobanți!” ⁴³.

Revoluția n-a produs sciziuni de ordin practic la nivelul vîrfurilor conducătoare; cursul ei a fost imprimat de preponderența elementelor moderate.

Absența unei burghezii formată ca clasă a slăbit organic poziția elementelor radicale; dimpotrivă, infiltrarea masivă a reprezentanților moșierimii liberale a imprimat o anumită coloratură fizionomiei întregului fenomen revoluționar. În această țesătură de raporturi sociale nici exponenții cei mai radicali ai revoluției nu au îmbrățișat alternativa unei insurecții plebeie sau țărănești, în opoziție cu restul societății, ci au văzut în masele populare și muncitoare — în absența unor largi straturi sociale burgheze — suportul revoluției, în înfățișarea pe care aceasta o luase la 9 și 12 iunie. Dar felul în care s-au raportat la rolul și funcția maselor în revoluție constituie, probabil, indiciul distinctiv cel mai elocvent al curentelor din sinul revoluției. Deosebiri de vederi au fost, desigur, multe; n-au lipsit fricțiunile și atitudinile divergente. Ulterior analiștii le-au semnalat utilizînd diferite criterii. A. D. Xenopol accentua asupra unor deosebiri în modalitatea de a vedea aspectele internaționale ale revoluției și însemnătatea forțelor interromânești în contextul anilor 1848—1849⁴⁴; Nicolae Iorga descria empiric și oarecum minimalizator disensiunile curente dintre fruntașii revoluției⁴⁵, profesorii Vasile Maciu și Georgescu — Buzău distingeau o paletă mai mare de orientări ideologice și de curente: liberal-moderat, burghez-democrat, radical-țărănesc⁴⁶ etc.

Fiind vorba de un fapt al practicii sociale, determinant rămîne totuși criteriul raportării curentelor din mișcare la rolul și funcția forțelor sociale. Caracteristic pentru tendința radicală este tocmai năzuința de a activa masele, de a cufunda revoluția în popor, altfel spus de a-i asigura un suport trainic în vederea victoriei ei efective. Rezultă aceasta în modul cel mai limpede din activitatea și atitudinea lui Bălcescu, apoi a lui Al. G. Golescu (Arăpila), I. C. Brătianu, a altor militanți cu rol mai restrîns — poeți, ziaristi, ofițeri, comisari de propagandă etc. Evident, înapoia acestei poziții se află un complex întreg de alte atitudini și puncte de vedere: operativitate în rezolvarea problemei agrare, fermitate față de cei care atentau la cauza revoluției, pregătirea unor forțe militare pentru apărarea acesteia; acțiuni de propagandă a ideilor revoluției în mase, dezvoltarea civismului în rîndurile oamenilor simpli, menținerea și întărirea spiritului ofensiv al revoluției, o platformă largă de reprezentare pentru viitoarea Constituantă, urgentarea măsurilor de cooperare interromânească etc. etc.

Ascensiunea rapidă a sarcinilor de ordin național în perioada de cristalizare a epocii moderne a favorizat afirmarea cu o deosebită putere în timpul revoluției a momentului național⁴⁷. Dincolo de unele deosebiri de ordin tactic, fenomenul național a fost un factor de raliere a curentelor și tendințelor care au străbătut revoluția. Anul 1848 a îmbogățit substanțial ideologia națională, a ridicat mișcarea națională la nivelul unei lupte insurecționale în Transilvania și a dat o perspectivă politică clară programului național orientat spre înfăptuirea unității de stat a românilor. Revoluția nu a imprimat acestui ultim obiectiv un caracter nemijlocit, imediat, dar cursul dezvoltării istorice ulterioare a situat în prim-plan aspectele naționale ale unității și independenței.

Cit privește transformarea social-politică a societății, aceasta avea să se facă însă pe calea treptată a reformelor într-un proces lent, cu menținerea unor puternice poziții politice și economice ale forțelor de inerție și conservare socială și cu repercursiuni dureroase asupra maselor muncitoare, în special a țărănimii.

Linia de concesi și menajamente a intereselor marii proprietăți apărută încă în cursul revoluției, a devenit forma pe care a îmbrăcat-o procesul istoric al dezvoltării sociale în etapele ulterioare. 1848 a oferit șansa unei restructurări radicale a societății și a înnoirii cursului evoluției istorice. Revoluția a izbucnit sub acest semn, iar curentul radical care i-a întruchipat spiritul a militat permanent pentru transpunerea în practica socială a opere transformatoare a revoluției.

Chiar dacă dezideratele proclamate de revoluție n-au devenit principii modelatoare ale unei noi realități sociale, moștenirea ei istorică este imensă : revoluția a tins, prin ceea ce a fost mai înalt în ea, spre o asemenea remodelare ; a însemnat o mare experiență de luptă și de acțiune a maselor, dându-le sentimentul trăirii autentice a istoriei, sentimentul libertății ; a afirmat un curent care a militat pentru restructurarea societății și transformarea revoluției într-un punct nou de dezvoltare a societății (curent întruchipat în figura emblematică a revoluției — Nicolae Bălcescu) ; a pus la ordinea zilei o serie de probleme fundamentale interromânești, în primul rând unitatea națională, și a dat un impuls puternic însăși cursului de reforme social-economice și politice ulterioare.

Promotorii reformelor se socoteau continuatorii direcți ai revoluției și unii dintre ei au fost chiar figuri marcante ale acesteia : I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, Mihail Kogălniceanu etc. În domeniul național activitatea lor continuă, în adevăr, direct ceea ce s-a ridicat la 1848. În cel social-politic, însă, sensul restructurator al revoluției s-a convertit într-un proces de dezvoltare pe calea reformelor ; în locul ruperii dinamice cu trecutul s-a produs transformarea graduală a acestuia, cu sechelele care au grevat cursul evoluției ulterioare.

Cu atât mai semnificative ne par sensurile înnoitoare pe care revoluția de la 1848 le-a conținut potențial.

N O T E

¹ Antonio Gramsci, *Scriseri alese*, Edit. Univers, București, 1973, p. 152.

² Un expresiv tablou al acestora în E. J. Hobsbawm, *The Age of Revolution in Europe 1789—1848*, London, 1964.

³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 3, Edit. Politică, București, 1969, p. 287.

⁴ Lucrețiu Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale 1821—1907*, Edit. Politică, București, 1969, p. 134—137.

⁵ *1848 la Români. O istorie în date și mărturii* de Cornelia Bodea, vol. I, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 199.

⁶ *Ibidem*, p. 386.

⁷ Simeon Bărnuțiu, *Români și ungurii. Discurs rostit în catedrala Blajului la 2/14 mai 1848*. Cu o introducere și comentariu de G. Bogdan Duică, Cluj, 1924, p. 9.

⁸ 1848 la români... , vol. I, p. 512.

⁹ C. A. Rosetti *Gînditorul. Omul*, studiu, antologie și note de Radu Pantazi. Edit. politică, București, 1969, p. 89.

¹⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, Edit. Carol Göbl, București, 1902, p. 540—541.

¹¹ *Anul 1848 în Principatele Române*, tomul IV, 1903, p. 174—175.

¹² O relevantă diagnoză a obstacolelor aflate în fața comerțului Țării Românești în „Pruncul român” din 15 iulie 1848. În articolul *De ce mai sînt oamenii nemulțumiți?* putem citi: „Cum poate prospera comerțul într-un stat de robi? Cum poate prospera comerțul acolo unde moneda este mincinoasă și variabilă? acolo unde nu sînt drumuri, unde nu sînt canale, unde nu poți avea transportul mărfurilor cu înlesnire... acolo unde nu este nici o înlesnire, nici o fabrică și unde nu sînt consumatori decît 40 sau 50 de familii de boieri mari? Cum poate trăi comerțul fără o Bancă națională?”. (*Anul 1848 în Principatele Române*, tomul II, 1902, p. 529).

¹³ Cît de adîncă era linia despărțitoare dintre boierimea privilegiată și restul populației o vedește episodul care a dus, chiar în pragul revoluției de la 1848, la închiderea cursului superior de la Academia mihăileană din Iași. În adresa domnitorului către obșteasca adunare (5 februarie 1847) găsim următoarea motivație: „... dregătoriile publice n-ar putea fi încredințate decît la oameni cu oarecare stare, pe cînd cealaltă parte a cetățenilor se dedă la indeletnicirile negoțului, a meșteșugului și a lucrărilor pămîntului, de unde ar urma că dacă am da tot ceea învătătură treptelor societății ce se găsesc în împrejurări deosebite, ar fi tot așa precum de a supune la una și aceeași hrană deosebite soiuri de viețâți”.

Fiii de boieri nu puteau, deci, să stea la învătătură alături de „stipendiști”; trufia privilegiului nu se oprea nici măcar la porțile școlii! (Episodul e descris amplu în A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, vol. VI, Iași, 1893, p. 290—301).

¹⁴ Într-un comentariu al gazetei pariziene „Démocratie pacifique” cele petrecute la Iași sînt receptate ca o verigă a mișcării de înnoire general europene. „... Principiul libertății pășește înainte și nimic nu-l va mai putea opri. România (Moldova) s-a situat și ea printr-o energetică și unanimă demonstrație, în rîndul popoarelor care au înțeles aceste noi destine ale lumii”. (*1848 la români*, vol. I, p. 382).

¹⁵ Vezi Gh. Platon, *Contribuții la cunoașterea frămîntărilor țărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848. Strămutarea locuitorilor*, în *Studii și articole de istorie*, vol. IV, București, 1962.

¹⁶ În acest spirit gindeau și revoluționarii români. Mărturie sînt nu numai scrierile din epocă (de pildă scrisorile lui Bălcescu), ci și unele texte de mai tîrziu ca *Amintiri din pribegia după 1848* de Ion Ghica. Vezi *Opere*, vol. III, ediție îngrijită de Ion Roman, Edit. Minerva, București, 1973; p. 159—167; pentru scrisorile emigranților și documentele neincluse în această ediție vezi Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, comentate de Olimpiu Boitoș, vol. I, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1940.

¹⁷ Vezi de ex. Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 6, Edit. Politică, București, 1959, p. 565—574; idem, *Opere*, vol. 8, 1960, p. 51—59; 72—74; 84—85 etc.

¹⁸ *1848 la români*, vol. I, p. 485.

¹⁹ Să nu uităm că „adunarea generală a națiunii române” de la Blaj era alcătuită covârșitor din țărani și că puternica comuniune de sentimente dintre intelectuali și săteni, veniți acolo ca pentru un tainic și mare legămînt, a impresionat pe „pribegii” moldoveni și munteni aflați acolo în această „zi strălucitoare”. „Un popor întreg de același port și aceeași limbă ca și a poporului nostru — își depăna Alecu Russo impresiile de la Adunare — sta măreț în lumina soarelui și printre sucmane se vedeau amestecate multe surtuțe; aceste surtuțe acoperea piepturile tineretului de frunte eșit din Blaj și din școlile Ardealului, tineret cu mare curaj și mare iubire de neamul românesc! Multă mirare insufla pribegilor spectacolul frăției curate între surtuțe și sucmane, frăție nu numai de sînge, dar frăție în trai și în obiceiuri și în toate relațiile”. (Al. Russo, *Scrieri*, ediție Petre V. Haneș, București, 1935, p. 65—66).

²⁰ *1848 la români*, vol. I, p. 411.

²¹ *Ibidem*, p. 404.

²² Despre atitudinea lui Iancu față de această chestiune vezi Ion Ranca, Valeriu Nițu, *Avram Iancu în documente*, Edit. Științifică, București, 1974, p. 125; 230.

²³ Vezi N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, ediție critică și note de G. Zane și Elena G. Zane, Edit. Academiei R.S.R., 1982, p. 76, p. 90—96; și considerațiile lui G. Zane, p. 228—229.

²⁴ Vezi *Liberalii ideologi-utopiști față cu socialiștii*, în Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 2; Edit. politică, București, 1976, p. 127—143; *Tactica liberală*, în *Opere complete*, vol. 3, Edit. politică, București, 1977, p. 99—109; vezi și Damian Hurezeanu, *Constantin Dobrogeanu-Gherea*, Edit. Politică, București, 1973, p. 166—168.

²⁵ Mai mult, în numeroase documente ale vremii, atât moldovencii cât și muntenii, se sublinia că măsurile revoluției sînt chemate să restaureze așezări și instituții pe care Regnul reglamentar le înlăturase, introducînd altele, neconforme cu întocmirile tradiționale din Principat. Revoluția ar fi avut, așadar, și un sens restaurator, mergînd în direcția și spiritul vechilor instituții. Ideea e dezvoltată și fundamentată cu doșebire în *Dorințele Partidei Naționale* de Mihail Kogălniceanu. Realitatea e, desigur, alta. Revoluția propunea un cadru instituțional modern. Este drept că unele organisme și reglementări ale Regulamentului organic accentuau și mai mult delimitările și îngrădirile sociale tradiționale care se resimțeau cu atât mai puternic cu cît Regulamentul opera în numele „propășirii” societății.

Ceremonia arderii Regulamentului și a arhondologiei, la 6/18 septembrie 1848, are o valoare morală în simbolica revoluției române.

²⁶ Acest spirit caracterizează, într-un fel, și un text provenit de la Bălcescu: *Instrucțiuni pentru comisarii de propagandă în numele poporului român*. Aprecierile și comentariul au o importanță deosebită ținînd seama de destinația lor.

²⁷ Sensul devizei *Dreptate — Frăție* este explicat astfel în Decretul nr. 1 al guvernului Provisoriu al Țării Românești: „Dreptatea, această stea strălucitoare care luminează omenirea și o povățuiește în calea binelui, voiește ca oamenii să fie mai înțeli slobozi și decoptrivă, și frăția, acest sentiment străbun românesc, leagă inimile pentru obștescul folos” *Anul 1848 în Principatele Române*, tomul I, Edit. Carol Göbl, București, 1902, p. 567.

²⁸ Comentariile presei din timpul revoluției sînt concludente, fie că e vorba de „Pruncul român”, „Poporul suveran”, „Reforma” etc.

Bălcescu însuși se entuziasma de iruperea victorioasă a revoluției. În scrisoarea din 16 iulie 1848 către Ion Ghica el scria: „Revoluția de la 11 a fost cea mai frumoasă ce s-a întîmplat vreodată la un popor”. (N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, Edit. Academiei, București, p. 95).

²⁹ *Antologia gîndirii românești*, secolele XV—XIX, partea I, Edit. Politică, București, 1967, p. 326.

³⁰ Considerații asupra terminologice folosite de Bălcescu în comentariile lui G. Zane despre *Question économique* (Vezi N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, ediție critică și note de G. Zane și Elena G. Zane, Edit. Academiei, București, 1982, p. 225—226).

³¹ „Puterea și fericirea unui stat — atrage Kogălniceanu atenția — se află în puterea și în fericirea mulțimii, adică a nației. O nație însă care numără numai trei mii de oameni, înzestrați cu drituri și averi, singurii adevărați cetățeni, nu merită acest nume. Moldova însă n-are mai mulți cetățeni, căci toți ceilalți carii peste acești trei mii de privilegiați și pînă la un milion și jumătate formează populația țării sînt numai niște lăcutoiri dezbrăcați de toate driturile, de toată bunăstarea materială și intelectuală, și supuși numai dărilor și greutăților țării. Lăcutorii săteni sînt mai ales în cea mai ticăloasă stare, nefiind decît niște instrumente de muncă în mîinile guvernului, a proprietarilor și a posesorilor de moșii, în practică lipiți încă pămîntului, pe care de sute de ani îl lucrează în folosul altora [...] Nu este omenească ca omul să exploateze pe oî, ca cei mulți să fie instrumentele de muncă a celor puțini și ca un popor întreg să-și jărtfească viața în folosul unora (...).” (*1848 la români*, vol. 1, p. 661—662).

³² O recentă analiză a problemei e întreprinsă de Dan Berindei, *Clăcașii și stăpîinii de moșii în Comisia proprietății din Țara Românească (august 1848)*, în volumul: *Civilizație medievală și modernă românească*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1985, p. 149—165.

³³ O privire de ansamblu asupra problemei în studiul lui Gh. Platon, *Masele în revoluția română de la 1848*, în culegerea *Revoluția de la 1848 în Țările Române*, coeditori N. Adăniloae și Dan Berindei, Edit. Academiei, București, 1974, p. 97—128.

³⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste*, vol. 3, Edit. Politică, București, 1969, p. 291.

³⁵ *Raportul către guvernatorul militar și civil al Transilvaniei* a fost publicat la 1850 în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, (Brașov). La 1884 s-a editat la Sibiu în traducerea lui G. Barițiu. Pentru întreaga problemă vezi Ion Ranca, Valeriu Nițu, *op. cit.*, p. 209—211.

³⁶ N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, ediție G. Zane și Elena Zane, p. 116—117.

³⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, tomul I, 1902, p. 542—543.

³⁸ Contribuții documentare privind compoziția socială a participanților la evenimentele din iunie 1848 în articolul Ioanei și Ion Panait, *Participarea maselor populare din București la înfrîngerea comploturilor reacțiunii din iunie 1848*, în „Studii”, XIII (1960), nr. 6.

³⁹ Bălcescu vorbește de 40.000 de oameni ieșiți în stradă; cazarma a fost înconjurată de mulțime; soldații făcuți inofensivi; capii reacțiunii s-au risipit în goană; numai Neofit, mitropolitul, este păstrat... în fruntea guvernului revoluționar. (Vezi N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, Edit. Academiei, București, 1964, p. 96—97).

⁴⁰ Dispunem de o copie xeroxată de pe acest raport al cărui original se află în Public Record Office, F.O., 78/743, f. 57—60.

⁴¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 5, Edit. politică, București, 1959, p. 484.

⁴² *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. IV, 1903, p. 214.

⁴³ *Ibidem*, p. 264.

⁴⁴ Vezi A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia traiană*, vol. VI, Iași, 1893, p. 390—391.

⁴⁵ Vezi N. Iorga, *Histoire des roumains et de la romanité orientale*, vol. IX, Bucarest, 1944, p. 191—216.

⁴⁶ Vezi *Istoria României*, vol. IV, Edit. Academiei, București, 1964, p. 112—113. Capitolul din *Tratatul de istoria României* rămâne un text de referință despre revoluția de la 1848 în Țara Românească.

⁴⁷ Aspectul național al revoluției este amplu oglindit documentar în culegerea Cornелии Bodea *1848 la români*, vol I și II, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, iar în plan interpretativ în lucrarea lui Apostol Stan, *Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională*, Edit. Politică, București, 1987.

1848 — MOMENT NOVATEUR DANS L'HISTOIRE DE ROUMANIE

Résumé

Relevant l'idée de l'appartenance de la révolution de 1848 au phénomène général européen, l'auteur se propose de présenter la signification de celle-ci pour le processus historique roumain. On souligne, ainsi que la révolution a constitué la tentative d'une rupture dans le cours évolutif de la société roumaine, un essai de réaliser le renouvellement global de celle-ci. Cette alternative du développement n'a pu cependant se matérialiser. Parallèlement à la défaite infligée à la révolution, la ligne de mouvement de l'évolution de la société a été accomplie sur la voie des réformes, par une lente transformation progressive à puissants accents socio-économiques.

Mais dans le domaine national, le programme de la révolution a été promu et réalisé dans un esprit de suite.

Même si les desiderata proclamés par la révolution ne sont pas devenus des principes rénovateurs d'une nouvelle réalité sociale, son héritage historique est immense : la révolution a visé par ce qu'elle a eu de plus élevé, ce remarquable renouveau ; elle a constitué une grande expérience de lutte et d'action des masses, leur insufflant le sentiment de vivre authentiquement l'histoire, le sentiment de la liberté ; elle a affirmé un courant de pensée socio-politique rénovateur, a mis à l'ordre du jour une série de problèmes fondamentaux interroumains, au premier chef l'unité nationale et a imprimé une puissante impulsion à l'oeuvre même de réformes socio-économiques et politiques ultérieures.

UNITATEA NAȚIONALĂ PRIN LEGĂTURI ÎNTRE CĂRTURARI ÎN ANII ANTERIORI REVOLUȚIEI DE LA 1848

APOSTOL STAN

Anii care preced revoluția de la 1848 se caracterizează printr-o mare efervescență intelectuală, printr-un proces de intensificare a eforturilor creatoare în domeniul culturii naționale în întreaga arie românească. Ceea ce constituie o trăsătură distinctivă este faptul că o asemenea cultură nu mai era rezultatul relativei izolări locale sau provinciale a cărturarilor de odinioară, ci al unei intense și fructuoase cooperări a unei generații de creatori care, conștienți de destinul comun al națiunii lor, sfidând barierele politice arbitrar instituite de vicisitudinile externe, și-au intensificat legăturile în scopul creării și răspîndirii aceleiași culturi naționale unitare ¹.

Pentru români important se dovedea în anii anteriori revoluției de la 1848 o mai largă și mai amănunțită informare despre provinciile naționale cu ajutorul cărților existente în diferite zone, dar cu ecou restrîns la scară generală. Ca atare, editorii, mai ales aceia de la București, Iași, Brașov etc. încep să acorde o atenție deosebită tipăririi și expedierii unor buletine informative pentru cititorii din alte provincii. Este semnificativ că, în 1838, din București, I. Eliade Rădulescu expedia moldoveanului Vasile Pogor „trei cataloage de cărțile ce se află tipărite în tipografia mea, între care se înscrie și cîte se află ale mele proprietate” ². Utilitatea lor este dovedită și de un apel lansat de N. Bălcescu către moldoveanul Ion Ionescu de la Brad, în 1843, prin care-i solicita să-i trimită o listă cu toate cărțile, traducerile și originalele imprimate la Iași în ultimii ani ³. Prin intermediul informației care circula în spațiul locuit de români, dar și prin știrile editoriale presărate în presa națională, cei mai de vază fruntași ai națiunii, cu precădere intelectualii angajați în redactarea unor lucrări de interes major, reușeau să-și facă o imagine asupra producției de carte românească, selectînd din elemente caracteristice și de interes general. Ei erau ajutați în această direcție de editorii înșiși sau de alți intelectuali. G. Barițiu devenise pentru transilvăneni „difuzorul” tipăriturilor românești de la București și Iași ^{3 bis}, în timp ce un asemenea rol îl deținea, printre bănățeni, Nicolae Tincu Velea ⁴.

Informația despre producția editorială românească, dar mai ales circulația tipăriturilor dintr-o provincie în alta, cu precădere din Principate în Transilvania, în condițiile unor bariere politice, trebuia să surmonteze anumite dificultăți, să treacă deci frontiera prin punctele de control și să ajungă rapid la solicitanți. Dintre toate căile de legătură între Țara

Românească și Transilvania, aceea care s-a dovedit mai accesibilă, mai sigură și mai rapidă în traversarea tipăriturilor naționale dintr-o provincie în alta a fost carantina de la Timiș. O asemenea posibilitate s-a ivit grație funcției de director al ei îndeplinită o bună bucată de timp de dr. Paul Vasici, român bănățean preocupat de facilitarea tuturor contractelor între conaționali din toate provinciile. Este sugestivă o scrisoare a lui A. T. Laurian, din București, din 14 noiembrie 1846. Deși nu-l cunoștea personal, numai în temeiul amicitiei comune cu G. Barițiu, îi ceruse concursul în diverse rînduri⁵. A. T. Laurian, conștient că-l expunea la dificultăți în calitate de agent oficial al guvernului, aprecia că „pentru folosul românilor” din Transilvania, expedia prin punctul de la Timiș o serie de tipărituri din Principate care nu puteau fi introduse pe la Turnu Roșu, deoarece „de acolo mi le trimit înapoi sau le confiscă și n-am acolo o persoană care să știe desvolta lucrul înaintea pedanților de amployați”. Tot spre o asemenea cale de acces se îndreptau și românii din Arad care solici-tau directorului Paul Vasici, să mijlocească contactul cu Țara Românească pentru a dobîndi „cărțile poftite și celelalte”⁶.

Cu mai mulți ani înainte de revoluția pașoptistă, interesul românilor transilvăneni pentru tipăriturile din Moldova și Țara Românească se afirmă cu mai multă vigoare. Sînt semnificative cuvintele lui G. Barițiu care remarcă faptul că preocuparea pentru procurarea cărții tipărite în centrele culturale București sau Iași erau în plină afirmare după strecurarea primelor opere literare⁷. Dată fiind însă strangularea circulației de carte de „privighiarea cu ochi de vultur” a vameșilor habsburgici, fruntași ai românilor transilvăneni se gîndesc la măsuri care să străpungă asemenea bariere nefirești. Din Blaj, la 27 octombrie/8 noiembrie 1836, T. Cipariu sugera lui G. Barițiu un demers pe lângă I. Eliade Rădulescu și „ceilalți ai noștri frați” spre a revendica împreună „slobozenie de a se aduce cărți din Țară înlăuntru”⁸. Era, deci, vorba de o inițiativă în vederea desființării cen-zurii la frontierele dintre Principatele Române și Transilvania, pentru a permite, astfel, circulație nestingherită a cărților. Moldova și Țara Românească, în concepția unor fruntași de peste munți, erau menite să constituie pentru ei un furnizor de tipărituri fără nici o restricție.

Datorită unui asemenea interes în creștere față de cărțile tipărite în Moldova și Țara Românească, în ciuda dificultăților menționate, la Sibiu și Brașov mai ales, „prin mijlocirea librarului francez Thierry, care poseda o filială la București, și cu ajutorul comerciantului Minovici”⁹, se constituiau adevărate depozite de asemenea cărți care erau apoi difuzate în diferite localități ale Transilvaniei. Din București, la 13 iulie 1832, I. Eliade Rădulescu cerea lui Ioniță Minovici, reprezentantul la Craiova al firmei sibiene Hagi Const. Pop, să-i restituie „portretul lui Iancu Văcărescul ce l-am trimis acum doi ani, căci este al unui zugrav” care i-l cere¹⁰. Se pare — cum rezultă din acest context — că portretul lui Iancu Văcărescu, unul dintre pionierii poeziei naționale, circula în medii intelectuale românești din Transilvania.

Dar, la Brașov, depozitarea și difuzarea cărții tipărită în Principatele Române erau înfăptuite tot de G. Barițiu. La redacția foilor sale recepționate asemenea tipărituri¹¹ pe care le împrăștia, apoi, pe diferite căi. Printr-o scrisoare din Mihăileni a lui Iordache Mălinescu, G. Barițiu era

informat, la 19 aprilie/1 mai 1838, despre *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* de Petru Maior imprimată de primul, în 1834, din care posedă o serie de exemplare, în lăzi, „încă nevindute”, la Braşov¹². Se cerea să se facă publicitate prin gazete în vederea difuzării lucrării îndeosebi în rîndul elementelor sociale sărace. Tot astfel, acelaşi ban Iordache Mălinescu, care în 1834 reeditase opera lui Petru Maior, intenţiona să expedieze la Braşov circa o sută de exemplare, în atenţia lui G. Bariţiu¹³. Între Bucureşti şi Braşov se stabileşte un adevărat traseu al circulaţiei de carte. A. T. Laurian, de pildă, expedia din capitala Ţării Româneşti o serie de cărţi, în numeroase exemplare, destinat ar fiind G. Bariţiu. În rîndul tipăriturilor pe care le trimite figurau, printre altele, manualul lui de istorie românească *Coup d'oeil sur l'histoire des Roumains*¹⁴, precum şi manualul de filosofie tradus şi tipărit de A. T. Laurian la Bucureşti, aparţinînd francezului A. Delavigne¹⁵. Pentru difuzarea acestuia din urmă se indica lui G. Bariţiu şi localităţile din Transilvania şi Banat unde trebuia să ajungă : 20 exemplare preotului Munteanu, la Deva ; 10 exemplare profesorului Gavra, la Arad ; 10 exemplare profesorului Miescu, la Lugoj ; 10 exemplare preotului Man din Sibiu ; 30 exemplare canonicului T. Cipariu, din Blaj¹⁶. Tot astfel, pentru difuzarea broşurii latine tipărită de el la Bucureşti, *Brevis conspectus historiae romanorum*, A. T. Laurian cerea lui G. Bariţiu s-o distribuie gratis în următoarele localităţi : 50 exemplare la Blaj, 25 exemplare la Sibiu, 25 exemplare la Cluj, 40 exemplare la Oradea, 20 exemplare la Timişoara¹⁷. Toate aceste cărţi trebuiau date „studentilor români din clasele umanitare şi din cele mai înalte”¹⁸.

Tot la Braşov expediau tipărituri româneşti şi alţi intelectuali din Ţara Românească, creatori ei înşişi în domeniul culturii şi literaturii naţionale, figuri proeminente ca Cezar Bolliac, de pildă.

Românii transilvăneni nu se mulţumeau însă numai cu cărţile expediate, care ţineau cont într-o măsură mai mică de preferinţe, ci manifestau predilecţie pentru dobîndirea unor lucrări în concordanţă cu gustul şi interesul lor. Comenzile de cărţi care veneau din diferite puncte ale Transilvaniei erau centralizate de G. Bariţiu, la Braşov, care făcea demersuri, apoi, spre a le procura din Moldova sau Ţara Românească. Din Arad, de pildă, la 23 decembrie 1844, dr. în medicină Anastasie Şandor îşi exprima preferinţa pentru procurarea unor cărţi de istorie românească editate în ambele Principate¹⁹. Ar fi dorit, de pildă, o istorie a Ţării Româneşti şi Moldovei, lucrările lui Dimitrie Cantemir, precum şi alte cărţi considerate „vrednice” de atenţie, din perspectiva interesului pentru dezvoltarea conştiinţei şi solidarităţii naţionale. Acelaşi Anstasie Şandor din Arad exprima intenţia de a intra în posesia unor opere literare aparţinînd lui Vasile Alecsandri, printre care *Coconul Iorgu de la Sadagura*²⁰. De asemenea, tot el voia să procure, mai ales pentru soţie, „note româneşti pe forte piano”, precum şi „marşuri româneşti din Principate”²¹.

Alţi fruntaşi ai culturii româneşti, printre care T. Cipariu, din Blaj²², Gr. Mihali din Zlatna²³, Nicolae Maniu din Sibiu²⁴, Iosif Hodoş din Cluj²⁵ etc. manifestau un deosebit interes pentru a-şi procura opera poetică sau literară a unor scriitori de faimă naţională din Moldova şi Ţara Românească, printre care : George Sion, Vasile Alecsandri, D. Cantemir, Costache Negruzzi, A. T. Laurian, Grigore Alexandrescu etc. Iosif Many din

Blaj se interesa de condițiile în care putea „căpăta toate cărțile ce le-ar voi cineva din Țeara Românească și Moldova”.

Asemenea legături derivate din circulația cărții reușese să vehiculeze în sinul românilor din Transilvania — cel puțin printre elementele de cultură, profesori preoți și funcționari din administrație — principalele opere ale literaturii și istoriei naționale apărute în epocă ²⁶. Prin intermediul răspindirii unor asemenea lucrări, T. Cipariu, de pildă, era la curent cu cartea lui Aaron Florian editată la București în 1835, 1837 și 1839 *Idee repede de istoria prințipatului Țării Rumânești*, precum și operei lui M. Kogălniceanu *Histoire de la Valachie, de la Moldovie et des Valaques transdanubiens* ²⁷, apărută la Berlin în 1837.

Circulația cărții și, în general, a tipăriturilor punea în mișcare un asemenea gen de relații și între Principatele dunărene. I. Eliade Rădulescu, de pildă, personalitatea culturală și literară proeminentă care s-a ilustrat și în această direcție, în 1837 expediase în Moldova o serie de lucrări tipărite la București ²⁸. Tot astfel, moldoveanul Iordache Mălinescu, cel care în 1834 tipărise opera lui Petru Maior, o expediase spre difuzare nu numai la Brașov și la Iași, ci și la București, avînd grijă să fixeze un preț mic spre a fi cît mai accesibilă celor „săraci” ²⁹. Fluxul circulației de carte dintre cele două state românești autonome nu este deranjat de restricțiile care grevau asupra raporturilor dintre acestea cu provinciile românești din Imperiul habsburgic, încit între Moldova și Țara Românească asemenea legături s-au dezvoltat și accentuat în mod firesc, în concordanță cu nevoia de cunoaștere reciprocă, cu sporirea sentimentelor de solidaritate națională.

Dinspre Transilvania spre Principate însă, circulația cărții înregistrează o pondere și un flux mai diminuate. Totuși, această provincie posedea un rezervor serios de carte grație activității intelectuale, dar mai ales unei tradiții mai vechi decît în Principate. Prin G. Barițiu, dar și prin alte mijloace, se expediau la București o serie de tipărituri apărute peste munți ³⁰. În 1829, de pildă, Zaharia Carcalechi vorbea de profesorii școlii naționale de la București abonați la „Biblioteca românească” ³¹. „Calendarul românesc” de la Buda era o publicație care circula în întregul spațiu geografic locuit de români ³², impunîndu-se prin utilitatea materialelor înserate, în 1832, însuși poetul muntean Iancu Văcărescu intrînd în posesia unui exemplar. Muntenii și moldovenii cunoșteau însă pe transilvănenii mai ales prin intermediul operelor tipărite în presa periodică. Prin aceasta, de pildă, ei luaseră contact în creația literară, cu poeziile patriotice și naționale scrise de Andrei Mureșanu. În acest sens, G. Sion amintește că poczia acestuia *O privire de pe Carpați*, publicată în 1844, „electrisase multe inimi române” mai ales în Principate, într-un moment cînd nu se putea scrie „decît sub alegorii și junde ideile de naționalitate, independență, libertate erau persecutate ca crime” ³³. *Icoana pămîntului*, o operă de geografie istorică a blăjanului Ioan Rusu, era de asemenea difuzată în Moldova ³⁴ și Țara Românească ³⁵. Cei mai numeroși cititori proveneau din Craiova, Cerneț, Caracal, Tîrgu Jiu, Neamț și Socola. Cartea această de geografie istorică a avut un ecou mare în Principate tocmai prin rolul jucat în fixarea conturului geografic al spațiului româ-

nesc, în descrierea instituțiilor social-politice și culturale ale românilor. Ea a contribuit, neîndoindnic, la conturarea imaginii unei Româanii unite în conștiința națională.

Un loc aparte în cadrul circulației tipăriturilor îl constituia *cartea bisericească*. Datorită unor condiții specifice, aceasta era tipărită cu precădere în Transilvania de unde, apoi, era difuzată în toate celelalte provincii românești. Se creaa astfel, un sistem de relații generate de difuzarea unui asemenea tip de carte dintre cele mai intense.

Centrul cultural transilvănean care s-a afirmat pe planul unor asemenea relații l-a constituit Blajul. Cărțile tipărite aici, în ciuda unor condiții dificile create de reacțiunea habsburgică după 1815, constituiau — după cum își amintea G. Barițiu — un obiect de comerț „bun” cu Principatele Române ³⁶. Se expediau mai ales abecedare și catehisme destinate învățămîntului confesional din Moldova și Țara Românească. „Evangheliile” și „Octoicele” inprimate tot în Transilvania erau, de asemenea, trimise la București, prin intermediul unor reprezentanți ai firmei sibieni Hagi Constantin Pop, în 1832, care erau preluate pentru difuzarea de I. Eliade ³⁷. Episcopul de Rîmnic, Neofit, cu ocazia prezenței lui la Brașov în vara anului 1838, comandase o serie de cărți bisericești. Ele erau procurate de Ioan Rusu din Blaj și expediate prin Brașov de G. Barițiu ³⁸. O carte de predici scrisă de transilvăneanul Sigismund Pop era, de asemenea, difuzată în Țara Românească de A. T. Laurian, în 1847 ³⁹. Se constată în acest circuit și cărți realizate de munteni sau moldoveni solicitate de transilvăneni. În părțile Aradului, de pildă, în 1845, fusese difuzată cartea *Istoria bisericească* de Meletie în traducerea moldoveanului Veniamin Costache ⁴⁰.

Circulația cărții românești dintr-o provincie în alta se face în mai multe cazuri în scopul alcătuirii unor biblioteci. În general, cei mai de seamă fruntași ai culturii și literaturii naționale, intrînd într-un asemenea gen de relații cu conaționali din alte provincii sau, mai precis cu producția intelectuală a acestora concretizată în lucrări tipărite, devenind posesori ai acestora, își constituiau evident biblioteci personale. Astfel procedaseră cei mai de seamă reprezentanți ai culturii naționale: I. Eliade Rădulescu, N. Bălcescu, Ion Ghica, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, Gheorghe Asachi, T. Cipariu, Damaschin Bojincă, Ioan Maiorescu etc. În 1838, G. Barițiu, de pildă, poseda o bibliotecă bogată cuprinzînd, printre altele, cărți de literatură universală procurate de la București. Printre autorii prezenți în biblioteca lui figurau celebriți ca: Lord Byron, Lamartine, Victor Hugo, Alfred de Musset, George Sand, Cervantes, Pușkin ⁴¹ etc. Este interesant de menționat că cei mai de frunte intelectuali români aveau în colecțiile lor personale cărți mai mult sau mai puțin identice nu numai din producția națională, ci și din aceea a culturii și literaturii universale.

Cărțile din aceste biblioteci individuale mai ales erau fie procurate, fie donate. În mai 1838, de pildă, I. Eliade Rădulescu expedia din București în Moldova, în folosul lui V. Pogor, o ladă cu cărți ⁴². Schimburi de acest gen, mai ales între autori, erau destul de frecvente în epocă, încît ele au reprezentat una din formele dobîndite de circulația tipăriturilor.

Dar, mai presus de circulația cărții în scop individual, este procurarea ei în vederea constituirii unor biblioteci publice, aparținînd diferitelor instituții, mai ales școlii naționale. Autoritățile înseși, îndeosebi ace-

lea din Principatele Române, după deschiderea învățămîntului public stimula inițiativa de procurare și colectare a cărții românești, indiferent de provincia în care văzuse lumina tiparului. În 1840, de pildă, autoritățile Țării Românești îndemnau cîrmuirile de județe să acționeze în vederea constituirii de biblioteci pe lîngă școlile normale. Printre autorii recomandați, în afară de munteni, figurau D. Țichindeal, D. Cantemir și Petru Maior⁴³. Evident că pentru procurarea unor asemenea lucrări recomandate se recurgea la stabilirea de contacte cu alte provincii românești. Este concludent faptul că, la 18 martie 1848, A. T. Laurian cerea lui G. Barițiu să expedieze pentru „biblioteca” din București „ori ce carte iese acolo”⁴⁴. Autorii sau editorii, atunci cînd tipăreau o carte, se simțeau datori să îmbogățească colecțiile bibliotecilor publice. Așa proceda, de pildă, I. Heliade care, în mai 1834, după ce publicase la București traducerea lui Victor Hugo, *Enriada*, intenționa să distribuie 23 exemplare „la bibliotecile noastre publice”⁴⁵.

În Transilvania, aproape în toate centrele culturale, se tindea procurarea în folosul bibliotecilor publice a cărților reprezentative apărute în limba română. Inițiativa aceasta contribuia la stimularea circulației tipăriturilor. Timotei Cipariu, de pildă, mai ales pentru biblioteca seminarului, făcea demersuri pentru procurarea unor cărți vechi românești la care se referise într-o prezentare în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” Constantin Olteniceanu, un prieten al lui Ioan Maiorescu și G. Barițiu. Asemenea tipărituri dorite de Cipariu trebuiau căutate în „toată românia”⁴⁶. Pentru folosul aceluiași seminar din Blaj se exprima dorința de a se intra în posesia „Arhivei românești”⁴⁷, editată de M. Kogălniceanu, la Iași, și a „Magazinului istoric pentru Dacia”, redactat de N. Bălcescu și A. T. Laurian.

Din Văleni, la 15 februarie 1844, Iordache Mălinescu anunța pe G. Barițiu că expediase prin Gheorghe Cepescu din Birlad „o ladă cu acele 100 exemplare” din *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* de Petru Maior — tipărită de el în 1834 — care trebuiau împărțite ca premii pentru școlarii români din Transilvania și Banat⁴⁸, dar mai ales donate în folosul bibliotecilor publice „din acele țări”, precum și pentru „o bibliotecuță de care aud că s-ar fi început a să urzi supt direcția d. Macedon, catehet al Shoalilor normale de la al II regiment românesc în Năsăud”⁴⁹.

Prin intermediul circulației cărților și tipăriturilor, românii din toate provinciile s-au adăpat la aceleași surse ale istoriei naționale, s-au informat din aceeași zestre documentară, au cultivat și citit o aceeași literatură, formîndu-se astfel într-o ambianță intelectuală și culturală națională.

Un rol important în realizarea coeziunii între români l-au constituit contactele dintre oameni. Intensificate în deceniile anterioare revoluției pașoptiste, acestea nu s-au mai manifestat întîmplător sau n-au mai fost determinate de evenimente excepționale — ca, de pildă, revoluția din 1821 — cînd s-au produs imigrări de populație dintr-o provincie în alta, ei, dimpotrivă, au devenit un element permanent. Contactele dintre oameni sînt, de astă dată, dictate de nevoia imperioasă de cooperare în vederea împlinirii unor deziderate naționale. Moldoveni, munteni, transilvăneni, bucovineni, bănățeni intră, astfel, într-o țesătură de relații care conduc

spre un activ și fructuos schimb de idei. De pe urma unor asemenea contacte rezultă prietenii trainice, cu consecințe favorabile pe planul dezvoltării culturii și conștiinței naționale, vizite reciproce și legături epistolare durabile prin care se vehiculează, se confruntă și se cristalizează cele mai înaintate idei social-politice.

Fruntași ai românilor din Principate sînt printre primii care pun bazele unor asemenea relații cu conaționali din Transilvania și Banat. Intrate într-o epocă de dezvoltare a instituțiilor naționale mai ales după restaurarea domniilor pămîntene, în 1822, Moldova și Țara Românească resimt nevoia acută de a pregăti în Occident o serie de cadre necesare administrației, armatei și școlii. Cele două Principate Române trimit astfel la studii tot mai mulți tineri care, îndreptîndu-se spre locul destinat, traversează Transilvania, Banatul sau Bucovina, găsind aici conaționali animați de aceleași aspirații. În octombrie 1824, de pildă, mergînd spre Viena, la studii, Petrache Poenaru poposea un timp la Sibiu stabilind aici diverse contacte⁵⁰. Stabiliți, apoi, în unele metropole, îndeosebi la Viena, muntenii și moldovenii întâlneau conaționali din toate provinciile istorice dominate de habsburgi. În 1834, de pildă, moldovenii Theodor Stamaty, Anton Velini, Anastasie Fătu, Constantin Zefirescu, Alexandru Costinescu și Leon Filipescu se aflau la Viena alături de bucovinenii Constantin Vasilicoi, Constantin, Eudoxiu și George Hurmuzaki și de transilvănenii și „ungureni” Constantin Pomuțiu, A. T. Laurian și Ioan Maiorescu⁵¹. Se poate deci aprecia că în capitala habsburgică, tineret intelectual din Moldova, Bucovina și Transilvania avea posibilitatea de a comunica idei, de a-și confrunta și armoniza părerile și planurile făurite de ei pentru emancipare națională. În vara anului 1835, Zaharia Carcalechi se întâlnea cu I. Eliade Rădulescu la Buda⁵², atestînd prin aceasta că relațiile dintre români nu numai că se extindeau, dar pierdeau tot mai mult din caracterul lor întîmplător.

Îndreptîndu-se spre Buda, Viena, Frankfurt sau Paris, românii din Principate treceau în chip obligatoriu prin Transilvania, Brașovul și Sibiul fiind cele două centre ale acestei provincii unde se făcea popas, se căutau gazde și se lua un contact mai amănunțit cu realitățile de peste munți. Tocmai datorită intensificării unui asemenea gen de relații, la Brașov, în 1835, se deschidea casina sau casinoul român⁵³ care devenea, chiar de la început, locul de întîlnire dintre românii care ajungeau pe meleagurile transilvănene, punctul de unde munteni și moldoveni, pe de o parte, și transilvăneni, bănățeni sau moldoveni, pe de alta, puteau schimba idei și păreri, comunica informații, lega prietenii strînse, încheia tranzacții economice și făuri proiecte naționale comune. Casinoul român din Brașov devenea astfel locul predilect al moldovenilor și muntenilor aflați în Transilvania, fie în tranzit, fie cu diferite interese economice sau de altă natură.

Muntenii, dar și moldovenii stabileau contacte cu transilvănenii grație mai ales frecventării băilor de la Arpătac, Covasna, Zizin și Borsec⁵⁴. Se pare — după unele informații — că numărul locuitorilor din Țara Românească care întreprindeau cu deosebire vara asemenea călătorii în Transilvania era destul de mare. Din București, la 22 mai 1846, Aaron Florian arăta lui Barițiu că începînd „vremea băilor”, din acel moment Brașovul „o să geamă de oameni de ai noștri”⁵⁵. Tot Aaron Florian, la 3 iulie 1846, menționa că era momentul „cînd parte mare

din Bucureștii noștri se strămută la voi'', încît G. Barițiu putea să afle de la muntenii poposiți în Transilvania „mai multe și mai mărunte’’ decît putea să-i transmită el ⁵⁶. Este neîndoielnic că vara mai ales, cu ocazia băilor, un număr apreciabil de munteni, mai ales bucureșteni, se deplasau peste munți, Brașovul fiind punctul cel mai accesibil și frecventat al călătorilor întreprinse. Numărul acesta relativ mare de oameni din Principate care se puneau în mișcare reprezintă, printre altele, o formă specifică de relații între românii de pe ambele versante ale Carpaților. Asemenea împrejurări permiteau mai ales schimbul de idei, de informații, aprofundarea cunoașterii reciproce între români, cel puțin în anumite cercuri de cărturari, negustori și chiar oameni aparținînd celor două administrații de la București și Iași. Printre românii transilvăneni care beneficiau de asemenea contacte în sensul legării unor strînse prietenii și stabilirii de relații durabile, se afla G. Barițiu care — dat fiind că băile cele mai frecvente de la Arpătac sau Vîlcele se aflau în apropierea Brașovului — folosea asemenea ocazii pentru realizarea unor scopuri naționale. Deseori, vara mai ales, o petrecea, astfel, în compania „mai multor oaspeți de la București și de aiurea’’ ⁵⁷. El era secondat de dr. Paul Vasici care era primul intrat în asemenea contacte, facilitînd, totodată, tranzitul tuturor persoanelor care doreau să întreprindă asemenea călătorii ⁵⁸.

Contactele muntenilor cu transilvănenii devin astfel o regulă. În iunie 1836, se menționa vizita la Brașov a lui Costache Moroșu ⁵⁹, unul din amicii lui G. Barițiu și T. Cipariu pe care-l cunoscuseră cu ocazia unei călătorii speciale la București. În același an 1838, în vară, Neofit, episcop al Rîmnîcului, făcuse o cură balneară în Transilvania, luînd legătură, printre alții, cu G. Barițiu ⁶⁰. În anii anteriori revoluției, sînt de remarcat, astfel, numeroase figuri de cărturari munteni în contact permanent cu Transilvania, pe calea unor călătorii pretextate, uneori, de cură balneară. În acest sens, sînt de amintit D. Bolintineanu, C. Bolliac, Gr. Alexandrescu, Aaron Florian, Ioan Maiorescu ⁶¹, A. T. Laurian ⁶² etc. În 1840, A. C. Goleșcu-Albu petrecuse o lună la băile de la Borsesc ⁶³, în timp ce fratele acestuia, Radu, în iulie 1842, efectuase o excursie în Bucegi însoțită de o călătorie la Brașov și la băile de la Vîlcele, acompaniat de Alexandru Racoviță, N. Al. Kretzulescu și A. G. Goleșcu-Negru ⁶⁴. La rîndu-i, I. Eliade Rădulescu, cunoscut și apreciat de românii din monarhia habsburgică, întreprinderea frecvente călătorii peste munți, ca aceea, de pildă, din 1845, cînd întîlnise la Brașov pe Nicolae Maniu ⁶⁵, iar la Blaj pe T. Cipariu ⁶⁶.

O mențiune specială se cuvine pentru interesul manifestat de cărturarul și revoluționarul N. Bălcescu de a vizita Transilvania și Banatul, sub aceleași pretexte. În 1839, de pildă, se deplasa la Mehadia, în provincia lui Eftimie Murgu, avînd ca scop să propage planurile de unitate națională alcătuite de Ioan Cămpineanu ⁶⁷. Din București, la 13 iunie 1844, N. Bălcescu anunța pe Ion Ghica, la Iași, că urma să plece în Transilvania la ape ⁶⁸. Profesorul transilvănean aflat în Țara Românească, N. Bălășescu, îl recomanda lui G. Barițiu, cu care trebuia să se întîlnească, drept un tînăr „zdravăn, care n-are altul asemenea între românii de aici; este un geniu. Îl vei cunoaște mai bine conversînd cu el. De la el poți auzi multe, politice și diplomatie. Este un istoric mare cu cunoștință lată’’ ⁶⁹. N. Bălcescu, petrecînd șase săptămîni la Vîlcele, intenționa mai ales să

stabilească o „mai mare intimitate” cu Barițiu, să se cunoască deci mai bine și, împărtășindu-și idei și informații, să-și conjuge cu mai mare folos eforturile în direcția emancipării națiunii române.

Moldovenii și bucovinenii erau atrași și ei de a vizita Transilvania și de a stabili astfel contacte directe cu oamenii, cu personalități proeminente cu care deja aveau legături epistolare. Iordache Mălinescu, de pildă, în decembrie 1844, comunica lui Barițiu intenția că „la vară mă voi putea răpezi măcar pînă la graniță ca să te văd”⁷⁰. Din Blaj, la 23 iunie 1846, Iosif Many vorbea într-o scrisoare către Barițiu că arhimandritul de la Suceava, Melchisedec Lemeni, vărul episcopului unit de la Blaj, vizitase Transilvania, Sibiul și Brașovul fiind printre orașele unde poposise⁷¹.

Intensificarea unui asemenea gen de legături dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților se realizează și prin intermediul călătoriilor întreprinse de transilvăneni sau bănățeni în Principatele Române. Profesorii transilvăneni cu precădere care activau aici, dar și negustorii și oierii care-și pășunau turmele la sud și est de arcul carpatic, prin contactele lor permanente cu provinciile natale, prin descrierea stărilor social-politice, dar mai ales prin prezentarea moravurilor și obiceiurilor poporului în mijlocul căruia își desfășurau activitatea atraseră atenția unor cărturari de peste munți, doritori ei înșiși de a veni în contact direct cu Moldova și Țara Românească. Din aceste motive, anii anteriori revoluției pașoptiste se disting prin interesul unor români din Transilvania de a cunoaște asemenea provincii.

Printre cei dintîi români transilvăneni care sînt pătrunși de însemnătatea unor asemenea legături figurează Zaharia Carcalechi, în 1834, și Ioan Codru Drăgușanu, în iunie 1835, care vizitează Țara Românească⁷². Ei sînt urmați de G. Barițiu și Timotei Cipariu, care pot fi considerați că inaugurează o dată în șirul unor asemenea relații. În vara lui 1836, G. Barițiu și Timotei Cipariu decideau de a vizita Țara Românească, animați de ideea de a ajunge în București și de a cunoaște, astfel, „o țară românească cu adevărat”⁷³, adică un stat cu administrație națională. Pînă în acel moment posedau despre această provincie informații vagi, dobîndite „din auzite”. Chiar înainte de călătorie, G. Barițiu și T. Cipariu întîlniseră la Sibiu pe N. Bălășescu care tocmai se întorsese din București, împărtășindu-le unele impresii⁷⁴.

Pornind din Brașov, cei doi călători ajung în capitala Țării Românești. Au cunoscut pe cărturarul și publicistul de prestigiu, I. Eliade Rădulescu, care le-a citit poezie și le-a vorbit despre „interesată politica țariste, cum s-au încuibat și-și lățește influența”⁷⁵, despre Regulamentul organic, despre exilul lui Iancu Văcărescu și moartea năprasnică a bătrînilui Câmpineanu. Au vizitat tipografia „Curierului”, au mers la un spectacol la teatrul românesc, au fost conduși la mănăstirea Cernica, au asistat la o paradă militară trecută în revistă de însuși domnitorul Al. Dim. Ghica, fapt care a produs asupra lor o adîncă impresie. Stabilirea contacte cu Petru Poenaru, Aaron Florian și se întîlniră cu bănățeanul Eftimie Murgu, aflat și el în București ca profesor. Sînt, de asemenea, oaspeții lui Ioan Câmpineanu, conducătorul opoziției naționale și susținătorul „Societății filarmonice”. Întîlniră aici din nou pe Eliade și mai cunoscură pe C. Bolliac și I. Voinescu II. Mai vizitară pe poetul Iancu Văcărescu și pe C. A. Rosetti. Printre impresiile consemnate de cei doi

călători se află și faptul apreciat de ei că școala națională în limba maternă constituia „temei în veci neclintit naționalității românești”. Istoria națională predată tinerei generații — credea Barițiu — va genera neîndoiește urmași demni ai lui Iancu de Hunedoara și Mihai Viteazul. Tot astfel, teatrul național va contribui la curățirea ruginei din „simțirile nației”. Cei doi rămân impresionați de dezvoltarea formelor de viață națională prin intermediul instituțiilor de învățămînt și cultură, precum și pe calea consolidării autonomiei statale după pacea de la Adrianopole, a renașterii armate naționale și a participării românilor la luptele anti-otomane în ultimul război ruso-turc ⁷⁶.

Impresiile culese în urma contactului direct cu Țara Românească rămîn profunde și de neșters. Ele nu se consumară numai în experiența individuală a fiecăruia dintre cei doi, ci au fost răspîndite în numeroase cercuri de amici. G. Barițiu și T. Cipariu redactează, în urma unei asemenea vizite, impresii de călătorie pe care le-au făcut apoi cunoscute ⁷⁷, contribuind la răspîndirea informației despre Țara Românească.

T. Cipariu — cum rezultă dintr-o scrisoare a acestuia din 18/30 august 1841 din București ⁷⁸ — vizitase din nou Țara Românească, împărțînd redactorului de la Brașov o serie de impresii de călătorie, știri despre personalitățile culturale, dar mai ales despre profesorii din capitala munteană. G. Barițiu însuși, în toamna lui 1844, întreprindea o a doua călătorie la București ⁷⁹, după ce în vară primise pe N. Bălcescu la Brașov ⁸⁰. În capitala Țării Românești întîlnea pe frații N. și C. Bălcescu, Ioan Cămpineanu, C. Bolliac și chiar pe domnitorul G. Bibescu ⁸¹. Intenționase să-l întîlnească și pe Ioan Solomon, în timp ce Ioan Maiorescu se așteptase să fie vizitat la Craiova ⁸². Același Ioan Maiorescu își exprima mirarea că G. Barițiu nu folosise ocazia de „a vedea Moldova”, semn că fuseseră discutate anterior proiectele unei asemenea călătorii a redactorului brașovean.

Contactul cărturarilor transilvăneni cu Țara Românească devenea o componentă permanentă a legăturilor dintre români. În august 1839, împins de aceeași curiozitate și interes de a cunoaște „Țara”, Simion Bărnuțiu pătrundea și el în provincia românească de la sud de Carpați ⁸³, fără însă a ajunge pînă în capitală. Tot astfel, Andrei Mureșanu, în 1844, invitat de domnitorul G. Bibescu căruia îi închinase o odă cu prilejul onomasticii, vizita și el Țara Românească, fiind chiar primit în audiență de șeful statului, la Comarnic ⁸⁴. În toamna anului 1845, Iosif Many din Blaj vizitase Bucureștii, cunoscînd printre alții pe însuși domnitorul Țării Românești ⁸⁵.

Dar transilvănenii manifestau interes și pentru cunoașterea directă a Moldovei. Cel care inaugurase un asemenea gen de legături între cărturari a fost Ioan Rusu care în 1838 a întreprins o călătorie în Moldova ⁸⁶. A fost urmat, apoi, de numeroși alți intelectuali. Moldovenii, la rîndul lor, așteptau cu interes vizita unor personalități de prim rang, ca de exemplu G. Barițiu ⁸⁷. La 17 decembrie 1844 Iordache Mălinescu îi sugera acestuia ca, în eventualitatea unei călătorii în Moldova, spre a nu avea unele neplăceri, să vină nu ca român, ci ca supus austriac ⁸⁸. Dar G. Barițiu tot amîna o asemenea vizită, el fiind așteptat din nou în vara anului 1845 de Iordache Mălinescu la una din moșile lui ⁸⁹.

Este de observat că vizitele efectuate de cărturari sau de alți români din Transilvania în Principate aveau un ecou deosebit. Știrea despre ele nu se rezuma doar la persoanele întâlnite direct, ci se difuza în largi cercuri sociale. Este semnificativă vizita tatălui lui Ioan Maiorescu la Craiova. Un martor ocular, Ștefan Rusănescu, consemna că — în 1844 sau 1845 — sosit la Craiova „în haine albe țărănești”, tatăl profesorului transilvănean a fost invitat la masă de administratorul județului, Iancu Bibescu, fratele domnitorului Țării Românești. Au fost de față la aceeași întâlnire, „toți boierii și notabilii orașului”⁹⁰. Românel transilvănean cunoscuse astfel numeroase persoane, schimbînd cu ele idei, impresii și încercînd diferite sentimente. Atunci „bătrînul Maiorescu le-a vorbit mult despre traiul românilor din Banat și Transilvania și de aspirațiunile lor”. Este deci limpede că asemenea întâlniri se transformau totdeauna într-o modalitate de aprofundare a sentimentelor de solidaritate națională, de întărire a aspirației de emancipare, de consolidare a legăturilor dintre români peste barierele politice.

Legăturile dintre Moldova și Țara Românească în anii anteriori revoluției se accentuează. „Înainte de 1848 — remarca N. Iorga — între tineretul de la București și tineretul de la Iași era o legătură neconținută. Mergeau curent dintr-o țară într-alta”⁹¹. Dealtfel, primele contacte directe între moldoveni și munteni se stabiliseră în afara frontierelor celor două Principate, mai ales la Paris, ca de pildă în 1835⁹² și în anii următori. Din aceeași capitală a Franței, la 22 octombrie/3 noiembrie 1839, A. G. Goleșcu informa pe N. Kretzulescu despre unul dintre „evenimentele cele mai fericite”⁹³ survenite, anume întâlnirea unui grup de tineri munteni cu moldoveni sosiți la Paris. Stabilind contacte durabile, cunoscîndu-se reciproc, împărtășindu-și impresii, amintiri despre țară, dar mai ales înfățișînd aspirații, tinerii studiosi din cele două provincii românești constatau că aveau un destin comun, o misiune similară de împlinit, care impunea stringerea legăturilor dintre ei. Pentru aceasta însă, nu erau suficiente doar schimburile de opinii și confruntările de idei, se impunea contactul cu realitățile din țară. În aceste împrejurări, unul dintre cei mai generoși tineri moldoveni comunica lui Ion Ghica la Paris nevoia de a cunoaște Țara Românească nu numai din scrieri și relatări, ci și prin intermediul unor călătorii directe, al unor vizite de informare⁹⁴.

Printre cei dintîi cărturari moldoveni care concretizau asemenea proiecte figura M. Kogălniceanu care vizita Bucureștii în răstimpul decembrie 1839 — ianuarie 1840⁹⁵. Acesta are aici întâlniri atît cu munteni, cît și cu transilvăneni. Aaron Florian, de pildă, informa pe G. Barițiu că avusese cu Kogălniceanu „cîteva întâlniri”⁹⁶. Dat fiind că redactorul brașovean nu-l cunoștea, Kogălniceanu era prezentat pentru acesta ca „un tînăr bărbat, un om deplin, un bărbat învățat și patriot. Am vorbit mult cu dînsul și poate oricine să se mulțumească. Și-a făcut creșterea și învățătura în Berlin, nu în Paris, ca stricații noștri”. Este evident, dintr-o asemenea relatare, că intelectualii români din Transilvania se simțeau mai bine în compania unor munteni și moldoveni cu studii în metropole germane decît la Paris, unde domina un spirit politic mai radical, mai puțin agreeat de spiritele moderate, în general.

În aprilie 1845, M. Kogălniceanu se întorsese dintr-o altă călătorie efectuată la București⁹⁷. Aici avusese discuții cu o parte a tineretului din

Țara Românească încadrat în mișcarea națională, cărui îi făcuse precizări cu privire la istoria națională. Întocmai ca în 1843 la Academia Mihăileană, M. Kogălniceanu declarase, în cercurile cu care a avut contact că Petru Maior, prin cartea sa de istorie publicată în 1812, era „ca un nou Moise”, deșteptase „dubul național, mort de un veac”⁹⁸. Pe de altă parte — mai arătase Kogălniceanu — de la Petru Maior a descins „o școală, destul de numeroasă, de români noi, cari fără a-și sprijini zisele cu faptele, socot că trag respectul lumii asupra-le, și când strigă că sint romani, că se trag din romani, și prin urmare cel întii popor în lume. Această manie s-a întins pînă acolo, încît unii își însușesc chiar și faptele și istoria bătrînilor romani”. Combătînd o asemenea concepție privind locul și rolul poporului român, M. Kogălniceanu ceruse interlocutorilor din Țara Românească să se ferească „de această manie care trage asupra noastră risul străinilor”. În contact cu tineretul din Țara Românească, M. Kogălniceanu se simțise ca printre frați. În această privință mărturișea: „Cît voi trăi îmi voi aduce aminte de bunătatea lor pentru mine și pururea m-ași socoti norocit cînd ași putea a le arăta recunoștința mea prin primirea ce le-ași face și eu în țara mea”⁹⁹. El deja se putea mîndri cu faptul că avea la București numeroși prieteni cărora, prin Ion Ghica, le transmitea întreaga afecțiune.

Alți intelectuali și cărturari moldoveni vădeau un interes similar pentru contacte directe cu Țara Românească. Costache Negri, încă din august 1839¹⁰⁰, exprima intenția de a se întoarce în Moldova, venind din Italia, prin București. În 1846, el vizitase sigur Țara Românească¹⁰¹. Poetul Vasile Alecsandri, în 1845, mergea și el la București stabilind contacte și avînd convorbiri literare și politice cu numeroase personalități, inclusiv cu domnitorul. G. Bibescu¹⁰². George Sion poseda și el „oarecare cunoștințe” stabilite „mai demult”, în București¹⁰³. În preajma revoluției pașoptiste, C. Negri, C. Moruzi și P. Balș intenționau, de asemenea, să viziteze Țara Românească¹⁰⁴. Era vorba, în ultimă instanță, de legături care devin o modalitate obișnuită în schimbul de idei și informații între reprezentanții mișcării naționale din cele două provincii. Ele devin tot mai frecvente pe măsură ce nevoia de cooperare în diferite domenii de activitate social-politică și culturală se manifesta mai imperios.

Muntenii sint antrenati și ei într-un asemenea gen de contacte, efectuînd dese călătorii peste Milcov. Ion Ghica și N. Bălcescu se disting prin insistența cu care promovează călătoriile în Moldova. Ion Ghica, angajat un timp profesor la Academia Mihăileană, pînă în vara lui 1844, era solicitat de N. Bălcescu, în 1843, să facă demersuri spre a-i găsi acestuia o funcție la Iași¹⁰⁵. La 8 februarie 1844, același cărturar de la București exprima dorința de a se deplasa în Moldova, mulțumind totodată lui M. Kogălniceanu „pentru generoasa ospitalitate ce ne făgăduiește în Iași. Doresc mult ca să putem veni și să ne vedem”¹⁰⁶. Prin deplasarea lui la Iași, N. Bălcescu voia să infuzeze mai multă energie mișcării naționale din Moldova, încît — pînă la concretizarea unui asemenea proiect — cerea lui Ion Ghica aflat acolo să devină „pîrghiul moldovenilor”, avînd în vedere că „acestia iubeau cu precădere „speculația ideilor”, în timp ce muntenii doreau mai mult „acția”¹⁰⁷. Dar N. Bălcescu nu sosea în Moldova decît în 1845¹⁰⁸, în anul următor¹⁰⁹ petrecînd tot acolo o bună bucată de timp.¹¹⁰

Călătoriile menționate, dar mai ales aceea din 1845, au o însemnătate deosebită din perspectiva cooperării în cadrul mișcării naționale. Costachiță N. Filipescu, în legătură cu N. Bălcescu, în februarie 1845, pornind spre capitala Moldovei, luă contact cu intelectuali, dar mai ales cu Costache Negri și Vasile Alecsandri ¹¹¹ — exponenți ai unei ramuri a mișcării naționale discutând împreună o serie de chestiuni referitoare la soarta celor două Principate Române. La dîneul dat de tineri moldoveni, la casinoul de la Iași, în onoarea lui C. N. Filipescu, s-au exprimat păreri în legătură cu simpatia și solidaritatea care trebuia să existe între cele două state românești. P. Balș — care informa pe Ion Ghica despre această acțiune — considera că reuniunea amintită fusese inspirată după exemplul oferit de cele două Irlande ¹¹². Primit cu multă considerație ¹¹³, C. N. Filipescu organizase, împreună cu Costache Negri, întîlnirea moldo-munteană de la Minjina, moșia acestuia din urmă de lângă Galați. În acest sens, demnă de tot interesul este o scrisoare a lui C. N. Filipescu din 12 martie 1845 către Ion Ghica. Aducîndu-i o epistolă din Moldova, acesta era invitat insistent: „Citește scrisoarea lui Negri și hotărăște cînd să ne întîlnim, ea să-ți tîlmăcesc cele ce în puțin îți însemnează. Este de neapărată trebuință să ne întîlnim. Am să-ți spui multe, și socotesc că ai face bine să te repezi pînă aici” ¹¹⁴, adică pînă în Filipeștii din Prahova. Trebuia ca Ion Ghica să răspundă la invitația de a se întîlni pentru ca C. N. Filipescu să poată ști ce să scrie lui C. Negri care „așteaptă cu nerăbdare” răspunsul, evident la propunerea de participare la reuniunea moldo-munteană.

La 21 mai 1845, cu ocazia onomasticii lui C. Negri, s-au aflat la Minjina moldoveni și munteni, printre alții, N. Bălcescu, C. N. Filipescu, A. Russo, care pun la punct planuri comune de acțiune în vederea luptei pentru constituirea unui stat național unitar ¹¹⁵. La Minjina — spunea N. Iorga — jucaseră hora împreună cu sătenii „principalii reprezentanți ai revoluției culturale din Țara Românească și Moldova” ¹¹⁶.

În cazul în care contactele directe nu erau posibile, diferiți fruntași ai românilor recurg tot mai frecvent, spre a schimba idei, impresii și informații, la legături epistolare. Anii premergători revoluției de la 1848 se caracterizează, astfel, printr-o bogată corespondență între români din diferite provincii istorice, care atestă cit de profunde și ample sînt legăturile dintre provinciile naționale, cit de acute și interdependente sînt interesele care fac tot mai utilă comunicarea.

T. Cipariu, de pildă, își făcuse un obicei din a comunica într-un asemenea mod cu I. Eliade Rădulescu ¹¹⁷, C. Boliac ¹¹⁸ etc. Este de subliniat că profesorul de la Blaj poseda legături nu numai la București, ci și la Rîmnic ¹¹⁹, prin intermediul cărora soluționa o serie de interese. Asemenea relații erau împărtășite de T. Cipariu lui G. Barițiu la Brașov ¹²⁰, semn că ele interesau cercuri mai largi de cărturari și se dezvoltau în folosul mișcării naționale. Dr. Paul Vasici, la rîndu-i, prin intermediul lui Ioan Maiorescu, era în legătură cu o serie de fruntași ai boierimii din Oltenia ¹²¹. Logofătul Iancu Bibescu, administrator al județului Dolj și frate al domnitorului Țării Românești, era printre admiratorii lui P. Vasici, intenționînd să-i trimită, drept amintire, „un inel de aur”. G. Barițiu era, de asemenea, în permanent contact epistolar cu Țara Românească, schimbind informații în primul rînd cu profesorii transilvăneni aflați aici:

Aaron Florian¹²², Ioan Maiorescu¹²³ și A. T. Laurian¹²⁴. Acesta din urmă, de pildă, apela la concursul lui G. Barițiu, în ianuarie 1848, în vederea transmiterii la Paris, pentru N. Bălcescu, a unui pachet cu cărți¹²⁵. Printre persoanele implicate în acest transport figurau G. Barițiu, Paul Vasici, Ioan Popasu și Rudolf Orghidan. Prin legăturile de care dispuneau în diferite puncte ale Transilvaniei, Ungariei și Austriei, persoanele amintite concureau la expedierea pachetului cu cărți pentru N. Bălcescu la Paris. Cu ajutorul scrisorilor, sînt puși astfel în contact oameni din Transilvania și Țara Românească, interesați în a se ajuta reciproc în vederea surmontării dificultăților.

Între transilvăneni și moldoveni, legăturile epistolare se accentuează în anii anteriori revoluției pașoptiste. Este de subliniat însă că ele gravitează în jurul lui G. Barițiu, care nu numai că leagă direct asemenea raporturi, ci facilitează extinderea lor în cercuri mai largi, printre românii din Transilvania și cei din Moldova. Iordache Mălinescu, de pildă, este unul dintre moldovenii care-i comunică frecvent idei și impresii, precum și sugestii cu privire la unele aspecte ale mișcării naționale¹²⁶. Într-o scrisoare din Văleni, la 8/20 iunie 1842, Iordache Mălinescu aprecia pe Barițiu mai ales pentru că prin articolul *Românii și maghiarismul*, apărînd naționalitatea, dobîndise „cel dintîi loc între politicii români”¹²⁷. Era, totodată, povățuit să dovedească mai multă vigoare, să devină mai combativ în apărarea drepturilor națiunii române. G. Barițiu trebuia să aibă în vedere că în secolul al XIX-lea — după Iordache Mălinescu — nu trebuie „să ne temem de fiече”, dat fiind că cu cît se va arăta mai domol și moderat, „cu atît mai mult vor lua ungerii vîntu, iar românii se vor descuraja”. Tot Iordache Mălinescu, atît pe cale epistolară cît și prin contacte directe, manifesta interes în a se consulta cu Barițiu pentru concretizarea unor proiecte de dezvoltare a școlii naționale în Bucovina¹²⁸. Un schimb similar de vederi cu privire la școala națională din Moldova avea loc între I. Ionescu de la Brad și G. Barițiu¹²⁹. În octombrie 1843, V. Alexandri (tatăl), C. Negruzzi, T. Rășcanu, N. Istrati, G. Săulescu etc., expediau lui G. Barițiu un inel drept omagiu pentru contribuția acestuia la intensificarea relațiilor dintre români¹³⁰.

Legăturile epistolare dintre Principate și Transilvania sînt susținute și promovate stăruitor de dr. Paul Vasici, directorul carantinei de la Timiș¹³¹. Fiind el însuși unul dintre românii din monarhia habsburgică cu legături numeroase în Moldova și Țara Românească, contribuia la facilitarea acestora, chiar în condițiile în care autoritățile habsburgice tindeau să le suprimе. În acest sens, la 8 martie 1840, Ioan Maiorescu vorbea de vigilența autorităților habsburgice în a cenzura corespondența dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților, de faptul că autoritățile din Transilvania aveau misiunea de a fi „cu mai mare băgare de seamă la împărtășirile românilor de aici cu cei de acolo”¹³², după mișcarea națională condusă de Ion Cămpineanu.

Moldovenii și muntenii întrețineau și ei o strînsă și permanentă corespondență. Este semnificativă o scrisoare a lui I. Eliade Rădulescu din 27 iulie către C. Negruzzi în care se spunea: „Mare mulțumire mi-a pricinuit cugetul și propoziția d-t. dea deschide între noi o corespondență literară”¹³³. Scrisoarea atestă ideea de a stabili legături epistolare permanente, schimbînd și comunicînd informații, păreri, impresii literare cu pre-

cădere. Același I. Eliade era într-o relație similară cu Hristea, librarul din Iași¹³⁴ care evident îi punea în circulație o serie de cărți imprimate de el la București. La rîndu-i, N. Bălcescu purta corespondență cu A. Russo¹³⁵ și, cu concursul acestuia, se află în relație cu Rolla, Negruzzi și frații Rosetti. Tot N. Bălcescu era în legătură epistolară cu bucovineanul Eudoxiu Hurmuzaki¹³⁶, iar Costachiță N. Filipescu primea și scrisori de la V. Alecsandri¹³⁷.

Intelectualii și cărturarii Țărilor Române ne apar deci în preajma revoluției de la 1848 mișcîndu-se pe coordonate identice. În întreaga comunitate națională, peste frontierele politice, ei așează o cultură modernă unitară, făcînd din ea un instrument de aprofundare a cunoașterii reciproce în sînul aceleiași națiuni, un liant indispensabil al acelorași aspirații. Prin vehicularea în sînul comunității românești a acelorași cărți și cu deosebire a unor idei similare de progres, intelectualii și cărturarii sapă la rădăcina vechii orînduirii, contribuind decisiv la pregătirea ideologică a revoluției de la 1848.

N O T E

¹ Dan Berindei, *Cultura națională română modernă*, Edit. Eminescu, București, 1986, 502 p.

² I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, ed. George Potra, Nicolae Simache și G. G. Potra, Edit. Minerva, București, 1972, p. 34.

³ Nicolae Bălcescu, *Opere* vol. IV, *Corespondență*, ed. G. Zane, Edit. Academiei, București, 1964, p. 42—43.

³ bis P. Teodor, *G. Bariț și Principatele Române pînă la 1848*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, VI, 1963, p. 80.

⁴ V. Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj 3—5 (15—17) mai 1848*, Edit. Politică, București, 1966, p. 127—128.

⁵ *G. Bariț și contemporanii săi, Studii și documente*, vol. II, Edit. Minerva, București, 1975, p. 14—15.

⁶ *Ibidem*, p. 286.

⁷ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 615.

⁸ *G. Bariț și contemporanii...*, vol. IV, 1978, p. 83.

⁹ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, vol. I, p. 615.

¹⁰ I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, p. 7.

¹¹ *G. Bariț și contemporanii...*, vol. IV, p. 254, 259.

¹² C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, Edit. Academiei București, 1967, p. 205.

¹³ *G. Bariț și contemporanii...*, vol. I, 1973, p. 255—256.

¹⁴ *Ibidem*, p. 111, 115.

¹⁵ *Ibidem*, p. 108.

¹⁶ *Ibidem*, p. 109.

¹⁷ *Ibidem*, p. 118.

¹⁸ *Ibidem*, p. 138.

¹⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 289—290.

²⁰ *Ibidem*, p. 322.

²¹ *Ibidem*, p. 292.

²² *Ibidem*, vol. IV, p. 254, 259.

²³ *Ibidem*, vol. III, p. 92—93, 95—96.

²⁴ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 314.

²⁵ *G. Bariț și contemporanii...*, vol. III, p. 341—342.

²⁶ *Ibidem*, p. 366.

²⁷ *Ibidem*, vol. IV, p. 142, 144.

²⁸ I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, p. 27—29.

²⁹ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 205.

- ³⁰ G. Bariș și contemporanii..., vol. I, p. 51—52, 115.
- ³¹ Elena Grigoriu, *Istoricul Academiei domnești de la Sf. Sava*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1978, p. 160.
- ³² Nicolae Albu, *Un satelit al Școlii ardelenice: Stefan P. Nisagoe*, Sibiu, 1943, p. 20.
- ³³ George Sion, *Suvenire contimporane*, București, 1888, p. 283
- ³⁴ G. Bariș și contemporanii..., vol. IV, p. 192.
- ³⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 388—390.
- ³⁶ George Barișiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 557—558.
- ³⁷ I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, p. 5—6.
- ³⁸ G. Bariș și contemporanii..., vol. III, p. 361—362.
- ³⁹ I. Popescu Teiușan și V. Netea, A. T. Laurian, Edit. didactică și pedagogică, București, 1970, p. 82.
- ⁴⁰ G. Bariș și contemporanii..., vol. II, p. 310—312.
- ⁴¹ V. Netea, *Din activitatea lui Andrei Mureșianu la Brașov*, extras, p. 654—655.
- ⁴² I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, p. 34.
- ⁴³ A. Manolache și G. Pârnușă, *Contribuții la istoria culturii și învățămîntului în Teleorman*, vol. I, 1973, p. 273.
- ⁴⁴ G. Bariș și contemporanii..., vol. I, p. 143.
- ⁴⁵ I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, p. 33.
- ⁴⁶ G. Bariș și contemporanii..., vol. IV, p. 211, 213.
- ⁴⁷ *Ibidem*, p. 254.
- ⁴⁸ *Ibidem*, p. 295.
- ⁴⁹ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 254.
- ⁵⁰ Elena Grigoriu, *Istoricul Academiei domnești...*, p. 139 .
- ⁵¹ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 37—38.
- ⁵² *Ibidem*, p. 9.
- ⁵³ V. Chereșeșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, p. 117.
- ⁵⁴ V. Netea, *Relațiile lui N. Bălcescu cu cărturarii și luptătorii români din Transilvania*, în „Studia et acta musei Nicolae Bălcescu”, Bălcești pe Topolog, 1969, p. 147.
- ⁵⁵ G. Bariș și contemporanii..., vol. I, p. 59.
- ⁵⁶ *Ibidem*, p. 60.
- ⁵⁷ G. Bariș și contemporanii..., vol. I, p. 49—50.
- ⁵⁸ Grigore Ploesteanu, *Un iluminist român în secolul al XIX-lea — Paul Vasici*, în „Studii”, tom. 24, 1971, nr. 1, p. 99.
- ⁵⁹ G. Bariș și contemporanii..., vol. IV, p. 134—135.
- ⁶⁰ *Ibidem*, p. 361—362.
- ⁶¹ P. Teodor, *G. Bariș și Principatele Române*, p. 85; V. Netea, *Relațiile lui N. Bălcescu cu cărturarii și luptătorii români din Transilvania*, p. 147; C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 52, 63.
- ⁶² G. Bariș și contemporanii..., vol. III, p. 28.
- ⁶³ Bodea, *op. cit.*, p. 42.
- ⁶⁴ C. Fotino, *Boierii Golești*, București 1939, vol. II, p. 148.
- ⁶⁵ G. Bariș și contemporanii..., vol. III, p. 45.
- ⁶⁶ *Ibidem*, vol. IV, p. 243.
- ⁶⁷ C. Bodea, *op.cit.*, p. 29.
- ⁶⁸ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 60.
- ⁶⁹ Vezi C. Bodea, *op.cit.*, p. 52.
- ⁷⁰ *Ibidem*, p. 262.
- ⁷¹ G. Bariș și contemporanii..., vol. III, p. 329.
- ⁷² V. Netea, *T. Cipariu și G. Barișiu călători prin Țara Românească în 1836*, în „Studii”, tom. XI, 1958, nr. 1, p. 118—119.
- ⁷³ Pompiliu Teodor, *George Bariș și Principatele Române...*, p. 78—81.
- ⁷⁴ V. Netea, *T. Cipariu și G. Barișiu*, p. 120.
- ⁷⁵ *Ibidem*, p. 121—125.
- ⁷⁶ P. Teodor, *G. Bariș și Principatele Române...*, p. 78—81.
- ⁷⁷ G. Bariș și contemporanii..., vol. IV, p. 162.
- ⁷⁸ *Ibidem*, p. 164—165.
- ⁷⁹ V. Netea, *Relațiile lui N. Bălcescu cu cărturarii și luptătorii români din Transilvania*, p. 147.
- ⁸⁰ C. Bodea, *Lupta românilor...*, p. 55.

- 81 G. Bariș și contemporanii . . . , vol. I, p. 284.
- 82 *Ibidem*, p. 283.
- 83 G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 40.
- 84 V. Netea, *Din activitatea lui A. Mureșianu la Brașov*, extras, p. 663.
- 85 G. Bariș și contemporanii . . . , vol. III, p. 322, 323.
- 86 *Ibidem*, p. 363—364.
- 87 *Ibidem*, vol. I, p. 257—258.
- 88 C. Bodea, *Lupta românilor . . .*, p. 262.
- 89 *Ibidem*, p. 277.
- 90 N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Măiorescu*, București, 1912, p. 412.
- 91 N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, București, 1925, p. 65.
- 92 Ion Ghica, *Scrieri*, ed. P. V. Haneș, vol. III, București, 1914, p. 214—215.
- 93 C. Bodea, *Lupta românilor . . .*, p. 230.
- 94 *Ibidem*, p. 236.
- 95 *Ibidem*, p. 34, 58—59.
- 96 G. Bariș și contemporanii . . . , vol. I, p. 22.
- 97 C. Bodea, *Lupta românilor . . .*, p. 278.
- 98 *Ibidem*, p. 275.
- 99 *Ibidem*, p. 276.
- 100 C. Negri, *Scrieri*, ed. Emil Boldan, vol. II, București, 1966, p. 9—12.
- 101 N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 64.
- 102 V. Alecsandri, *Scrieri*, *Însemnări*, ed. Marta Anineanu, Edit. pentru literatură, București, 1964, p. 149—150.
- 103 G. Sion, *Suvenire . . .*, p. 255.
- 104 C. Bodea, *op.cit.*, p. 268, 306.
- 105 N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 42.
- 106 *Ibidem*, p. 48.
- 107 *Ibidem*, p. 47.
- 108 C. Bodea, *Lupta românilor . . .*, p. 60—62.
- 109 G. Bariș și contemporanii . . . , vol. I, p. 106—108.
- 110 N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 62.
- 111 *Ibidem*, p. 271.
- 112 *Ibidem*, p. 268.
- 113 *Ibidem*, p. 269.
- 114 *Ibidem*, p. 272.
- 115 *Ibidem*, p. 60—62.
- 116 N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității . . .*, p. 65.
- 117 G. Bariș și contemporanii . . . , vol. IV, p. 82.
- 118 *Ibidem*, p. 206.
- 119 *Ibidem*, p. 142.
- 120 *Ibidem*, p. 82, 142, 206.
- 121 *Ibidem*, vol. I, p. 292.
- 122 *Ibidem*, p. 30—31; vol. III, p. 37—39.
- 123 *Ibidem*, vol. I, p. 292.
- 124 *Ibidem*, p. 106.
- 125 *Ibidem*, p. 139—140.
- 126 C. Bodea, *Lupta românilor . . .*, p. 237.
- 127 *Ibidem*, p. 238.
- 128 *Ibidem*, p. 261.
- 129 *Ibidem*, p. 255—256.
- 130 P. Teodor, G. Bariș și *Principatele Române*, p. 86; C. Bodea, *Lupta românilor . . .*, p. 47.
- 131 Gr. Ploșteanu, . . . *Paul Vasici*, p. 99—100.
- 132 N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Măiorescu*, p. 442.
- 133 I. Iliade Rădulescu, *Scrieri și acte*, p. 16.
- 134 *Ibidem*, p. 42—43.
- 135 N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 64.
- 136 C. Bodea, *Lupta românilor . . .*, p. 40
- 137 N. Bălcescu, *op.cit.*, p. 62—63.

L'UNITÉ NATIONALE PAR DES RAPPORTS ÉTABLIS ENTRE LETTRÉS PENDANT LES ANNÉES QUI ONT PRÉCÉDÉ LA RÉVOLUTION DE 1848

Résumé

Les années qui ont précédé la révolution de 1848 sont caractérisées par une information ample et détaillée concernant les provinces nationales au moyen des livres existant dans différentes zones. Les éditeurs, notamment ceux de Bucarest, Jassy et Brașov commencent à accorder une attention spéciale à la publication et à l'expédition de bulletins à l'intention des lecteurs d'autres provinces. Avec leur concours on voit circuler dans l'espace roumain une ample information, complétée des éditoriales nouvelles dans la presse nationale insérées. Les leaders les plus marquants de la nation, surtout les intellectuels, engagés dans la rédaction d'ouvrages d'intérêt majeur se forgeaient de la sorte une image relativement complète sur la production de livres roumains, sélectionnant de celle-ci des éléments d'intérêt général. On diffuse concomitamment des ouvrages laïques et religieux, en surmontant les barrières politiques et contribuant à forger la même culture nationale.

Les contacts directs ou médiés entre les hommes constituent une autre modalité d'approfondissement des relations. Moldaves, Valaques Transylvains, Roumains du Banat et de Bukovine — représentants de toutes les branches de la nation roumain — entrent dans un ensemble de rapports qui conduisent à un actif et fructueux échange d'idées. De ces contacts on voit résulter des amitiés durables, ayant des effets favorables sur le plan du développement de la conscience nationale, visites et correspondance durables par lesquelles sont véhiculées, confrontées et cristallisées les idées socio-politiques les plus avancées. Par la diffusion au sein de la communauté roumaine des mêmes livres et surtout d'idées similaires de progrès, les lettrés fouillent à la racine du vieux système social, contribuant de manière décisive à préparer la révolution de 1848.

INTELECTUALII ROMÂNI ÎN REVOLUȚIA DE LA 1848

NICOLAE LIU

Categorie socială mai mult sau mai puțin distinctă, în funcție de loc și timp, intelectualii se definesc nu numai printr-un grad superior de instruire. Ei transformă domeniile culturii în preocupare principală sau profesională.

Dar dacă de obicei — cum sublinia Jacques le Goff în încheierea cunoscutei sale lucrări dedicate intelectualilor evului mediu¹ —, „umanității abandonează una din sarcinile principale ale intelectualului, contactul cu masele, legătura între știință și învățămînt”, preferînd modelul savantului solitar, izolat în cabinetul său din tumultul activității sociale, noul statut al intelectualilor epocii Luminilor și ai revoluției burgheze, nu numai că leagă strîns necesitatea dezvoltării instrucției publice și lărgirea orizontului spiritual al maselor de sprijinul direct al celor mai reprezentativi dintre ei, dar pretinde tot mai insistent angajarea lor în viața politică. Cu conștiința rolului deosebit care revine dinamizării și direcționării creatoare a puterii în serviciul transformării necesare a societății pe drumul progresului.

Implicarea în Revoluția de la 1848 a intelectualității române, devenită pătură socială în condiții asupra cărora am insistat cu alt prilej², confirmă aceste sumare precizări generale.

În deceniul cinci al veacului trecut societatea românească se afla într-un moment de acută criză structurală, care se conjuga cu criza politică și cu necesitatea afirmării naționale pentru salvarea existenței ei însăși. De aici explicația declanșării revoluției și a caracterului său profund unitar, în pofida oricăror particularități regionale sau impuse de stadiul dezvoltării sociale, de vecinătatea unor mari puteri, de stăpînirea străină.

Fără îndoială că exemplul pe care l-au reprezentat revoluțiile din Franța, Italia, Germania, Austria, pentru Revoluția română de la 1848 nu poate fi negat. Un rol important l-a jucat și speranța în victoria generală a revoluției pe continent. Iar ideologia revoluționarilor români nu e străină de cea liberală, radicală sau socialist utopică, în numele căreia s-a desfășurat revoluția în Franța și celelalte țări occidentale.

Dar așa cum arăta unul din principalii conducători și ideologi revoluționari români, istoricul Nicolae Bălcescu, mișcarea generală europeană „fu ocazia, iar nu cauza revoluției române”. Determinantă în acest sens a fost aspirarea socială și națională, a cărei rădăcină „se pierde în zilele veacurilor”, căreia venise momentul să i se pună capăt conform cu „legea universală a dezvoltării istorice a națiilor”. Această lege a progresului impunea mai întii înlăturarea structurilor a regimului feudal, înfăptuind „întregirea românului, vecinului, servul veacului de mijloc în drepturile sale de om, de cetățean și de nație”. Programul Revoluției

de la 1848 din Țara Românească a urmărit, „zdrobind Regulamentul care monopolizase statul, proprietatea pământului și capitalul în mâinile ciocoiului”, să înfăptuiască” o revoluție democratică și socială”. Ea n-a pus programatic problema eliberării naționale. În Transilvania, în schimb, rezolvarea problemei naționale s-a aflat în fruntea revendicărilor românești, datorită politicii de deznaționalizare a guvernului revoluționar maghiar, ceea ce a impus la un moment dat alianța nefirească cu „despotismul” habsburgilor. „România viitoare — scria Bălcescu în 1850 — nu se mai poate mărgini a voi ca românii să fie liberi, egali proprietari de pământ și de capital și frați asociați la fapta unui progres comun”. Deoarece obiectivele social-politice nu pot fi atinse fără „libertatea de sub dominarea străină”. Revoluția viitoare pretinde, odată cu înfăptuirea revendicărilor burghezo-democratice, unitatea panromânească și independența românească, sub deviza „Dreptate, frăție, unitate”³. Deși calea revoluționară nu va mai fi posibilă, înfăptuirea acestor deziderate s-a impus în deceniile următoare ca absolut necesară pentru crearea statului național modern.

S-a afirmat de către istoriografia mai veche că Revoluția română de la 1848 a fost opera intelectualilor. Afirmare eronată firește dar bazată pe unele observații nu lipsite de temei. Revoluția română se integrează așa cum observa pe drept cuvânt publicistul și istoricul francez filoromân Elias Regnault, în epoca luptei pentru Unirea Principatelor — „marii mișcări care a frământat toate populațiile orientale”. „Oamenii de carte, intelectualii” au fost aceia care au dat impuls revoluției în provinciile imperiului austriac, ca și la București. Și el cita în sprijinul afirmației sale pe Ludovic Gaj la Agram, pe savanții Palacki și Safarik la Praga, pe profesorul Simion Bărnuțiu în Transilvania, pe I. Heliade Rădulescu la București, iar în Ungaria pe avocatul și ziaristul Kossuth⁴. Motivul trebuie căutat în slăbiciunile clasei de mijloc direct interesată în înlăturarea barierelor feudale din calea procesului legic de modernizare, la români, ca și la alte popoare din centrul și răsăritul Europei.

Dar intelectualii nu au reprezentat în toate aceste cazuri decît factorul pregătitor, sau cea mai conștientă dintre forțele revoluționare în luptă. Revoluția română de la 1848 a fost în fond expresia combativității maselor populare. De aceea, așa cum observa într-o privire de ansamblu publicată de Gheorghe Barițiu, în legătură cu recent înăbușitul proces revoluționar din Țara Românească, „dacă era să fie onorați cu exil prietenii Constituției” lista nu trebuia să se limiteze la 22 de „patrioți liberali”. „Ca să nu rămînă loc rivalității și chiar pismei, trebuia să exileze pe mai multe mii și chiar pe poporul țaran întreg, pentru că toți voră Constituția”⁵.

Era un răspuns dat afirmațiilor răspîndite de conducătorii reacțiunii interne și externe, prin care se căuta să se crediteze opinia că revoluția română n-a fost decît opera unor emisari francezi sau, ca să folosim termenii circularei țarului Nicolae I către Puterile europene, a „unui mic număr de smintiți, ale căror idei de guvernare nu sînt decît un plagiat împrumutat propagandei democratice și socialiste” urmărind „restaurarea, pe o bază istorică care n-a existat niciodată, a vechii lor naționalități”⁶.

De fapt starea de efervescentă revoluționară a maselor populare e testată documentar în toate cele trei țări române. Chiar și atunci când, ca în Moldova, mișcarea revoluționară fusese înăbușită înainte de a fi luat contact temeinic cu acestea. În schimb, cât de important a fost sprijinul primit de guvernul revoluționar din Țara Românească din partea maselor, o dovedește nu numai victoria revoluției, ci și salvarea guvernului provizoriu în mai multe rânduri de către poporul din București și împrejurimi, numeroasele delegații țărănești care-și exprimă sprijinul necondiționat, puternicul ecou al articolului 13 din Proclamația de la Islaz, răspunsul pe care l-au dat masele populare la toate chemările guvernului provizoriu sau la constituirea taberei de rezistență de la Riu-reni, de sub conducerea lui Gheorghe Magheru ⁷.

Zeci de mii de țărani români din toate colțurile Transilvaniei au participat într-o ordine desăvârșită, având în centru intelectualitatea națională, la Adunarea din 3/15 mai, moment de vîrf al Revoluției române de la 1848, pe care Simion Bărnuțiu l-a numit în discursul său istoric „sărbătoarea libertății” ⁸. Prezența lor a contribuit nu numai la introducerea desființării iobăgiei, ca al treilea punct din revendicările formulate, dar și la încrederea pe care conducătorii români din Transilvania au căpătat-o în forța maselor. Așa ceva „cu greu va fi văzut vreodată Europă”, comenta un contemporan maghiar „mărețea adunare populară” ⁹. Iar poetul și memorialistul Gheorghe Sion, unul dintre intelectualii revoluționari din Moldova, aflat în exil în Transilvania, relatează entuziasmat preparativele și desfășurarea Adunării la care „românii curgeau ca torente din toate părțile” spre „locul ce se făcuse un ideal de mintuire, pentru dînșii”. Și comparînd-o cu „comițiile și forurile vechei Rome”, observa „cît era el de inițiat în interesele generale și în ideile politice, cîtă fermitate și perseverență a arătat, cîtă bună judecată a dezvoltat și cu cîtă abnegațiune și devotament s-a ocupat de cauza națională” în pofida amenințărilor, persecuțiilor și piedicilor de tot felul ¹⁰.

La rîndul ei, prezența intelectualității în fruntea țărănimii a dat acesteia speranță și încredere. Participant activ la evenimente, istoricul Al. Papiu Ilarian explica entuziasmul unanim de pe Cîmpia libertății din Blaj, nu numai prin conținutul luărilor de cuvînt și al documentelor citite, în consens cu „dorurile și poftele a toată adunarea”. Masele populare care nu putuseră auzi discursul rostit de Simion Bărnuțiu în Catedrală cu o zi mai înainte, au înțeles acum ce „lucru strălucit este cînd se apără cauza dreptății, cu puterea și autoritatea științei” ¹¹.

Raportul cu trebuințele și aspirațiile maselor, existența și natura sprijinului popular, au determinat în ultimă instanță și forța sau succesul acțiunilor revoluționare ale intelectualității pașoptiste din Țările Române.

Ridicați de obicei din rîndul maselor țărănești și trăind adesea în mijlocul lor, creșcuți în spiritul Școlii ardelenne, siliți la o situație de inferioritate față de intelectualitatea celorlalte naționalități din Transilvania, supuși persecuțiilor de tot felul și în primul rînd interdicției de a se cultiva și de a cultiva propria limbă și cultură, reprezentanții înaintați ai „intelighenței” române, nu vor uita îndemnul revoluționar al lui Simion Bărnuțiu: „Țineți cu poporul toți, ca să nu rătăciți” ¹².

È drept, proveniența socială a intelectualilor din Țara Românească și Moldova este mai complexă. Intelectualitatea românească nu-

măra în Principate, pe lângă membri ridicați din rîndurile maselor și ale burgheziei în formare, numeroși reprezentanți sau descendenți ai clasei conducătoare specifice vechiului regim, boierimea, interesați în economia de schimb și producția capitalistă, sau pur și simplu conștienți de necesitatea renovării sociale și chiar a unor schimbări structurale pentru soluționarea crizei feudale și a decalajului față de societatea mai înaintată din Apusul Europei. Cei mai radicali dintre aceștia înțeleg apropierea de popor, ameliorarea existenței maselor productive și ridicare nivelului lor cultural ca o necesitate imperioasă și se vor afla în rîndul liderilor revoluționari de la 1848.

Care au fost în aceste condiții rosturile intelectualității?

Ele se deslușesc mai întâi în pregătirea culturală, ideologică și politică a revoluției.

În perioada 1830—1848 mai ales, tinde să se răspîndească prototipul intelectualului român modern, interesat în crearea unei culturi și civilizații înaintate, în dezvoltarea și democratizarea școlii, nu numai pentru „luminarea de obște”, ci și pentru afirmarea și unitatea națională. Cartea, presa, bibliotecile, librăriile și cabinetele de lectură, teatrul sau societățile culturale devin tot atâtea căi intelectuale pentru pregătirea revoluționarului liberal, democrat și patriot.

În același timp, confruntarea cu măsurile restrictive se transformă într-o permanență a regimului politic existent. Cenzurarea tipăriturilor și a spectacolelor introdusă în Principatele Române de ocupația militară țaristă din anii 1828—1832 s-a dezvoltat în timpul domniilor regulamentare în raport cu situația internă și internațională. E grăitoare în, acest sens situația cenzurii în Moldova unui domn cu pregătire intelectuală dar cu vederi conservatoare și stăpînit de teamă față de puterea protectoare, ca Mihai Sturza. Deși domnia lui se caracterizase în prima parte prin încurajarea fenomenului cultural, ilustrată și prin înființarea Academiei Mihăilene, după 1844 mai ales se produce o involuție tot mai accentuată în atitudinea față de „propășirea” culturii naționale, termenul însuși fiind încriminat ca titlu de revistă, iar redactorul ei închis în cele din urmă la Minăstirea Rîșca.

Detențiunea n-a fost decît temporară, atît datorită descendenței lui M. Kogălniceanu dintr-o familie de răzeși boieriți ajunsă prin tatăl său pînă la rangul de mare vornic, legăturii ei cu domnul, cît și prin prestigiul pe care i-l adusese activitatea sa de istoric, scriitor și publicist. Îndrumător de conștiințe, Cuvîntul său de deschidere a Cursului de istorie națională de la Academia Mihăileană, din 1843, e considerat azi nu numai cel mai semnificativ moment pentru personalitatea sa ca istoric dar și „piesa cea mai caracteristică pentru fenomenul regenerativ dinaintea lui 1848, sintetizînd amplu, convingător, patetic, aspirațiile unei epoci”¹³.

Cunoscînd însă din copilărie activitatea istoriografică a Școlii Ardelene, Kogălniceanu își îndreptase preocupările în special asupra științelor istorice, de unde și publicarea ca student la Berlin a primului volum dintr-o îndrăzneată istorie a tuturor românilor în limba franceză, prima lucrare de acest fel întreprinsă de un român într-o limbă modernă de circulație internațională. Dar de pe atunci se arăta interesat și de problemele de drept, urmînd cursul de drept natural predat de Eduard Gans, editorul

lui Hegel și propagator ardent al ideilor Revoluției Franceze. Tot în anii dinainte de 1848 se arată preocupat și de rezolvarea unor probleme sociale, publicind în februarie 1844 un supliment la „Propășirea”, dedicat dezrobirii țiganilor. A editat și răspîndit publicația lunară „Foaie pentru agricultură, industrie și negoț”, considerată drept prima revistă economică apărută în Moldova. A luptat pentru concentrarea eforturilor celor mai de seamă intelectuali români ai epocii, vizînd promovarea unei culturi naționale înaintate, a înfăptuirii unității spirituale, dar și politice a Țărilor Române.

Două dintre trăsăturile principale ale activității intelectuale a lui M. Kogălniceanu din epoca prepașoptistă : caracterul multilateral, enciclopedic chiar (preocupări istorice, juridice, socio-economice, literar-artistic, didactice, de presă, tipografice și editoriale etc.) și militantismul progresist și patriotic, pot fi găsite îmbinate într-un fel sau altul și la alți contemporani mai vîrstnici sau mai tineri din toate provinciile românești. De la I. Heliade Rădulescu, Gh. Asachi sau G. Barițiu, la Al. Treboniu Laurian, Ion Ghica etc.

Răspîndirea sensibilității și a preocupărilor romantice stimulează ridicarea problemei dreptului natural la afirmare liberă a națiunilor. Ceea ce determină cultivarea tot mai asiduă și într-un spirit nou a istoriei, în special a istoriei naționale, pe plan european. Încadrîndu-se acestei înnoitoare orientări, M. Kogălniceanu devine primul mare reprezentant al istoriografiei romantice românești, căruia i se alătură figura luminoasă a lui N. Bălcescu, debutînd cu primul studiu de amploare în revista „Propășirea”. Studiul în care era fundamentată istoric necesitatea unei puternice armate naționale, bazată în bună măsură pe mobilizarea maselor.

O caracteristică a mentalității romantice românești a epocii e faptul că ea se grefează pe păstrarea a numeroase trăsături clasice sau iluministe. Romantismul istoriografic și literar sau politic privește în general la trecut, cu gîndul la un viitor superior prezentului, asimilîndu-se orientării democratice, înaintate a romantismului european. Dar sentimentul, mai mult decît rațiunea apropie pe tot mai mulți intelectuali de lupta și năzuințele poporului mai ales cînd sint proveniți din clasele „suprapuse”. De unde implicarea unor V. Alecsandri, C. Negruzzi sau Alecu Russo în punerea în valoare a creației folclorice naționale. În sfîrșit, dacă sub influența romantică istoricii români cultivă tot mai frecvent narațiunea plină de culoare și cu virtuți literare, după modelul unor Augustin Thierry, Edgar Quinet sau Jules Michelet¹⁴, scriitorii romantici se inspiră tot mai adesea din istorie, răspîndesc exemplar modelul marilor figuri și imaginea marilor momente din istoria neamului, ca epopeea neterminată *Mihai-da* de I. Heliade Rădulescu sau *Legendele istorice* ale lui D. Bolintineanu.

O altă caracteristică a orientării intelectuale a epocii este dezvoltarea spiritului critic. Contribuția intelectualității noi e hotărîtoare, în special după 1830. Cu alte cuvinte odată cu lărgirea posibilităților de informare prin integrarea tot mai largă a spațiului românesc în economia de schimb și în circuitul cultural al țărilor mai dezvoltate din Apusul Europei. Apariția presei politice și culturale cu continuitate și răspîndire în toate cele trei Țări Române permite nu numai un contact mai facil cu realitățile interne și externe, dincolo de orice piedici ale cenzurii, ci

și crearea unei opinii publice. Noțiuni politice cheie, ca patrie și patriotism, monarhie sau republică, tiranie și democrație, constituție și libertate, clase sociale etc. fac uneori obiectul unor articole speciale sau chiar al unor cărți. De altfel laicizarea tiparului a avut ca urmare răspîndirea lui, în care sînt implicate nume de rezonanță din rîndurile intelectualității, ca I. Heliade Rădulescu, Gh. Asachi, C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu. Unii dintre ei, precum C. A. Rosetti, leagă preocupările de tipărire a cărții de cele de răspîndire a ei. Mai mult, librăria C. A. Rosetti și Winterhalder deține primul loc și în difuzarea cărții străine. Fiindcă dezvoltarea tiparului românesc n-a însemnat reducerea difuzării presei și cărții străine decît în speranțele unor guvernanți ai vremii. Iar cabinetele de lectură și împrumut ale unor librării, ca aceea a lui C. A. Rosetti, aprovizionate cu noutăți prin legături directe cu întreprinderi din Occident permit nu numai difuzarea lucrărilor agreeate de guvern.

S-a ajuns astfel la generalizarea convingerii necesității grăbirii ritmului de dezvoltare al societății românești, la creșterea nemulțumirilor față de rămînerea în urmă, la căutarea vinovaților și a soluțiilor de îndreptare, la creșterea opoziției și combativității față de regimul existent. La propunerile de reformă adresate cîrmuirii sau unor puteri străine, în care sînt implicați și intelectuali se adaugă manifeste, satire și pamflete politice îndreptate nu numai împotriva menținerii orînduirii feudale, ci și a începuturilor viciate ale unor instituții burgheze, care în forme noi păstrau de fapt caracterul vechi reacționar. Este cazul satirei lui I. Heliade Rădulescu, *Măceșul și florile*, ocazionată de o concesiune oneroasă acordată unui antreprenor străin de domnitorul Gheorghe Bibescu, tipărită și răspîndită în sute de foi volante, în 1843, sau *Deputatul în provincie*, scrisă în 1847 de Dimitrie Rallet. Acesta din urmă folosea momentul turburărilor populare ivite în 1846 la Iași și în unele județe din Moldova, pentru a îndemna pe Mihai Sturza să facă dreptate, lăsîndu-se el însuși „de prădat și de furat”.

Dezvoltarea dramaturgiei naționale în Principatele Române și înmulțirea spectacolelor teatrale sedatora în bună măsură și marelui succes de public al satirizării viciei societății și chiar ale conducerii politice. Astfel în seara zilei de 22 decembrie 1845, Vasile Alecsandri obținea un mare succes de public cu piesa *Iașii în carnaval*, îndreptată împotriva măsurilor arbitrare ale stăpînirii, motivate prin primejdia comploturilor. Ecoul favorabil larg a împiedicat trimiterea autorului în surghiun. În schimb hatmanul N. Mavrocordat, secretarul de stat, a propus ca pe viitor „rolurile să fie scrise și împărțite actorilor de către cenzură”¹⁵.

Reprezentarea unor piese străine a însemnat de asemenea un mijloc de exprimare și stimulare a nemulțumirii care mocnea în prejama revoluției. Ca în cazul melodramei *Mulatrii*, prelucrare tendențioasă, amintind prin similitudini de traiul țiganilor robi de pe moșiile boierești. Scandalul provocat de slugile celor care se simțeau vizați a dus nu numai la intervenția poliției, ci și la desființarea trupei condusă de Matei Millo, teatrul din Iași fiind concesionat unor spectacole străine¹⁶.

În lipsa altor posibilități, intelectualii cu vederi înaintate foloseau spectacolele de diletanți, ca de pildă prezentarea „tabloului național” *Nunta țărănească*, în care Vasile Alecsandri aducea în scenă un episod din viața maselor populare. Preparativele pentru spectacolul din 9 martie

1848 au reprezentat un moment cert de pregătire a revoluției. „Știi ce vra să zică a guica pe un vulcan” — scrie dramaturgul însuși. „În timp ce pe scenă se fac repetițiile generale, pline de glume și veselie, între culise se clocește o revoluție ! . . . Diverse grupe de tineri se exaltă la citirea jurnalelor franceze care descriu revoluția din Paris și ochii lor se aprind, și miinile lor se string energic, și șoaptele lor misterioase urzesc planuri de răscoală în contra guvernului : spectacol unic ! . . . *Succesul Nuntii* a fost complet. Fie ca și mișcarea ce se pregătește să aibă același succes !”¹⁷.

Larga răspîndire în rindurile intelectualității din Principate a limbii și culturii franceze s-a conjugat dialectic cu receptarea pe aceeași cale a ideilor celor mai înaintate ale vremii, la care au contribuit și anii de studii în Franța ai unor tineri ca V. Alecsandri și unii dintre interpreții piesei sale. În capitala Franței luase ființă în 1845 Societatea studenților români, pentru sprijinirea materială și morală a celor aflați la studii, în rindurile cărora se aflau tineri intelectuali cu vederi înaintate, ale căror nume se regăsesc printre fruntașii revoluției din Țara Românească și Moldova. Aparent Societatea din Paris a desfășurat o activitate culturală complementară celei a Asociației literare din București. Dar ea urmărea și țeluri politice directe, în lumina aspirațiilor democratice de progres, unitate și libertate națională, obstructionate în Principate.

Doi dintre membri fondatori ai Societății studenților români din Paris, președintele ei Ion Ghica și N. Bălcescu, întemeiaseră în 1843 împreună cu Cristian Tell Societatea secretă „Frăția”, care va avea rolul de nucleu generator al Revoluției de la 1848 din Țara Românească. Printre membri acesteia se numărau și alți membri ai Societății din Paris, precum C. A. Rosetti, frații Dimitrie și I. C. Brătianu, Al. G. Golescu, dar și poeții Cezar Bolliac și D. Bolintineanu, profesorul transilvănean Aaron Florian, ofițeri, tineri intelectuali din „marile familii” ș.a. Unii dintre membri Societății „Frăția” fuseseră implicați în mișcarea revoluționară de la 1840 și întemnițați pentru aceasta (N. Bălcescu, C. Bolliac, Marin Serghescu-Naționalu), aducînd în organizarea conspirativă o experiență prețioasă.

Una din caracteristicile reprezentative pentru Revoluția de la 1848 este apariția intelectualului ca lider politic. O dovedește atît componența Comitetului național al românilor din Transilvania sau al guvernului provizoriu din Țara Românească, cît și numele semnatărilor principalelor documente politice. O dovedesc listele condamnaților și exilaților politici după înfrîngerea Revoluției, printre care unora li s-a interzis ani de-a rîndul întoarcerea în patrie.

Regăsim printre liderii politici ai Revoluției de la 1848 nume dintre cele mai reprezentative ale culturii românești : I. Heliade Rădulescu și G. Barițiu, întemeietori ai presei române, cel dintîi și unul din ctitorii învățămîntului modern, N. Bălcescu și M. Kogălniceanu, întemeietori ai istoriografiei române moderne, economistul și scriitorul Ion Ghica, juriști și gînditori ca Simion Bărnuțiu sau Eftimie Murgu, filologi ca Timotei Cipariu sau A. T. Laurian, scriitorii ca Vasile Alecsandri, viitor „rege al poeziei”, cum l-a numit Eminescu, poetul Cezar Bolliac, prozatorul Alecu Russo, autorul controversat al *Cîntării României*, poetul și publicistul C. A. Rosetti, una din cele mai de seamă figuri de gazetar politic. Tot aici se cuvine să amintim pe inginerul I. Ionescu de la Brad, cea mai reprezen-

tativă figură de agronom român din veacul trecut, principalul consilier al guvernului provizoriu de la 1848 în probleme agrare și conducătorul lucrărilor Comisiei proprietății, în vederea aplicării art. 13 din Proclamația de la Islaz. Sau pe dr. N. Kretzulescu, întemeietor al învățămîntului medical românesc, care a activat ca „revizor pentru administrația din Valahia Mare” și a fost ales și în Comisia pentru redactarea Constituției alături de I. Heliade Rădulescu, Petrache Poenaru, A. T. Laurian, Cezar Bolliac.

Nu e lipsit de interes faptul că marea majoritate a intelectualilor deveniți lideri politici la 1848 aparțineau generației tinere: Astfel Al. Papiu Ilarian avea la 1848 21 de ani, Avram Iancu și Ion Pușcariu 24, C. D. Aricescu 25, G. Sion 26, V. Alecsandri, Ion C. Brătianu, Constantin Roman, Ion Axente Sever, 27, Alexandru I. Cuza 28, N. Bălcescu, D. Bolintineanu, A. G. Golescu Alecu Russo 29, Dumitru Brătianu, A. C. Golescu, I. Ionescu de la Brad, Aaron Pumnul 30, Ion Brezoianu, M. Kogălniceanu 31, Ion Ghica, Andrei Mureșanu, Dimitrie Rallet, C. A. Rosetti 32, Cezar Bolliac 35, George Barițiu, N. Kretzulescu, Costache Negri, I. D. Negulici, I. Voinescu II 36, Ion Maiorescu 37, N. Golescu și A. T. Laurian 38, Ștefan Golescu, C. Kretzulescu 39, Simion Bărnuțiu, Cristian Tell 40. Lista e firește incompletă.

Pentru a se asigura contactul politic și sprijinul din străinătate, misiunile diplomatice erau încredințate de guvernul provizoriu unor dintre cei mai reprezentativi intelectuali atașați revoluției: Ion Ghica la Constantinopol, profesorul Ion Maiorescu pe lângă Dieta de la Frankfurt, A. G. Golescu la Viena și Paris, N. Kretzulescu la Pesta.

Fruntașii inteligenței ardelenice sînt principalii mesageri ai doleanțelor poporului român din Transilvania, în fața Dietei din Cluj sau la Curtea din Viena.

Comisia de anchetă numită în Țara Românească pentru pedepsirea participanților la revoluție observa că activitatea revoluționară a fost „mai de obște asupra profesorilor”¹⁸. Într-adevăr în primele rînduri, în calitate de comisari de propagandă s-au distins profesorii C. Brezoianu,, Costache Angheliescu, I. Gherasim Gorjan, Ioan C. Massim, viitor membru al Academiei Române, Nicolae Nenovici, Gh. Chițu, precum și transilvănenii Dionisie Romano, viitor membru de onoare și donator al Academiei Române, I. Axente Sever ș.a. Unii dintre aceștia au participat și la Revoluția română de la 1848 din Transilvania. Numele profesorului C. Catina, fratele poetului e legat de organizarea a 2 cluburi revoluționare bucureștene¹⁹.

Posturi de răspundere în administrația revoluționară erau încredințate de asemeni cadrelor didactice. Dintre administratorii de județe nou numiți care au demonstrat un zel particular în îndeplinirea atribuțiilor se distinge figura fostului dascăl de la Sf. Sava al lui N. Bălcescu, profesorul și istoricul Florian Aaron, pe care ziarul „Naționalul” îl prezenta în numărul 5 din 9 septembrie drept „unul din acei bărbați care au făcut totdeauna onoarea națiunii române și care a adus totdeauna serviciu însemnat patriei noastre”. Printre manifestările organizate de acesta în calitate de administrator al județului Dolj, se numără și jurămîntul pe Constituție pe cîmpia de la Tîrgul de afară, care primea cu acest

prilej numele de Cimpul Libertății. La ceremonie a participat și fostul profesor de filozofie de la Sf. Sava Eufrosin Poteca, alături de 5000 de țărani cu stindarde tricolore. La 10 septembrie, ca să folosim limbajul unei relatări contemporane, „orașul se deșteptă în sunetul cel funebru al clopotelor, funebru pentru sufletele cele urite ale reacționarilor și vestitor de splendidă victorie a dreptății și frăției”. În ajun membrii Clubului revoluționar din localitate, din care făceau parte profesorii Florian Aaron, Grigore Mihăescu, Gheorghe Panaitescu, Vasile Puianu, alături de pictorul Theodor Aman și colonelul N. Pleșoianu, fost membru al guvernului provizoriu de la Islaz, hotărâseră arderea solemnă a Regulamentului organic. Alaiul plecat din piața Școlii centrale purta în triumf pînă la Tîrgul de afară pe fiica unei directoare de pension care reprezenta România rupînd lanțurile robiei ²⁰.

Institutorii, învățătorii, candidații la posturi didactice, precum și unii elevi din clasele superioare au fost implicați în procesul revoluționar. Dintre cei dintii, Ion Codrea, mai cunoscut sub numele de Ion Codru Drăgușanu, autorul *Peregrinului transilvan*, recunoștea la interogatoriul luat în închisoare, că a organizat Clubul revoluționar la Școala națională din Ploiești. Ales comisar de propagandă pentru plasa Amara din județul Dolj, într-una din ședințele Clubului din casa lui Apolonie, P. Orbescu, elev la școala de la Radu Vodă atesta interesul tineretului studios pentru revoluțiile întimplate în Franța și la Viena și pentru lectura gazetelor.

O amplă activitate revoluționară desfășoară cadrele didactice în Transilvania, acestea participînd atît la munca de propagandă, cît și la tentativa de organizare administrativă românească sau la rezistența armată uneori cu prețul vieții. Alături de oameni ai legii, de la canceliști, la avocați și magistrați sau slujitori ai bisericii. Astfel Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian, Ilie Măcelariu, Al. Bătrîneanu, N. Găetan și alții au fost canceliști pe lângă Tabla Regia din Tg. Mureș. Pentru a-și apăra drepturile, poporul român trebuie mai întîi să și le cunoască.

Convinși, mai ales după eșecul revoluției la Iași, de necesitatea unei temeinice și susținute munci de propagandă revoluționară, revoluționarii de la 1848 nu s-au mulțumit să înscrie libertatea presei și tiparului printre principalele revendicări programatice. Ei acționează în direcția punerii sale în practică. Alături de publicații care își continuau și amplificau activitatea, ca „Gazeta Transilvaniei”, avea loc transformarea unor publicații mai noi sau mai vechi. Astfel locul „Buletinului oficial” al Țării Românești era luat de oficiosul guvernului provizoriu, „Monitorul român”; „Organul luminărei” de la Blaj, de sub conducerea lui Timotei Cipariu devine sub conducerea aceluiași „Organul național”; „Învățătorul satului” apare cu o nouă orientare, sub conducerea lui N. Bălcescu, la București. Ca publicații cu totul noi, impuse de lupta revoluționară sînt cunoscute gazetele bucureștene „Pruncul român”, apărut la 12 iunie sub conducerea lui C. A. Rosetti, cu editorialul *Trăiască România liberă!* și „Poporul suveran”, apărută o săptămîină mai tîrziu, cu deviza „Libertate, egalitate, fraternitate”, înlocuită mai tîrziu prin „Vox populi, vox dei”. La redactarea gazetei au contribuit, pe lângă D. Bolintineanu și N. Bălcescu, C. Bolliac, Gr. Alexandrescu, Al. Zane, P. Teulescu ș.a. Se adaugă tot la București „Amicul comercianților”,

publicat de vechiul tipograf și editor transilvănean Z. Carcalechi, cu sprijinul lui I. Heliade Rădulescu, „România” redactată de poetul G. Baronzi, „Reforma”, „Constituționalul” etc. În provincie apărea *Gazeta politică, literară și economică* din Craiova „Naționalul”, al cărei articol program aparținea profesorului I. Axente Sever. Iar pentru românii din imperiul Habsburgilor, săptămînalul din Blaj, *Învățătorul poporului*”, prefațat și îndrumat de Timotei Cipariu, gazeta din Pesta „Amicul poporului”, de sub conducerea profesorului Sigismund Pop, sau cea din Cernăuți, „Bucovina”, de sub redacția fraților George și Alexandru Hurmuzaki.

În plus s-au folosit de către intelectualitatea revoluționară, în funcție de împrejurări și de nivelul mediului căreia i se adresează, cele mai variate mijloace: manifeste și proclamații tipărite sau manuscrise, broșuri și articole de lămurire sau agitație, pamflete, cuvîntări și predici, circulare și alte acte normative de administrație. Se organizează în scopul acestei propagande, cum am văzut, adunări populare, dar și lecții speciale de inițiere pentru cadrele didactice, festivități și spectacole.

În legătură cu marile dificultăți ale difuzării proclamațiilor și manifestelor revoluționare românești în Transilvania, fostul tribun V. Moldovan menționa în memoriile sale numele a 68 de „studenți”, adică elevi din clasele superioare, care au desfășurat la sate o astfel de muncă de propagandă²¹. Deoarece era dificilă tipărirea proclamațiilor, tinerimea din Blaj le copiase, multiplicînd în manuscris textul redactat de Aaron Pumnul în vederea primei Adunări de la Blaj, luîndu-și fiecare sarcinile de a mobiliza cel puțin doi țărani din fiecare sat. „Le-am citit și explicat țăranilor Proclamația — scria memorialistul — le-am spus că iobăgia se va șterge negreșit”. De obicei adunările se țineau noaptea, prin locuințele țăranilor. Mulți dintre aceștia neavînd loc în casă, stăteau afară, ascultînd pe la ferestre²².

Dacă *Hora Ardealului* de Vasile Alecsandri a trebuit să aștepte epoca luptei pentru Unirea Principatelor, pentru ca transformată în *Hora Unirii* și pusă pe muzică să poată deveni cel mai popular cîntec patriotic românesc, poezia *Un răsunset* de Andrei Mureșanu s-a popularizat ca imn revoluționar prin adaptarea unei melodii de esență populară, încă de la 1848. Ceea ce l-a determinat pe N. Bălcescu să afirme cu patos romantic că „numai poporul și poeții, acești fii ai inspirației divine, avură la 1848 conștiința întîmplărilor viitoare, numai ei cetiră și destăinuiră aceea ce era scris în fundul inimii fiecărui român: *mîntuirea de orice domnie străină prin unitatea națională*”²³.

Pictori ca Theodor Aman, Ion Negulici, Barbu Iscovescu, Daniel Rosenthal, Gh. Tattarescu, C. Petrescu, își aduc contribuția patriotică și revoluționară la propaganda pașoptistă. Primii arhitecți români, Iacob Melic și Alexandru Orăscu, participă și ei la evenimentele revoluționare, contribuind la organizarea manifestațiilor și momentelor festive.

Unul dintre actorii de talent cei mai persecutați pentru lupta sa împotriva vechiului regim, Ioan Poni, continua să se afle în noiembrie 1848 în temnița unde fusese aruncat la sfîrșitul lunii martie, pentru participare la mișcarea din capitala Moldovei. Tot din aceleași motive era urmărit și actorul Gh. Greceanu, care izbutise să se refugieze în Austria. Printre cei exilați după înnăbușirea revoluției din Țara Românească s-a

aflat și C. Aristia, unul din ctitorii teatrului românesc, pentru că participase la izbînda principiilor acesteia, în calitate de militant de frunte în cadrul gărzii naționale. Și acestea nu sînt cazuri izolate.

Una din trăsăturile specifice ale Revoluției Române de la 1848 a fost apariția intelectualului în postură de comandant militar.

Dacă revoluția izbucnită prematur în Moldova a fost înăbușită din primul moment, una din problemele cheie ale desfășurării sale în Transilvania ca și în Țara Românească a fost aceea a apărării cuceririlor sale cu forța armelor.

În Transilvania tînăra „intelighenție” românească a răspuns cu entuziasm și spirit de jertfă rolului care i-a revenit în propagarea, organizarea și apărarea procesului revoluționar. Încă din Proclamația-petiție a Adunării de la Blaj, din 6/14 martie 1848, se solicita organizarea de gărzi naționale proprii. Dar ea n-a putut deveni fapt împlinit decît în toamna aceluiași an.

Cerînd sfatul lui Eftimie Murgu, fostul său profesor și comilitant în mișcarea conspirativă de la 1840, Nicolae Bălcescu primea din partea acestuia, ales după revoluție deputat în Parlamentul din Pesta, o scrisoare în care salutînd reușita Revoluției din Țara Românească și mulțumînd pentru „program și alte acte” insista asupra necesității imperioase a înarmării maselor populare: „Cea dintîi grije să vă fie, fraților, arma! *Armată*, cît mai în grabă, căutați să aveți, ca să puteți cel puțin cea întîie năvală să o întîmpinați cu bună ispravă; apoi *de aci încolo va fi grija noastră* și mai pre urmă grija Europei”²⁴. Promițînd sprijin, Eftimie Murgu se referea la calitatea sa de deputat, dar în subsidiar și la lupta sa pentru înfăptuirea unui „căpitănat” și a unei armate populare românești în Banat²⁵. Dacă dorința poporului român din Banat și Crișana de a lupta pentru revoluție în unități cu conducere românească n-a fost luată în considerare de guvernul lui Kossuth, care nu recunoștea decît o singură națiune, pe cea maghiară, atît în Ungaria, cît și în Transilvania, în schimb sfaturile date de Eftimie Murgu au fost însușite în întregime de guvernul revoluționar din București. Pe lîngă miliția națională, în fruntea căreia au fost păstrați ofițerii devotați Revoluției s-a trecut la formarea gărzii naționale și s-a constituit pe pămîntul Olteniei lui Tudor Vladimirescu, în imediata vecinătate a Banatului, o forță militară populară, sub conducerea lui Gheorghe Magheru, numit căpitan general. Din păcate lipsa sprijinului promis din partea lui Eftimie Murgu, timpul scurt de pregătire și armamentul necorespunzător au făcut ineficientă tabăra de la Rîureni, în condițiile înăbușirii Revoluției din Țara Românească de către forțele otomane și rusești unite²⁶.

În acel moment, politica guvernului maghiar ieșit din revoluție, de nerecunoaștere națională a poporului român și de sprijinire a sa pe nobiliimea transilvăneană, își dădea roadele nefaste. Mai mult, metodele de teroare ale guvernului maghiar în Transilvania se exercitau *manu militari*, nu numai împotriva tot mai numeroaselor sate nesupuse, înconjurate de spînzurători, dar și față de conducătorii români care nu acceptau unirea necondiționată cu Ungaria, în august ordonîndu-se arestarea întregului Comitet național din Sibiu. În această atmosferă avea loc, la începutul lunii septembrie, cea de a treia Adunare de la Blaj, la care au participat peste 20 000 de țărani, de astă dată înarmați cu furci, lăncii, unii și cu

puști. „De ar mai fi cutezat atunci vreun cărturar român — scria George Barițiu — să zică poporului român mai stați, mai așteptați; cereți mai întâi de la guvern comisiune și satisfacțiune pentru singele vărsat, cred că unul ca acela ar fi ieșit din Adunare cum n-ar fi știut, sau poate nici nu ar mai fi ieșit viu de acolo²⁷. Cu această ocazie, noul comitet național aflat sub conducerea lui Simion Bărnuțiu organizează națiunea, împărțind teritoriul locuit de români în 15 prefecturi și numind în fruntea acestora tineri intelectuali dintre cei mai înflăcărați. Aceștia sînt și conducătorii gărzii naționale, împărțită în legiuni, ajutați la rîndul lor de viceprefecți, tribuni, centurioni și decurioni revoluționari. Aflăm astfel printre ei pe învățătorul din Cîmpeni Clemente Aiudean, tribun în prefectura lui Avram Iancu, protopopul Simion Balint, prefect al salinelor, Axente Sever, prefectul Legiunii I-a, Nicolae Bengescu, tribun în prefectura lui Avram Iancu, Petru Boantă, teolog din Șeușa, tribun în prefectura lui Vasile Moldovan, prefectul Legiunii a III-a, cu aceeași formație intelectuală, avocatul Ioan Buteanu, prefectul și administratorul Comitatului Zarand, spînzurat de Hatvany la 23 mai 1848, cancelistul Alexandru Cîndea (Chendi), tribun în prefectura lui Avram Iancu, spînzurat în 1848 la Hălmagiu, pictorul Nicolae Corcheș, eroul de la Fîntînele, tribun în prefectura lui Avram Iancu, avocatul și notarul public Petru Dobra, prefect la Zlatna, ucis la 8 mai 1849 la Abrud, parohul Ioan Gomboș, tribun la prefectura lui Avram Iancu, preotul Simion Groza din Rovina, viceprefect în prefectura lui Ioan Buteanu, parohul din Gîstieiu Ioan Hulea, tribun în prefectura lui Axente Sever, Dionisie Pop Marțian, viitorul întemeietor al economiei politice românești, prefect la Sebeșul sășesc, avocatul clujean Florian Micaș, prefect în Cîmpie, parohul din Bedeleu Ioan Muntean, centurion, învățătorul din Abrud Ioan Nemeș, spînzurat la 1848 la Baia de Criș, cancelistul Ioan Pinciu din Rășinari, vicetribun în prefectura Sibiului, preotul Vasile Pop din Mesentea, tribun, teologul Vasile Pop, spînzurat la 1848 la Mureșeni, preotul Simion Prodan, viceprefect în prefectura lui Avram Iancu, Ioan Sterca Șuluțiu, funcționar domenal din Cîmpeni, tribun, tatăl lui Dionisie Șuluțiu, căpitan al Gărzii Naționale la Abrud, și al istoricului Iosif Sterca Șuluțiu, teologul din Blaj Eliseu Todoran, tribun în prefectura lui Axente, ucis între Băgau și S. Craiu, la 25 octombrie 1848, protopopul Vasile Turcu, prefect al prefecturei a V-a din Cîmpie, spînzurat la Cluj, la 23 octombrie 1848, preotul Nicolae Vlăduț, prefect în Cîmpie²⁸.

Cel mai de seamă dintre conducătorii militari și cea mai reprezentativă figură a Revoluției Române de la 1848 în Transilvania, Avram Iancu, era el însuși — așa cum am arătat — un tînăr avocat, fost cancelist la Tabla Regia din Tîrgu Mureș, de obirșie țărăneasă.

Considerînd rezistența românilor drept ultima expresie a programului revoluționar, regiunea în care aceasta s-a concentrat a fost transformată nu într-o „Vendée” ci într-o încercare supremă de a alcătui în condițiile date, „o țară nouă înfăptuită de popor, pentru popor, apărată de oaste populară, condusă de oameni din popor, slujind pînă la sacrificiu interesele poporului”²⁹.

O caracteristică fundamentală a Revoluției Române de la 1848 este tocmai sintetizarea în tensiunea preparativelor sau în focul luptei a unei gîndiri social-politice specifice, cu largă deschidere spre viitor. Frun-

tașii intelectuali — democrat-revoluționari, radicali sau liberali — au reușit să fixeze în acele împrejurări dramatice, un program de regenerare în esență unitar al națiunii române, care să reprezinte un îndreptar general de acțiune politică pentru întreaga perioadă de constituire și organizare a statului român modern.

N O T E

¹ Jacques le Goff, *Les intellectuels au Moyen Âge*, Paris, 1985, p. 187 și urm.

² Nicolae Liu, *Vers la Roumanie moderne. Les intellectuels et la renaissance culturelle entre deux révolutions (1821—1848)*, „Revue roumaine d'histoire”, XVIII, 1979, nr. 4, p. p. 719—748.

³ Cf. N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, București, 1982, p. 107—118.

⁴ Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855, p. 361 și urm.

⁵ G. Barițiu, *De sub Carpați*, „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 81, 4 octombrie.

⁶ Textul francez al deșei Cabinetului imperial din 19 iulie a fost reprodus în suplimentul din 25 iulie 1848 al „Albinei românești” și în *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom. II, București, 1902, p. 609—614.

⁷ În Cîmpul lui Traian de la Rîureni se aflau după ultimele estimări aproape 20 000 de țărani. Cf. Elena Popescu și C. Căzănișteanu, *Formarea și rolul oștirii nepermanente și al taberei de la Rîureni în cuprinsul Revoluției muntene de la 1848*, „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 1968, nr. 1, p. 128.

⁸ Ca și în alte împrejurări similare evaluarea participanților variază după izvoare. Cum observa Silviu Dragomir, „Carol Szasz știe de 15 mii, comisarii (guvernului maghiar) vorbesc de 20 mii, Alexie Jakab de 25 pînă la 30 mii, baronul Dimitrie Bánffy a aflat că au luat parte chiar 60 mii de oameni. Informațiile românești susțin însă aproape toate, cifra de 40 de mii”, *Studii și documente privitoare la Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—49*, vol. II, Cluj, 1946, p. 191.

⁹ Mészáros K., *A magyar szabadságharc előjátéka 1848-ik éven*, Ungvár, 1862, p. 25.

¹⁰ George Sion, *Suvenire contimpurane*, vol. II, București, 1973, p. 126.

¹¹ Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, vol. II, Viena, 1852, p. 245.

¹² Din discursul de la 2/14 mai 1848, apud S. Bărnuțiu, *Dreptul public al românilor*, Iași, 1807, p. 402.

¹³ Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Iași, 1974, p. 374, 391.

¹⁴ Zezi și Nicolae Liu, *Nicolae Bălcescu și istoriografia romantică*, „Revista de filozofie”, XVI, 1969, nr. 9, p. 1129—1138.

¹⁵ Cf. Radu Rosetti, *Despre cenzura în Moldova*, II *Cenzura sub Mihai Sturza, 1834—1849*, București, 1907, p. 24—30.

¹⁶ Ioan Masoff, *Teatrul românesc*, privire istorică, vol. I, București, 1961, p. 360 și urm.

¹⁷ Cf. Vasile Alecsandri, *Teatra*, București, 1903, prefața.

¹⁸ Arhivele Statului, București, M.C.I.P., dosar 15/1849, f. 2.

¹⁹ O listă cu 25 de cadre didactice deținute la închisoarea Văcărești, reconstituită pe baza informațiilor oferite de C. D. Aricescu, la Gh. Pârnuță, *Învățători și profesori în Revoluția de la 1848*, București, 1976, p. 133, nota 1. Pe listă figurează în calitate de dascăl al școlii din Celei și popa Șapcă, fostul membru al primului guvern provizoriu de la Islaz, cea mai reprezentativă figură de cleric revoluționar din Țara Românească. În legătură cu contribuția clerului la cauza Revoluției de la 1848, vezi și P. Constantinescu Iași, *Intelectualii și Revoluția de la 1848 în Principatele Române*, București, 1948, p. 35—45.

²⁰ Nu e lipsit de interes faptul că atunci cînd mama junei „demoazele”, respectiv conducătoarea pensionatului de fete din Craiova cerea în 1850 autorităților, să i se permită redeschiderea școlii înființate cu 15 ani în urmă, Eforia școalelor motiva refuzul prin faptul că „numita a luat parte în evenimentele anului 1848” și în consecință nu poate asigura moralitatea necesară.

²¹ V. Moldovan, *Memorii din 1848—49*, 1895, p. 29.

²² *Ibidem*, p. 9.

²³ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 115.

²⁴ Scrisoarea a fost publicată de G. Barițiu în revista „Transilvania”, Brașov, X, 1877 nr. 16, 15 august; vezi și G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1937, p. 171 și urm.

²⁵ G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 137, 140 ; I. D. Suci, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968, p. 146—151.

²⁶ Vezi și Apostol Stan, Constantin Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, București, 1979, cap. VII.

²⁷ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 243.

²⁸ Vezi și lista alcătuită de Silvestru Moldovan, publicată în anexa lucrării sale *În Pantheon. Zărandul și Munții Apuseni ai Transilvaniei*, Sibiu, 1897, listă reluată ca anexă II la Vasile Netea, *Munții Apuseni. Muzeu istoric și Pantheon al poporului român*, București, 1977, p. 205—210.

²⁹ Ștefan Pascu, *Avram Iancu. Viața și faptele unui erou și martir*, București, 1972, p. 134.

LES INTELLECTUELS ROUMAINS DANS LA RÉVOLUTION DE 1848

Résumé

Débutant par quelques précisions introductives concernant la définition du statut de l'intellectuel moderne à l'époque et l'établissement des coordonnées du phénomène révolutionnaire roumain par rapport à celui européen, l'enquête historique entreprise par l'auteur a pour principal objectif l'apport des intellectuels à l'étape qui précéda la révolution roumaine de 1848.

L'école, l'imprimerie, les bibliothèques, la parution de la presse, des librairies et des cabinets de lecture, le théâtre ou les sociétés culturelles deviennent autant de voies intellectuelles pour la formation du révolutionnaire libéral, démocrate et patriote. De son côté, l'intellectuel contribue activement au développement de ces voies, il est engagé dans l'affirmation toujours plus prenante de la pensée avancée au niveau de l'époque, mais en tenant compte des nécessités locales et de la mise en valeur des traditions nationales. A l'objectif de la philosophie des Lumières concernant „l'instruction des masses” vient s'ajouter maintenant celui de l'affirmation et de l'unité nationale, dans une vision souvent romantique. Une caractéristique de la mentalité romantique roumaine de l'époque est constituée par le fait qu'elle ne repousse pas, mais se greffe sur le maintien de traits propres au classicisme et à la philosophie des Lumières. Des historiens et lettrés sont engagés dans l'action visant à cultiver de manière toujours plus assidue l'histoire nationale à la lumière du principe des nationalités.

L'activité des intellectuels à la période des années '48 a eu deux traits essentiels : le caractère multilatéral, voire encyclopédique de celle-ci et le caractère militant progressiste et patriotique. Une autre caractéristique de l'orientation intellectuelle du temps a consisté dans le développement de l'esprit critique s'étendant pas à peu à tous les domaines de la vie sociale. Elle devient décisive grâce à l'apport des intellectuels pendant la cinquième décennie, se transformant en esprit révolutionnaire.

En ce qui concerne le déroulement de la révolution, un large espace est accordé à l'apparition de l'intellectuel en tant que leader politique. Parmi ceux-ci l'on retrouve des noms des plus représentatifs de la culture de l'époque. Mais la grande majorité des leaders politiques de 1848 appartenait à la jeune génération, nombre d'entre eux s'affirmant

dans la création et le développement de l'Etat national. Dans les relations internationales de la révolution roumaine, les intellectuels ont été appelés jouer un rôle important.

On examine ensuite l'activité révolutionnaire des intellectuels par catégories professionnelles, à partir de celle des membres du corps enseignant, mais impliquant également de nombreux juristes, publicistes, écrivains, artistes, servants de l'église, médecins, ingénieurs, étudiants etc. Une attention spéciale a été accordée aux méthodes et moyens de propagande révolutionnaire.

Enfin, l'un des traits spécifiques étudiés de la Révolution roumaine de 1848 est l'apparition de l'intellectuel dans la posture du commandant militaire.

IOAN MAIORESCU — ACTIVITATEA SA POLITICĂ ȘI DIPLOMATICĂ (1848—1859)

PAUL BARBU

Ioan Maiorescu se înscrie în larga pleiadă de militanți revoluționari de la 1848, în a căror conștiință aspirațiile și interesele vitale ale poporului au avut un puternic ecou. Intelectual de mare prestigiu în Craiova, în genul lui Gheorghe Lazăr — la București și Gheorghe Asachi — la Iași, el și-a făcut un renume nu numai în Muntenia, ci și în Moldova și Transilvania, ca temeinic om de cultură, promotor de idei reformatoare în domeniul învățămîntului, partizan al ideologiei daco-românismului.

Evenimentele avîntatului an 1848 îl găseau, asemenea altor patrioți din generația sa, ca un revoluționar deja format, cu o ideologie clar conturată, care reflecta gîndurile și aspirațiile naționale.

Alături de Nicolae Bălcescu, C. A. Rosetti, frații Brătianu, Goleștii, M. Kogălniceanu, Ion Ionescu (de la Brad), Gheorghe Magheru, Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, Eftimie Murgu, August Treboniu Laurian și alții, Ioan Maiorescu s-a încadrat în curentul ideologic al democrațiilor revoluționari, a căror gîndire a exprimat, la noi, punctul de vedere cel mai avansat al epocii, pînă la apariția mișcării socialiste și muncitorești, și care militau pentru realizarea obiectivelor mișcării revoluționare anti-feudale și naționale, prin lupta activă a maselor populare, în special a țărănimii, la aceea dată cea mai numeroasă clasă socială, cu un puternic potențial revoluționar.

Patriot animat de idei progresiste, de dragoste pentru trecutul patriei și de încredere în viitor, Ioan Maiorescu, aidoma celorlalți revoluționari, va îmbrățișa din prima clipă și fără rezerve, cauza revoluției, la a cărei pregătire ideologică însuși a contribuit ; va adopta o astfel de poziție nu din considerente conjuncturale ci din profunde motive, văzînd în aceasta singura cale de înfăptuire a obiectivelor sociale, economice, politice și naționale ale mișcării revoluționare românești.

Asemenea altor intelectuali ai vremii — oameni luminați, cu vederi înaintate — el concepea transformările revoluționare pe calea reformelor ; s-a alăturat trup și suflet revoluției, a mobilizat poporul la acțiune, arătîndu-se însă potrivit exceselor generate de ea, militînd pentru unitatea de acțiune a tuturor claselor sociale, care trebuiau să se întilnească pe o platformă comună de luptă, pentru realizarea obiectivelor naționale ale acesteia.

În anul 1848 — avea să sublinieze Ioan Maiorescu însuși — răsarise și pentru națiunea română „luceafărul de mîntuire”, din rîndurile ei ridicîndu-se „reprezentanți adevărați, pe care i-a ales dînsa și care, cu sacrificii mari și exemplară dăruire de sine, au luptat pentru

emanciparea ei, unii cu arme, alții cu condeie, toți însă cu un cuget și cu o voință”¹.

Partizan frecvent al colaborării românilor de o parte și de alta a Carpaților, în vederea împlinirii idealurilor lor sociale și naționale, prin tot ce a gândit și a întreprins, el s-a dovedit a fi unul dintre cei mai fermi revoluționari, unul dintre cei mai aprigi susținători ai revoluției românești, contribuind în mod concludent la relevarea caracterului ei unitar.

Asemenea altor oameni progresiști din generația pașoptistă, teza sa de bază este că obiectivul național al revoluției trebuie să aibă prioritate, întrucât acesta este temelia soluționării tuturor celorlalte cerințe ale poporului român.

În timpul revoluției — ca, de altfel, în întreaga sa viață — a fost fascinat și animat de imaginea unei Români unite și independente, pentru făurirea căreia a luptat cu pasiune și dăruire, punindu-se în slujba intereselor naționale ca un mare patriot.

De subliniat că, încă din primăvara anului 1848, când starea de spirit revoluționară se accentuase după declanșarea revoluției la Paris și extinderea ei și-n alte părți ale Europei, Ioan Maiorescu, împreună cu Gh. Magheru, N. Pleșoianu și alți patrioți din Oltenia, care erau inițiați în planurile societății revoluționare secrete „Frăția”, au alcătuit un plan de constituire al unui stat independent unitar, în granițele vechii Dacii, aria de formare a poporului român. În acest sens, au redactat un memoriu cu mai multe revendicări pe care l-au înaintat domnitorului Gheorghe Bibescu, fără a-i declara proveniența, cerându-i să lupte pentru făurirea unei „Daco-Români” ca stat suveran, deziderat fundamental al națiunii române. Domnitorul aprecia că memoriul era opera unei societăți de „conspiratori”, al cărei mentor era Ioan Maiorescu². Într-adevăr, acesta era inițiatorul și mentorul unei societăți literare în Craiova, un fel de „Junime” care urmărea nu numai scopuri culturale, ci și politice, în primăvara lui 1848 activând în condiții de conspirativitate³.

Înțelegerea justă a dezideratelor fundamentale ale poporului român l-a determinat ca, în timpul revoluției de la 1848, să fie prezent pe un larg front de acțiune, nu numai la sud de Carpați, nu doar în Transilvania de unde își avea originea, ci și peste hotare, unde se va angaja într-o campanie diplomatică, mai ales la Frankfurt pe Main, ca agent al guvernului revoluționar muntean.

În cadrul procesului revoluționar înnoitor, românii trebuiau să-și sporească eforturile, să dea dovadă de coeziune și putere de afirmare a dezideratelor lor sociale și naționale. De aceea, Ioan Maiorescu dorea să meargă în Transilvania⁴, împreună cu alți conaționali, pentru a lua parte directă la evenimentele ce se pregăteau. Totuși, el n-a părăsit Craiova. Documentele vremii sau izvoarele memorialistice nu ne dau nici un indiciu în acest sens. Logica faptelor ne determină însă să apreciem că a fost reținut de Comitetul revoluționar de la București, considerând că era oportun să rămână în Craiova pentru ridicarea maselor orășenești la acțiunea insurecțională în curs de organizare, fiind unul dintre cei inițiați în planul organizării revoluției și un patriot care se bucură de multă popularitate în provincia de la vest de Olt, căreia i se atribuie un rol însemnat în desfășurarea evenimentelor. Nu este exclus ca, încă din acest

moment, conducerea revoluției să se fi gândit și la viitoarele misiuni de emisar în Transilvania sau de agent diplomatic în una din țările europene.

Desigur, chiar de la Craiova, Ioan Maiorescu se preocupa intens de organizarea Adunării de la Blaj. Prin scrisori adresate conducătorilor revoluției din Transilvania, făcea apel pentru a se susține cu tărie revendicările națiunii române din cuprinsul monarhiei habsburgice și se pronunța, fără echivoc, pentru ridicarea poporului ca să-și ceară drepturile, îndemnându-i pe românii transilvăneni să fie prezenți în masă la adunarea de la Blaj din mai 1848, „nu două, trei mii ci 20—30—40 de mii”⁵. Militantul își exprima deplina încredere în potențialul revoluționar al poporului român, tradițional confirmat de-a lungul zbuciumatei sale istorii în lupta pentru apărarea gliei străbune și a ființei naționale.

Ioan Maiorescu, după cum recunoșteau chiar fruntașii revoluționari din Muntenia, a fost inima și sufletul revoluției în Craiova, mobilizând pe orașeni la acțiune, ceea ce a făcut ca la 13/25 iunie 1848, revoluționarilor de la Islaz să li se facă o primire cu adevărat triumfală⁶.

Proclamația de la Islaz, care sintetiza programul revoluționar, citită în sala de festivități a Școlii centrale de către Eliade Rădulescu notabilităților orașului, iar în fața școlii de către Ioan Maiorescu mulțimii, a fost primită cu un înflăcărat entuziasm. Totodată, memorabila Proclamație a fost afișată peste tot, pe la toate răspintiile orașului, citită și favorabil comentată de întreaga populație a Craiovei, cu excepția elementelor dușmănoase noului regim.

Sprijinirea revoluției cu tot elanul de către locuitorii Craiovei, mobilizați de ilustrul dascăl ardelean stabilit în Oltenia, a determinat pe membrii guvernului de la Islaz să lanseze „un manifest” prin care, în lumina articolului al 13-lea din programul revoluționar, se arată că țărani erau degajați de îndatoririle lor către proprietate.⁷

Deși biruința era asigurată și în cel mai mare oraș al Olteniei, pentru a liniști spiritele proprietarilor de moșii, în ziua de 15/27 iunie, când se mai afla încă în Craiova, cu toată opoziția lui Chr. Tell, guvernul de la Islaz a trimis o hotărâre administrației de Dolj privind amânarea aplicării proiectului agrar înscris în programul revoluționar⁸. Hotărârea respectivă avînd nr. 31, a fost, în ziua următoare difuzată de administrația jud. Dolj la plăși, precum și în jud. Romanați, dar nu și în alte districte ale Olteniei⁹, cum s-a crezut pînă acum.

La amiaza zilei de 14/26 iunie, în Craiova sosește știrea despre evenimentele revoluționare din Capitală, adusă de Emnaoil Kinezu.

Indignați de faptul că domnitorul Gh. Bibescu se mai afla încă pe tron, după ce dispusese măsuri represive contra revoluționarilor precum și de componența guvernului de la București, în care pătrunsese colonelul Ioan Solomon, element cu vederi conservatoare, ostil revoluției, membrii guvernului de la Islaz și-au arătat, cu claritate, adversitatea în discuțiile purtate cu Emanoil Kinezu¹⁰.

În consecință, s-a hotărît trimiterea unui delegat la București, pentru a trata cu domnul, alegerea oprindu-se asupra lui Ioan Maiorescu luîndu-se în considerație atît atașamentul său față de cauza revoluției cît și aptitudinile sale de negociator, precum și faptul că fusese în bune relații cu Iancu Bibescu, fratele domnitorului¹¹. Profesorul Ioan Maiorescu primea misiunea de a merge în Capitală cu o adresă din partea guvernului

de la Islaz, în care i se reaminteau domnitorului obiectivele revoluției și hotărîrea de a ridica poporul pentru realizarea lor și i se cerea să rămăneze guvernul prin introducerea lui Chr. Tell și a lui Gheorghe Magheru, urmînd ca, apoi, să părăsească domnia, deoarece nu se alăturase revoluționarilor, la prima lor invitație trimisă la 9/21 iunie, și dispusese chiar măsuri de reprimare. Trimisul guvernului de la Islaz pornea spre București fără a ști că, în noaptea de 13/25 spre 14/26 iunie, domnitorul abdicase și fugise în Transilvania. În dimineața zilei de 15/27 iunie, membrii guvernului de la Islaz părăseau și ei Craiova, plecarea fiind tot atît de triumfală ca și venirea.

Ajuns în Capitală, întrucît Gh. Bibescu nu mai era pe tron, profesorul Ioan Maiorescu primea o altă misiune de o mai mare importanță, fiind desemnat de guvernul revoluționar muntean ca reprezentat pe lîngă guvernul imperial de la Sibiu, urmînd să ducă tratative cu comandantul general Anton Puchner privind poziția Austriei în cazul unei eventuale intervenții țariste în Principate. De asemenea, urma să discute cu fruntașii revoluționari transilvăneni problema apărării revoluției românești contra unei eventuale intervenții militare din afară, prin organizarea unei rezistențe armate comune a românilor de pe ambele versante ale Carpaților.

Ioan Maiorescu a ajuns la Sibiu, după ce a trecut prin Brașov, la 28 iunie/10 iulie. În lipsa generalului Puchner, el a avut mai multe întrevederi cu generalul Pfersmann, căruia i-a expus scopul misiunii și i-a înmînat adresa de acreditare pe lîngă guvernul. În cadrul unei întâlniri de la 30 iunie/12 iulie, emisarul de la București întrebîndu-și interlocutorul ce poziție ar adopta Austria și Germania în cazul în care, în urma presiunilor diplomației țariste, Poarta s-ar alătura Rusiei și ambele ar interveni cu forțe armate în Principate, reprezentantul austriac i-a răspuns că „la această întîmplare, singură Austria n-are ce face, afară numai cînd aceste două puteri ne-ar nimici existența noastră politică, dar și atunci (...) numai o alipire de Germania ne poate scăpa”¹², adică o încorporare în granițele Germaniei în schimbul ajutorului militar oferit. Deci, demersurile pe lîngă comandantul austriac de la Sibiu nu vor avea ecoul dorit.

Evident rezultatele fructoase s-au înregistrat în timpul contactelor stabilite cu fruntașii revoluționari ardeleni. De altfel, Sibiul devenise centrul de coordonare a acțiunilor menite a duce la realizarea programului adoptat de adunarea de la Blaj din 3/15—5/17 mai 1848. Aici, la Sibiu se refugiau intelectualii români prizonieri și urmăriți de organele poliției maghiare.¹³ Comitetul Național Român din Transilvania își alesese ca sediu tocmai Sibiul, administrația orașului aflîndu-se în mîna sașilor.

Ioan Maiorescu, căruia i se alăturase A. G. Golescu și Vasile Arcescu, fratele lui Ioan Arcescu, administratorul de Romanai, s-a putut convinge de modul în care Transilvania, străvechea provincie românească, putea să-și dea concursul, în mod practic, la organizarea unei rezistențe comune, atît „în oameni cît și în arme”¹⁴.

Stimulați de exemplul lui C. Roman Vivu, care deja plecase în Muntenia, și urmînd îndemnul lui Ioan Maiorescu și ale celorlalți emisari, în lunile iulie și august 1848, numeroși transilvăneni, care constituiau „florea junimii intelectuale” din Transilvania¹⁵, au trecut Carpații.

Activitatea lor pusă în slujba revoluției a ridicat „legăturile dintre români de o parte și alta a Carpaților la cea mai curată expresie a luptei comune pentru unitatea politică națională.”¹⁶

Totodată, din Transilvania, Ioan Maiorescu urmărea, cu toată atenția evenimentele din Muntenia, în special activitatea autorităților revoluționare din București, menite să aplice reformele innoitoare preconizate.

Față de problema Adunării Constituante și a sistemului electoral, el a manifestat o atitudine democratică, revoluționară, fiind unul dintre partizanii înflăcărați ai votului universal și direct,¹⁷ susținut de N. Bălcescu și alți luptători înaintați.

Animat de un fierbinte patriotism, de avansate idei progresiste, militantul revoluționar se gândea să elaboreze un document privind drepturile fundamentale ale poporului român, căruia îi întruchipa, prin fapte și acțiune, aspirațiile de libertate, prosperitate și progres. În iulie 1848, împărtășind guvernului muntean gândurile sale, scria : „Eu încep a-mi pune pe hîrtie ideile mele de o cartă sau chartă a poporului român”¹⁸

Aidoma altor revoluționari, Ioan Maiorescu era conștient că o Adunare Constituantă formată din elemente militante nu se putea alcătui decît prin luminarea poporului asupra drepturilor sale, acțiune ce nu se putea realiza decît printr-o propagandă revoluționară temeinică organizată. Cu deplin teamei, el releva că „Poporul pregătit de comisari va ști pentru cine să-și dea votul!”¹⁹

Pentru strădania comisarilor, dar și a funcționarilor publici și administrativi revoluționari, propunerile pentru deputați, așa cum sperase și Ioan Maiorescu, s-au făcut cu spirit de răspundere, fiind desemnați mai mulți oameni care își căpătaseră prestigiul de revoluționari înflăcărați, de „adevărați români”²⁰, cum spun documentele vremii. Între cei propuși drept candidați, s-a aflat și profesorul Ioan Maiorescu, împreună cu alți 30 transilvăneni.²¹

Cu toate acestea, din cauza evenimentelor critice, datorită intervenției externe, alegerile pentru Adunarea Constituantă s-au aminat în mod succesiv, pentru ca, pînă în cele din urmă, să fie suspendate.

De asemenea, Ioan Maiorescu a urmărit cu atenție mișcările boierilor conservatori, care nu vedeau cu ochi buni realizările regimului revoluționar instaurat în Muntenia. Boierii reacționari erau deosebit de activi, în prima jumătate a lunii iulie, mai ales în Oltenia. La fel ca alți militanți pașoptiști, el îi acorda acestei provincii rolul unei importante baze revoluționare pentru menținerea noului regim. De aceea, la 10/22 iulie, atrăgea atenția guvernului de la București în privința pericolului ce plana asupra Olteniei, mai ales că orașul Craiova era reședința a numeroși boieri și arendași cu vederi retrograde și propunea unele măsuri considerate eficace, pentru anihilarea acțiunilor contrarevoluționare. Ioan Maiorescu cerea chiar măsuri cu caracter militar : „Să se trimită două roate, soldați credincioși, roata domnului Marghiloman și roată de ale domnului Radu Golescu, precum și un escadron de cavalerie”²². Totodată, dînd dovadă de clarviziune și în alte probleme, propunea schimbarea unor elemente nesigure din aparatul administrativ, dînduși seama că de atitudinea funcționarilor față de revoluție depindea, în bună măsură,

succesul ei. Totodată, considera necesar să se înlocuiască și șeful gărzii naționale din Craiova, lipsit de elan revoluționar ²³.

La 23 iulie/3 august, guvernul revoluționar muntean îl acredita pe Ioan Maiorescu ca agent diplomatic la Frankfurt. I se acordau mari împuterniciri, deoarece urma să pledeze nu numai cauza Munteniei, ci și a Moldovei, în numele său personal sau a guvernelor revoluționare, putând să folosească și căile și mijloacele pe care le considera cele mai potrivite misiunii sale. ²⁴

În drumul său spre Germania, Maiorescu ajunge la Pesta, la 12/24 august, în preajma discursului lui E. Murgu în parlamentul maghiar. După ce a luat legătura cu fruntașul revoluționar bănățean, poliția din Pesta i-a făcut o descindere la locuința unde se afla, confiscându-i toată corespondența. După ce a fost interogat la poliție, i s-au restituit scrisorile confiscate, considerate necompromițătoare, dar a fost învinuit pentru legături avute cu Comitetul Național Român de la Sibiu, și adeziune la planul general al revoluționarilor din țările române de a făuri un stat național unitar independent. A fost pus în libertate, totuși, datorită calității oficiale de agent diplomatic al guvernului Munteniei ²⁵.

La 23 august 3 septembrie, agentul român ajunge la Frankfurt, în momentul în care revoluția la sud de Carpați era pe picior de a fi reprimată, datorită celei de a doua intervenții a armatei otomane, determinată de presiunile făcute de diplomația țaristă în împrejurările în care puterile occidentale nu acordau sprijinul necesar Porții ²⁶.

Realizarea misiunii în Germania constituie o perioadă dintre cele mai importante și interesante din activitatea diplomatică și politică a lui Ioan Maiorescu. Înzestrat cu o mare putere de concentrare asupra scopului propus, nu cunoaște datorie mai imperioasă, decât lupta fermă pentru îndeplinirea idealului național al unității statale. Acestui ideal îi dedică acum, ca și mai târziu, întreaga sa capacitate creatoare, întregul său elan revoluționar și democratic de militant fervent al constituției României moderne, țelul suprem al acțiunilor sale.

Memoriile adresate parlamentului și miniștrilor Germaniei, întrevederile cu oamenii politici de stat, corespondența cu membrii Locotenenței domnești, continuatoarele guvernului revoluționar, cu alți revoluționari și, îndeosebi, cu A.G. Goleșcu, omologul său din capitala Franței, constituie mărturii grăitoare privind activitatea sa militantă, neobosită, pusă în slujba patriei pe care o vroia unită și independentă.

În pofida faptului că situația politică internațională era net defavorabilă revoluției românești de la sud de Carpați, ferm în deciziile sale de acțiune, diplomatul de la București se angajează, în numele poporului și al națiunii române, pe drumul unei susținute activități politice și diplomatice menite să determine pe cei mai influenți deputați sau oameni politici germani să ia în considerare dezideratul național al unității statale românești. Într-adevăr, emisarul român a reușit să capeteze pe Gagern, președintele parlamentului, pe Anton Schemerling, președintele cabinetului, precum și numeroși deputați, elemente cu vederi liberale.

Rezultatele primelor negocieri fiind promițătoare, i-au dat speranță și curaj, văzând că nu numai parlamentul dar și guvernul manifestau o atitudine înțelegătoare față de cererile fundamentale ale poporului român.

Mobilizat de roadele inițiale ale demersurilor sale dar, îndeosebi, determinat de cea de a doua intervenție străină în treburile interne ale Munteniei și de temporizarea rezolvării problemelor politice cu care se confrunta Germania, diplomatul român aduce în centrul atenției oamenilor politici germani, mai repede decât ar fi dorit, proiectul conform căreia Austria, în schimbul posesiunilor italiene ce le-ar fi cedat Italiei, să unească Muntenia, Moldova, Basarabia, Ardealul și Bucovina, într-un regat, cu un principe austriac pe tron și sub „protecțiunea Germaniei”, în cadrul unei confederații liberale, urmînd ca Turcia să fie despăgubită prin capitalizarea tributului.²⁷ Propunerea avea adepți și în alți revoluționari, precum N. Bălcescu, A. G. Golescu etc.

Punerea în aplicare a proiectului ar fi mulțumit, în concepția sa, toate puterile europene, cu excepția Rusiei, care, izolată, ar fi cedat și ea; Austria, pentru intrarea în confederație a țărilor române, în schimbul posesiunilor italiene; Turcia, pentru tributul capitalizat și anihilarea influenței țariste în spațiul carpato-danubiano-pontic; Franța și Anglia, pentru favoarea făcută Italiei prin alipirea posesiunilor sale de la Austria.

Animat de cele mai înalte principii ale democrației, marele cărțurar patriot exprima, în temeiul lor, dezideratele fundamentale ale națiunii române în privința caracterului ce urma să aibă confederația germană sau austriacă. Astfel, fiecare stat național trebuia să-și păstreze individualitatea și libertatea de acțiune, avîndu-și legea fundamentaă proprie, statul român urmînd a-și elabora o constituție conform principiilor programului revoluționar. Deci, nu concepea confederația ca o contopire, întrucît, nici nu era posibilă, între popoare atît de diferite, ci ca o solidarizare, o alianță de popoare libere, distincte, cu individualitatea lor națională. Ioan Maiorescu, ca și alți partizani ai acestui plan, urmărea, de fapt, realizarea unității naționale a poporului român, avînd convingerea că, odată statul unitar format, împrejurări viitoare avea să-i faciliteze desprinderea din confederație. Deci, federalizarea văzută de patrioții români era o etapă de tranziție în drumul ascendent al procesului de făurire al statului național unitar independent întrezărit după dezmembrarea confederației.²⁸

Deși „plenipotentul Principatelor Danubiene”, cum se intitula Ioan Maiorescu în memoriile adresate parlamentului de la Frankfurt, își punea mari speranțe în Germania, alți revoluționari și-au îndreptat privirile spre Anglia, care, în condițiile instabilității politice din Franța prezenta un interes deosebit pentru revoluționarii români exilați după reprimarea revoluției din Muntenia, deși — după cum observa Dumitru Brătianu — nici acolo nu existau speranțe prea mari.²⁹

De aceea, A.G. Golescu a cărei acțiune nu produsese nici un efect asupra oamenilor politici și de stat francezi, la 23 oct./4 noiembrie pleca la Londra, urmat la trei zile de Dumitru Brătianu.³⁰

În drumul său spre Londra, A.G. Golescu trece prin Frankfurt, răspunzînd astfel și solicitărilor frecvente ale lui Ioan Maiorescu de a se întîlni și concretiza anumite proiecte comune. Odată cu el, soseau aici și primul grup de expatriați ce luaseră drumul exilului, Șt. și N. Golescu, C. A. Rosetti, I. E. Brătianu ș.a., avînd ca destinație Parisul. Stînd mai multe zile, cu toți au avut o consfătuire cu Ioan Maiorescu care le insufla speranțe de reușită pe cale diplomatică, pe lîngă guvernele și parlamen-

tele marilor puteri ³¹. Referindu-se la această întâlnire, Șt. Golescu scria mamei sale despre bucuria revederii: „Printr-o fericită întâmplare la care nu ne așteptam, am găsit pe vărul nostru drag, Alexandru Golescu, împreună cu Maiorescu(...) Amîndoi se arată plini de demnitate și cu capul sus. Va veni o zi cînd România le va fi recunoscătoare” ³².

Acțiunile desfășurate de Maiorescu pe lângă deputații și miniștrii de la Frankfurt au întrunit unanime aprecieri și „au fost întru toate aprobate” de ceilalți militanți revoluționari, cu unele excepții după cum scria Gh. Magheru lui Ion Ghica ³³.

În pofida stăruințelor sale foarte active, Ioan Maiorescu n-a putut obține sprijinul practic necesar succesului misiunii sale. Factorii care i-au barat finalizarea proiectelor n-au fost simpli și izolați. Mai întii, Puterea Centrală a Germaniei, în care sperase foarte mult, crezînd-o o forță importantă pentru sprijinirea ideilor sale, a fost ea însăși efemeră. Lipsită de fonduri financiare și de o armată proprie, aceasta nu s-a putut impune nici măcar în rîndul statelor germane, nefiind ascultată nici de Prusia, nici de Austria și cu atît mai mult pe plan extern, nefiind recunoscută de celelalte state, Franța, Anglia, Rusia și Turcia, cu care n-a putut stabili relații diplomatice ³⁴.

Dar, indiferent de poziția în care s-ar fi aflat, Puterea Centrală a Germaniei n-ar fi putut acționa singură pentru a rezolva problema românească. Ori, se știe că, opoziția europeană preconizată de români să se declanșeze la producerea intervenției armate în Principate s-a dovedit și ea iluzorie. Într-adevăr, războiul ruso-turc, cu participarea statelor europene alături de Poartă, pe care s-a contat atît de mult, nu s-a declanșat. Ca urmare, așa cum observă cu deplin temei Cornelia Bodea, atîta timp cît „Europa nu se afla pusă în fața unui război ruso-turc, problema românească nu putea interesa ca un caz desprins din contextul politic general” ³⁵.

Cu toate că, practic, ajutorul acordat de Germania a fost nul, cauza românească, datorită strădaniilor lui Ioan Maiorescu a făcut progrese însemnate în opinia publică germană și în cercurile oamenilor politici și de stat ai Germaniei. Problema românească a fost propagată și în celelalte țări europene, de alți emisari ai autorităților revoluționare, în cadrul unei companii diplomatice susținute cu toată energia.

După cum se știe, revoluția românească a fost reprimată în etape, mai întii în Moldova, apoi în Muntenia și, în cele din urmă, în Transilvania — prin intervenția armatelor străine ale celor trei mari imperii retrograde și absolutiste ale vremii.

După ce revoluția a fost reprimată și în Muntenia, cînd încă mai continua în Transilvania, Ioan Maiorescu a plecat la Viena, unde a ajuns spre sfîrșitul primei decade a lunii decembrie 1848, anticipînd astfel propunerea făcută de N. Bălcescu, care îl considera pe acest militant revoluționar un bun emisar pentru capitala austriacă ³⁶, fiind un temeinic cunoscător al politicii habsburgice, ca unul ce trăise în Transilvania și chiar la Viena.

Aflat în capitala habsburgică, Ioan Maiorescu nu putea rămîne indiferent față de eforturile făcute de români pentru găsirea unor forme de organizare și coordonare a activității lor, în exil, sub o singură conducere. El a militat cu energie ca întreaga emigrație să acționeze în mod

unitar. Dezbătînd cu Gh. Magheru, pe care l-a vizitat la Triest, problema organizării emigrației, cei doi prieteni animați de aceleași idei și sentimente patriotice, au ajuns la concluzia de a se alege, ca organ conducător, un comitet mixt, compus din munteni și moldoveni. La alegerea comitetului, urmau să participe și românii transilvăneni, care trebuiau să-și trimită delegați. În vederea alegerii acestui organ de conducere, s-a propus ca toți emigranții să se adune la Viena sau Triest. Odată format, comitetul avea datoria să-și trimită reprezentanți pe lângă guvernele puternilor europene sau oriunde considera că este necesar, pentru a susține, pe cale diplomatică, cele mai legitime și arzătoare deziderate ale poporului român. De asemenea, comitetul îi revenea misiunea de a se preocupa, „în numele națiunii române, de toate mijloacele, atât materiale cît și morale, pentru triumful cauzei noastre și pentru întreținerea fraților emigranți”. Hotărîrile urmau să se adopte cu o majoritate de voturi ³⁷.

Se propunea această formulă, deoarece diriguirea emigrației de un singur șef suprem era considerată de unii emigrați (Gh. Magheru, Ioan Maiorescu, C. A. Rosetti) o veleitate de natură monarhică ³⁸.

Cum bine se știe, s-au propus și alte soluții, dar nici una din formele constituite, datorită mai multor factori, nu au avut viabilitate ³⁹.

La Viena, Ioan Maiorescu a intrat în rîndul delegației românilor din provinciile aflate în cuprinsul granițelor Imperiului habsburgic, care a acționat în capitala austriacă spre a determina pe noul împărat Franz Joseph, să aprobe revendicările naționale. În cadrul delegației, care a ajuns cu timpul la 37 reprezentanți ⁴⁰, în răstimpuri diferite, au activat, în afară de Ioan Maiorescu, A. T. Laurian, episcopul Andrei Șaguna, Avram Iancu, protopopul Ioan Popasu, Simion Bărnuțiu, Aron Florian, Timotei Cipariu, Vicențiu Babeș, Iosif Hodoș, Ioan Rațiu, E. Hurmuzachi, Ioan Mocioni de Foen, Constantin Pomuțiu, Vasile Ciupe, Lucian Mocioni, Mihai Butnariu și alți patrioți români.

Întrucît nu mai putea reprezenta, în mod oficial, Principatele, Ioan Maiorescu îi scria lui N. Bălcescu că „m-am dezbrăcat de caracterul de agent cu care am fost la Frankfurt, și sînt aici — la Viena — ca român transilvan, în interesurile națiunii române din staturile Austriei” ⁴¹.

Între anii 1849—1858, cît s-a aflat la Viena, Ioan Maiorescu și-a dedicat întreaga activitate și putere de muncă nobilei cauze politice a românilor din cuprinsul monarhiei. De aceea, în istoriografia noastră, se apreciază, cu deplin teamei, că perioada cît a acționat în capitala austriacă a reprezentat, pentru românii ardeleni, „un interes deosebit” ⁴². Delegația din Viena s-a angajat într-o viguroasă campanie de petiții și memorii ⁴³, în a căror redactare, ca și în impulsionarea membrilor delegației în demersurile întreprinse pe lângă împărat și membrii cabinetului, Ioan Maiorescu a jucat un rol proeminent ⁴⁴. Tot el a redactat și raportul lui Avram Iancu către împărat, în care scop, pentru a aduna date, a stat două luni în Apuseni, în toamna anului 1849.

De aceea, pe bună dreptate, istoricul Silviu Dragomir, neîntrecut cunoscător al evenimentelor, subliniază că Ioan Maiorescu a fost „adevăratul îndrumător al politicii românilor din Imperiul habsburgic în anii 1849 și 1850” ⁴⁵.

Acționînd în numele românilor din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina, delegația de la Viena dispunea de împuterniciri

trimise de pretutindeni și era sprijinită, din punct de vedere material, prin subscripții financiare publice și „colecte naționale”⁴⁶. Ajutorul financiar era cu atât mai necesar cu cât unii dintre membrii delegației se aflau într-o situație materială grea. Ioan Marinescu însuși, în primii ani de ședere la Viena, pină a putut ocupa un post de funcționar la Ministerul Justiției, a îndurat multe lipsuri, ceea ce a făcut să nu-și poată aduce, imediat, familia de la Brașov. În vara anului 1849 mai mulți exilați de la Brusa au luat inițiativa lăudabilă de a dona diferite sume pentru sprijinirea lui Ioan Maiorescu, care, cum se exprima Eliade, „merită toată recunoștința românilor și se află în starea cea din urmă și chiar despre ale vieții”⁴⁷.

Memoriile și petițiilor prezentate curții imperiale, începînd cu anul 1849, — adevărate programe ale mișcării politice românești — conțin atât revendicările concrete, cât și justificarea și argumentarea lor istorică, etnică și, îndeosebi, cea rezultată din principiul egalității popoarelor ce străbătea cu intensitate, în secolul al XIX-lea, și Europa răsăriteană.

Programele din 1849—1850 dezvoltînd în mod creator programul elaborat de Marca Adunare Națională de la Blaj din anul 1848, și extinzîndu-se asupra tuturor românilor din imperiu au înscris, în esența lor, recunoașterea autonomiei politice pentru toate provinciile de sub sceptrul habsburgic (Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina), ceea ce viza, de fapt, federalizarea monarhiei pe baze etnice.

În această direcție, lupta românilor se întîlnea pe aceeași platformă politică cu acțiunile întreprinse de conducătorii celorlalte națiuni asuprite. Federalizarea însăși, deși presupunea existența unor instituții centrale, care nu puteau fi excluse, constituia, în esența ei, fărîmîtare, transferarea unei importante părți din puterea de stat către parlamentele și guvernele naționale autonome⁴⁸.

Politicienii imperiali considerau însă foarte periculoasă pentru monarhie acordarea autonomiilor naționale, văzînd în ele un pas spre fărîmîtarea Imperiului habsburgic și deci spre desființarea acestuia. Ca urmare, doleanțele românilor de sub sceptrul habsburgic n-au avut un ecou favorabil nici la împărat, nici la guvern⁴⁹, ceea ce a făcut ca lupta pentru drepturile naționale să continue și în perioada următoare, după ce, în 1851, membrii delegației române au fost izgoniți din Viena, unde Ioan Maiorescu mai rămînea totuși să activeze, fiind funcționar la Ministerul Justiției.

Ioan Maiorescu, alături de alți membri din delegația românească de la Viena, are o contribuție notabilă la înființarea unei tipografii românești în Transilvania, acordînd un concurs neprecupețit prietenului său George Barițiu. Lui i-a revenit un rol important în procurarea utilajului de la o firmă din Praga. Astfel, datorită strădaniilor lui George Barițiu și negustorilor români din Brașov, sprijiniți de românii aflați la Viena, la 11 noiembrie 1851 guvernul din Sibiu autorizează funcționarea unei tipografii românești la Brașov⁵⁰.

Alături de Florian Aaron, A. T. Laurian, E. Hurmuzaki și Ioan Dobra, militantul revoluționar Ioan Maiorescu a făcut parte din Comisia terminologică, înființată de cabinetul vienez, în martie 1850, cu scopul de a înlătura dificultățile întîmpinate la traducerea publicațiilor oficiale în limba română⁵¹. Numirea acestei comisii, evident, a fost primită cu

satisfacție de românii ardeleni. „Comisia denumită pentru terminologii — îi scria G. Barițiu lui Ioan Maiorescu — ne bucură foarte, însă vedeți ca ea să aibă viață și să constea din acei bărbați pe cari ni i-ați numit. Auzit-ați? Așa cer toți ai noștrii”⁵². Pe bună dreptate, N. Bălcescu aprecia că instituirea comisiei terminologice „este tot ce a dobândit pozitiv românii de la Austria”⁵³, pînă în primăvara lui 1850. Deși comisia terminologică era formată din șapte membri, efectiv au lucrat numai doi dintre acestea, Ioan Maiorescu și Florian Aaron, dar mai ales primul. La 9 iulie 1850, Ioan Maiorescu îi scria lui G. Barițiu „eu și Aaron lucrăm singuri la terminologie”⁵⁴.

Aidoma celorlalți membri ai delegației de la Viena, Ioan Maiorescu l-a sprijinit pe A. Papiu Ilarian în activitatea de documentare în vederea elaborării lucrării *Istoria românilor din Dacia superioară*, (I—II, Viena, 1851—1852). De altfel, toți românii de pretutindeni l-au ajutat pe autor s-o difuzeze. Listele de prenumeranți au fost numeroase. Lui I. Maiorescu, Timotei Cipariu, Gh. Magheru, S. Bărnuțiu, Vicențiu Babeș, Ioan Rațiu și altora, autorul le-a expediat „exemplare onorifice”⁵⁵.

În același timp, Ioan Maiorescu s-a dovedit a fi un aprig luptător pentru Unirea Principatelor, a căror cauză o lega în mod inseparabil de soarta provinciilor românești aflate sub dominația străină.

În deceniul următor revoluției de la 1848, în primul plan al luptei pentru progres social desfășurată de români a trecut problema unirii Moldovei și Munteniei, oamenii progresiști ai vremii dîndu-și seama că nu sosise încă momentul prielnic pentru realizarea unității naționale depline.

Războiul Crimeii (1853—1856), ce avea să facă din Unirea Principatelor o problemă europeană a fost considerat de patrioții exilați și emigranți un moment prielnic realizării obiectivelor revoluționare ale poporului român.

Poziția puterilor față de „chestiunea românească” a fost nuanțată și adeseori oscilantă. După cum se știe, puterile n-au adoptat o poziție constantă față de dorințele poporului român, aceasta variind în funcție de propriile lor interese, deși, în același timp, datorită românilor, ele n-au putut ignora problemele ce se ridicau în Principate. Unele din puteri — Franța, Rusia, Prusia și Sardinia —, în general, s-au arătat favorabile năzuințelor firești ale națiunii române. Anglia a trecut succesiv de la o atitudine la alta, pe cînd imperiile otoman și habsburgic s-au situat pe constante poziții ostile⁵⁶.

Prin demersuri pe lîngă guvernul și frunțașii politici ai Austriei sau ai altor puteri (audiințe, întrevederi, memorii etc.), prin activitatea desfășurată în importante organe de presă austriacă, precum și printr-un contact permanent menținut cu revoluționarii din țară și cu cei expatriați, ca și cu domnitorii Principatelor, Maiorescu s-a dovedit a fi unul dintre campionii luptei pentru unirea Moldovei și Munteniei. Un larg schimb de idei și opinii l-a avut mai ales cu amicii săi nedespărțiți Constantin Hurmuzaki și Gh. Sion, precum și cu domnitorul Barbu Știrbei, de care s-a apropiat cu tact și pricepere.

Reluînd un proiect mai vechi, amintit deja, la 12/24 august 1854, în timpul unei întrevederi cu contele Buol, ministrul de externe austriac, el a adresat acestuia un memoriu, prin care încerca să cîștige Austria

pentru ideile „partidei naționale”, avansînd și opinia — din motive tactice, desigur — că românii ar recunoaște „nevoia unei legături de stat cu Germania și Austria ca putere germană”⁵⁷. Deși unii dintre românii transilvăneni i-au reproșat lui Maiorescu că ar fi luînd o atitudine filo-austriacă, Gh. Magheru aprecia, pe drept cuvînt, că „pana Maiorescului nu va scrie niciodată în a schimba Principatele dintr-un stăpîn în altul, ci acel lucru ce le-ar putea face fericite”⁵⁸.

Memoriul său ajunge în mina contelui Buol, după ce, la 8/20 august, Anglia, Austria, Franța și Turcia căzuseră de acord asupra unui număr de patru puncte, ca bază pentru începerea tratativilor cu Rusia, dintre care unul stipula înlocuirea protectoratului țarist asupra Principatelor Române cu garanția marilor puteri. La 28 noiembrie/10 decembrie 1854, Rusia a acceptat cele patru puncte ca bază a negocierilor de pace, însă deschiderea oficială a conferinței va avea loc abia la 15/27 martie 1855, la Viena.

În ziua în care s-a publicat tratatul de alianță din 2/14 decembrie 1854, dintre Anglia, Austria și Franța, prin care cabinetul vienez își întărea poziția în răsăritul Europei și chiar pe întregul continent, și-și asigura mai ales posesiunea cursului inferior al Dunării și preponderență în Principate, Maiorescu a și expediat domnitorului muntean un exemplar, împreună cu versiunea română oficială, atrăgîndu-i atenția asupra versiunii germane, unde, spunea el, „în loc de *garantir* ei, germanii, traduc tot cu *protéger* (*schützen*); vrabia mălai visează”⁵⁹.

În repetate rînduri, Maiorescu le-a explicat domnitorilor celor două Principate, lui Barbu Știrbei direct, iar lui Gr. Ghica prin C. Hurmuzaki, „tendința cea periculoasă a germanismului, cugetele acestora”⁶⁰, adică ale austriecilor. Pentru contracararea și anihilarea poziției Austriei, recomanda celor doi domnitori „necesitatea de a se lipi tare de Poartă, și totodată de țările Apusului, de a învăța de la Austria *politica* și de a se servi de această politică chiar către ea”⁶¹. În același timp, propunea ca Barbu Știrbei și Gr. Ghica să facă energice demersuri la Poartă cu scopul ca, la conferința de pace de la Viena, să participe și „un împuternicit din partea amîndouă Principatelor”. De asemenea, era necesar ca domnitorii să acrediteze „un plenipotențiar la Poartă” și să trimită „comisari secreți” pe lîngă guvernele de la Paris și Londra⁶². Totodată, el cerea lui Știrbei să ia măsuri pentru editarea unor organe de presă, conduse de „bărbați de inimă cu suflet și cu cap”, care în „două luni”, să formeze „opinia publică” în Principate⁶³. De asemenea, îi scria lui C. Hurmuzaki ca, la Iași, „acei bărbați, care se interesează de cauză, și cu, ori fără domn, să-și facă un fond pentru presă”⁶⁴.

În timpul conferinței de la Viena, Maiorescu considera absolut necesară concentrarea tuturor eforturilor spre înfăptuirea Unirii, urmînd ca numai după aceea să se treacă la probleme de organizare internă. „Reforme interne — scria el lui C. Hurmuzaki — nu sunt în minutul acesta lucru principal; lucru principal e a ne asigura existența politică, care să facă cu puțință *reformele și înaintarea*. Asigurarea existenței politice să absoarbă acum toate cugetele și studiile oricărui român adevărat”⁶⁵.

Urmărind evoluția tratativilor în timpul conferinței de la Viena, Maiorescu observa că „de vor predomina ideile celor de aici”, adică ale guvernului austriac, „apoi puține dorințe române se vor împlini”⁶⁶.

Nu e mai puțin adevărat că Maiorescu și-a dat seama și de atitudinea ostilă a Porții, care se opunea Unirii și manifesta veleități exagerate de suzeranitate. Turcia, scria el lui Gh. Sion, „dorește să cîștige drepturi mai mari asupra Principatelor, decît avea pînă acum”⁶⁷. De aceea, în afara acțiunilor întreprinse pe lângă guvernul austriac, Maiorescu a avut repetate întîlniri cu Arif Effendi, ambasadorul otoman în capitala austriacă. Cum demersurile sale insistente pe lângă unii reprezentanți ai puterilor participante la conferință n-au avut ca rezultat trimiterea unor delegați care să fie numiți de către domnitori, Maiorescu a lansat un puternic atac asupra Porții care hotărîse, printr-un firman, trimiterea unor informatori la conferință, cite unul din fiecare principat, ce trebuiau aleși de către Știrbei și Ghica dintr-un număr de șase boieri indicați de guvernul otoman. Astfel, a publicat în gazetele austriece un număr de cinci articole, care au fost apoi reluate de „Gazeta Transilvaniei”, în care apăra autonomia și independența internă a Principatelor și incrimina politica Turciei. Pe bună dreptate, el afirma că acel firman produsese în ambele principate o profundă stare de nemulțumire și agitație, căci înjosea „pe prinți” și „vătămă drepturile Principatelor”⁶⁸. Ca urmare aprecia patriotul român, „s-a tras dungă” peste reprezentarea Principatelor la conferință. În continuare, pe baza unor argumente istorice și juridice, Maiorescu căuta să demonstreze că, prin vechile capitulații încheiate cu Poarta, Principatele, deși „se puseseră pe sine sub supremația Porții, ele totuși n-au pierdut nici un caracter esențial al suveranității lor”⁶⁹.

În aprilie 1855, în urma unei scrisori trimise de Barbu Știrbei, Maiorescu a mers la București. „Vodă m-a chemat să ne înțelegem”⁷⁰ — îi scrie el lui G. Barițiu. Cunoșcînd poziția conservatoare a domnitorului muntean, dar și el partizan al Unirii, Maiorescu îi scrisese anterior domnitorului că sosise timpul să aibă „încredere în bărbații cei maturi din partida națională”⁷¹, deoarece lucra izolat, necoordonîndu-și acțiunile sale cu ale luptătorilor unioniști. La București, ei au discutat și au stabilit un program de acțiune legat de realizarea dorințelor românești și au redactat un memoriu ce urma a fi înaintat delegaților la Conferință, dar care, pînă în cele din urmă, n-a mai fost trimis la Viena⁷². Ce conținea acel memoriu nu se știe, căci Maiorescu nu precizează și nici din alte surse nu reiese.

Într-o scrisoare expedită lui Timotei Cipariu la 18/30 mai 1855, referindu-se la acțiunea pusă la cale la București cu Știrbei, Maiorescu spune lapidar că „am făcut (...) multe bune pe hîrtie, adică de celea ce ar fi cerut pentru țară”⁷³.

Totuși, Maiorescu menționează că între problemele asupra cărora s-a sfătuit cu Știrbei a fost și aceea a aducerii la tronul Principatelor a unui prinț străin, problemă asupra căreia cei doi vor reveni în martie 1856, cînd Maiorescu a mers din nou în țară. Spre deosebire de Știrbei, care în acel moment se pronunța pentru un principe dintr-o familie domnitoare din Europa, Maiorescu milita pentru un domnitor pămîntean, căci — spunea el — „pe români nu-i poate governa decît numai români”⁷⁴.

Maiorescu atrăgea atenția că românii transilvăneni „cei luminați din cuprinsul monarhiei, și chiar cei care se aflau stabiliți în Principate „sînt cu totul în contra unui principe străin și nu uitați că ei băieții știu ce înseamnă a fi sub străini”⁷⁵.

Deși pînă în cele din urmă, Maiorescu va accepta și el ideea aducerii unui prinț dintr-o dinastie europeană, considera că nu acesta era cea mai importantă problemă, ci unirea propriu-zisă. „Uniunea e totul — seria el lui C. Hurmuzaki — , ea e chestiunea de viață și de moarte, ea e condițiunea sine qua non; avînd aceasta, avem totul; adoptîndu-se uniunea, celelalte vin de la sine”. Că viitorul domn va fi român sau străin, era o chestiune fără îndoială politică, dar — susținea Maiorescu — subordonată unirii, care trecea înaintea tuturor⁷⁶.

Înainte ca Adunările Ad-hoc să-și înceapă lucrările, Maiorescu recomanda un program unionist, care stipula următoarele puncte: 1) Unirea Principatelor 2) domnie ereditară; 3) neutralitatea Principatelor; 4) „restaurarea legăturii cu Poarta întocmai după convențiuni, cu dreptul de a fi reprezentat în afară și noul stat”; 5) încetarea căimăcămiilor și formarea unui guvern provizoriu din reprezentanții ambelor țări, care guvern să convoace Adunarea Constituantă, compusă din moldoveni și munteni, în număr egal, ce trebuia să aleagă noul domn. Numai după alegerea domnului, urma să se elaboreze o constituție de către aceasta și Adunarea Constituantă, constituție care să fie apoi „garantată” de marile puteri⁷⁷.

Așadar, programul preconizat de Maiorescu nu se deosebea, în esență, de cel propus de alți unioniști, și era conceput într-o manieră care să asigure noului stat o autentică și largă autonomie administrativă și legislativă, ceea ce constituia un pas spre independență.

Văzînd că, și după tratatul de pace de la Paris, Poarta a continuat să încalce autonomia și independența administrativă interioară a Principatelor, I. Maiorescu și C. Hurmuzaki au publicat broșura *Dezvoltarea drepturilor Principatelor moldo-române în urma tratatului de la Paris din 30 martie 1856*, Bruxelles, 1857, în care au urmărit să definească drepturile noastre și limitele celor ale puterii suzerane. Broșura are la bază numeroase lucrări ale cronicarilor și istoricilor români și străini, ea putînd fi utilizată și astăzi. Cei doi luptători unioniști au dat la lumină un temeinic studiu privind istoria relațiilor dintre Principate și Poartă. Pe bună dreptate, Maiorescu și Hurmuzaki afirmă că, prin vechile capitulații, Poarta garanta autonomia Moldovei și Munteniei, dar că ulterior a încălcat-o, din care cauză îi face un aspru rechizitoriu. Totodată, se imputa Congresului de la Paris că n-a considerat „chestiunea Principatelor din adevăratul ei punct de vedere, pentru că (puterile) au dezbătut și au decis despre această chestiune fără a fi față în deliberațiile lor și deputații români”. În concluzie, autorii cereau „Unirea Principatelor ca un drept firesc al românilor”.

Eforturile românilor, între care se remarcă și Ioan Maiorescu, au fost încununate de succes, deoarece, cum se știe, în ianuarie 1859 avea să se realizeze Unirea Principatelor, prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor în Moldova și Muntenia.

În timpul domniei lui Cuza, Ioan Maiorescu a fost un colaborator sincer și devotat al domnitorului, avînd o contribuție deosebită în reorganizarea învățămîntului de toate gradele.

NOTE

- ¹ „Arhiva someșeană”, Năsăud, nr. 25, oct. 1938 — martie 1939, p. 377.
 Gh. Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 1891, p. 579—580.
- ² Paul Emanoil Barbu, *Rolul Școlii centrale în răspîndirea ideologiei revoluționare în perioada premergătoare anului 1848*, în vol. *Omagiului Licului „Nicolae Bălcescu” din Craiova*, 1977, p. 399—400.
- ³ Arh. St. Craiova, Colegiu „Carol I”, dosar 2/1845—1848, f. 109.
- ⁴ Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la istoria românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, vol. V, Cluj (f.a.), p. 172, 318.
- ⁵ Vezi Nicolae Andrei, Paul Barbu, *Revoluția de la 1848 în județul Dolj*, Craiova, 1978, p. 58—60.
- ⁶ Emanoil Kinczu, *Revoluțiunea din anul 1848*, București, 1859, p. 134.
- ⁷ *Documente privind revoluția de la 848 în țările române. B. Țara Românească*, Edit. Acadmiei, București, 1983 p. 20—21.
- ⁸ Vezi Arh. St. Craiova, Pref. Dolj, dosar 51/1848, f. 163—165, 168, 170.
- ⁹ Emanoil Kinez, *Revoluțiunea...*, p. 136—138.
- ¹⁰ *Ibidem*, p. 174: Cornelia Bodea, *Curenți și opinii în sinul emigrațiilor de la 1848. I. Memoriile colonelului N. Pleșoianu*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu”, Bălcești pe Topolog, 1971, p. 415.
- ¹¹ N. Băncescu, V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu, Scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui, 1811—1911*, București, 1912, p. 171.
- ¹² Paul Abrudan, *Sibiul în timpul revoluției de la 1848—1849 din Transilvania în „Studii. Revistă de istorie”*, nr. 3, 1973, p. 516.
- ¹³ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom II, București, 1902, p. 368—369, 372—374. (În continuare: *Anul 1848*).
- ¹⁴ *George Bariț și contemporanii săi*, vol. I, ediție de Șt. Pascu ș.a., Edit. Minerva, București, 1973, p. 95.
- ¹⁵ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849*, Edit. Academiei, București, 1967, p. 152—154.
- ¹⁶ I. Maiorescu susținea ca Adunarea Constituantă să fie formată din 25 deputați, urmînd ca drept de vot să se acorde tuturor românilor de la 21 sau 22 de ani în sus, iar dreptul de a fi ales de la vîrsta de 25 de ani. (Bibl. Centr. de Stat, inv. 135/c/1849).
- ¹⁷ *Ibidem*.
- ¹⁸ *Ibidem*.
- ¹⁹ *Anul 1848*, tom II, p. 353.
- ²⁰ *Ibidem*, tom IV, p. 347—348.
- ²¹ „Transilvania”, 1877, nr. 15, 1 aug., p. 175.
- ²² *Ibidem*.
- ²³ *Anul 1848*, tom II, p. 671—672.
- ²⁴ Cornelia Bodea, *Lupta...*, p. 168.
- ²⁵ Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, vol. I, ed. Olimpiu Boitoș, Craiova (1940), p. 40.
- ²⁶ Vezi *Anul 1848*, tom. IV, p. 240—241, 277, 358—359, 388—390, 397—399; *Ibidem*, tom V, p. 393—400.
- ²⁷ N. Adăniloiaie, *Revoluția de la 1848 și problema unității naționale* în vol. *Revoluția de la 1848 în țările române. Culegere de studii*, Edit. Academiei, București, 1974, p. 88.
- ²⁸ *Anul 1848*, tom V, p. 378.
- ²⁹ *Ibidem*.
- ³⁰ Cornelia Bodea, *Curenți...*, în *loc. cit.*, p. 387.
- ³¹ Horia Nestorescu-Bălcești, *Revoluția și emigrația română de la 1848 în documente inedite*, în „Caietele Bălcescu”, IX—X, 1984, p. 193.
- ³² Ion Ghica, *Amintiri...*, p. 155.
- ³³ N. Bălcescu, V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 251—255; S. Albini, *1848 în Principatele Române*, p. 172—172.
- ³⁴ Cornelia Bodea, *Lupta românilor...*, p. 150.
- ³⁵ N. Bălcescu îi scria la 6 ian. 1849 lui A. G. Goleșcu neștiind că deja I. Maiorescu se afla la Viena, astfel: Maiorescu „ar fi bine să meargă” în capitala austriacă (N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Correspondență* ediție critică de G. Zane, Edit. Academiei, București, 1964, p. 132).
- ³⁶ Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, București, 1889, p. 155—157.
- ³⁷ Apostol Stan, Constantin Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, Edit. științifică, București, 1969, p. 173—174.

³⁹ Vezi Cornelia Bodca, *Lupta pentru unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în vol. *Studii privind Unirea Principatelor*, Edit. Academiei, București, 1960, p. 136—161.

⁴⁰ G. Bariț, *Părți alese ...*, II, p. 670.

⁴¹ Ion Ghica, *Amintiri ...*, p. 173.

⁴² Dr. Ioan Lupaș, *Ioan Maiorescu* în „Tribuna”, Arad, nr. 192, 1911, p. 1—2.

⁴³ Toate documentele înaintate de delegație împăratului sau miniștrilor au fost publicate în A. T. Laurian, *Die romänien der Oesterreichischen Monarchie*, Viena, I, II, III, 1848, 1850, 1851.

⁴⁴ Refrindu-se la momentul redactării petiției din febr. 1849, I. Maiorescu îi scrie lui Eliade următoarele: „Le-am lucrat cu toate adresele, la împărat, la părinții împăratului și la Ferdinand; am făcut și eu petițiunea în numele României întregi (din statele Austriei). Ei Laurian, Popasu ș.a., în loc să se unească cu motivele petițiunii, erau, în timpul acesta, de altă opinie. Speriați de sașii de acasă, se fereau a politiza în petițiune. Deci, la petițiunea mea, a rămas numai punctele și ceva motive, iar coloarea i-a dat Lauriani și cu Popp banchiarul, alta”. (Cornelia Bodca, *Lupta românilor ...*, p. 347).

⁴⁵ Silviu Dragomir, *Din corespondența dascălilor ardeleni în 1848*, în vol. *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927, p. 169.

⁴⁶ Ioan cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 24.

⁴⁷ Ion Ghica, *Amintiri ...*, p. 733—734.

⁴⁸ Pentru cadrul general vezi: Dumitru Suciu, *Acțiuni politice românești împotriva suprimării autonomiei Transilvaniei între anii 1848—1868*, în vol. *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865—1900)*. Studii, sub redacția acad. Ștefan Pascu, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 84—157.

⁴⁹ La 7 martie 1849 s-a dat publicității constituția „octroiată”, elaborată cu trei zile înainte, în care — deși aceasta cuprindea dispoziții speciale cu privire la sași și sirbi, pentru primii creându-se „Sachsenlandul” (pământ săsesc), iar pentru ceilalți „Voivodina sârbească” — nu s-a inclus însă nici una din revendicările naționale ale românilor, situația lor considerându-se „rezolvată” prin vagile paragrafe cu privire la drepturile egale ale fiecărei națiuni, fără ca națiunii române să i se recunoască unitatea solicitată. Dimpotrivă, în „Sachsenland”, care cuprindea întreg sudul Ardealului — Brașov, Făgăraș, Sibiu, Orăștie, Sighișoara, Mediaș, Sebeș, Cetatea de Balcă, cu regiunile înconjurătoare — ca avea să fie subordonată „națiunii săsești” teritoriul menționat fiind considerat „pământ săsesc”, iar în Banat, „Voivodinei”, care urmărea încorporarea și administrarea întregii provincii bănățene. (Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, Edit. științifică București, 1974, p. 42). La 31 decembrie 1851, constituția din 4 martie 1849 este suprimată, reintroducându-se absolutismul reacionar în tot imperiul. Opoziția și rezistența românească după 1849 era cu atât mai hotărâtă cu cât Viena procedase tocmai invers decât promisiunile împăratului. Banatul a fost încorporat Voivodinei sârbești, Crișana și Maramureșul rămăneau integrate Ungariei, iar Bucovina era administrată împreună cu Galiția. Reconsiderarea constituției Transilvaniei istorice, în sensul acordării libertăților politice a națiunii române, a rămas literă moartă iar principiul autonomiei Marelui Principat a fost abandonat și el, întrucât, dacă Transilvania istorică scapă de centralism pestan, cade din plin sub centralismul vienez. (D. Suciu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 105—106).

⁵⁰ La obținerea autorizației au contribuit și doi tipografi sași Wilhelm Römcr și Joseph Kramer, care și-au oferit serviciile noii tipografii românești. Ca o consecință a politicii breslelor, negăsindu-se atunci nici un tipograf român, în primii ani tipografia a purtat numele lor. Participația săsescă a fost capacitate pentru a plăcea guvernului austriac, dar prin capitalul pus la dispoziție de negustorii Ioan G. Ioan și Ioan Juga și prin direcție era totuși românească. Datorită ei s-a putut doborî vechiul privilegiu al patriciatului săsesc și s-au putut forma primii tipografi români la Brașov. În noua tipografie s-au editat, între 1857—1886, nu mai puțin de 83 volume în limba română, în timp ce în epoca privilegiilor. de la 1559 la 1852, deci timp de trei secole, numărul lor se ridicase abia la 57. În această tipografie s-au editat și calendare și dicționarele lui Barițiu, precum și periodicele „Transilvania” (1868—1878), „Orientul latin” (1874—1875), revista umoristică „Cocoșul roșu” (1875—1876) și publicația pedagogică „Școala și familia (1886) ș.a. (Vezi: A.I. Bărbaț, *Lupta românilor pentru înființarea unei tipografii la Brașov*, în „Studii și articole de istorie”, V, 1963, p. 145—159; *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 167, 205, 333—334; *Ibidem*, VII, p. 51—56, 127—128).

⁵¹ *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 335, nr. 4; „Vestitorul românesc”, XV, 1850, p. 113: „Foaie pentru niinte...”, XIII, nr. 8, 1850, p. 64.

⁵² *George Bariț și contemporanii săi*, VII, p. 53.

⁵³ N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondență*, p. 296.

⁵⁴ George Bariț și contemporanii săi, I, p. 340, 341. Publicînd *Nomenclatura officiilor politice și județari după terminologia observată în buletinul „Foaie legilor imperiale”*, în „Foaie pentru minte...”, XIX, nr. 17, 1856, p. 63—69, la sfîrșit, I. Maiorescu nota: „Această terminologie oficială nu e a comisiunii, ci a subscrisului”.

⁵⁵ Bibl. Acad., mss. rom. 4556, f. 236; Ioan Chindriș, *Ideologia revoluționară a lui Alexandru Papiu Ilarian*, București, 1983. p. 83—92; *George Bariț și contemporanii săi*, VII, p. 80, n. 4.

⁵⁶ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, Edit. Academici, București, 1979.

⁵⁷ Bibl. Acad., mss. rom. 997, f. 290—309.

⁵⁸ Arh. St. Craiova, Gh. Magheru, LX/3.

⁵⁹ Ștefan Meteș, *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, 1939, p. 123.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 123—124.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 125.

⁶⁶ Gh. Platon, *Din corespondența lui Ioan Maiorescu și Timoteu Cipariu*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iasi (seria nouă), secțiunea III. A/Istorie, tom. XIV, 1968, p. 150.

⁶⁷ Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 130.

⁶⁸ Vezi „Gazeta Transilvaniei”, nr. 40, 41, 42, 44, 46 din 1855.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Bibl. Acad., mss. rom. 997, p. 327.

⁷¹ Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 133.

⁷² *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 400.

⁷³ Ștefan Manciulea, *I. Maiorescu și raporturile lui cu T. Cipariu*, Sibiu, 1942, p. 4.

⁷⁴ *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 402.

⁶⁵ „Convorbiri literare”. XLII, nr. 8, aug. 1908, p. 180.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 178.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 180—181.

IOAN MAIORESCU — SON ACTIVITÉ POLITIQUE ET DIPLOMATIQUE (1848—1859)

Résumé

Représentant marquant de la génération quarant’huitarde, Ioan Maiorescu s’est situé dans le courant idéologique des démocrates révolutionnaires, embrassant sans réserves la cause de la révolution de 1848, à la préparation idéologique de laquelle il avait contribué. Même avant le déclenchement de la révolution, au printemps de 1848, Maiorescu envoya au prince Gh. Bibescu un mémoire par lequel il lui demandait de lutter pour la création d’une „Daco-Roumanie, en tant qu’Etat souverain”. En 1848, le lettré patriote a été „l’âme de la révolution” à Craiova où il déployait son activité en tant que professeur et inspecteur scolaire et a soutenu le point de vue de N. Bălcescu touchant l’élection des députés à l’Assemblée Constituant par vote universel et direct. De même, étant désigné par le gouvernement de Bucarest, il s’est rendu à Sibiu pour y discuter avec les révolutionnaires transylvains marquant le problème concernant la défense de la révolution roumaine contre une intervention extérieure, par l’organisation d’une lutte armée commune des Roumains des deux côtés des Carpates. Dans le même temps, il a mené des négocia-

tions avec le commandant autrichien de Transylvanie quant à l'attitude du cabinet de Vienne au cas d'une éventuelle intervention armée de la Russie des tsars et de la Porte Ottomane dans les Principautés. Le gouvernement révolutionnaire de Bucarest l'accrédité ensuite en tant qu'agent diplomatique près le parlement allemand de Francfort-sur-le-Main.

Après la répression de la révolution, Maiorescu s'est établi à Vienne où il a continué la lutte révolutionnaire. Il a énergiquement milité pour que toute l'émigration roumaine agisse de manière unitaire. De même, aux côtés des autres membres de la délégation des Roumains vivant à l'intérieur des frontières de l'Empire des Habsbourg, auxquels il s'est intégré aussi, Maiorescu a soutenu un programme qui, dans son essence, revendiquait la reconnaissance de l'autonomie politique pour toutes les provinces se trouvant sous la domination des Habsbourg. En outre, se rendant compte du fait que l'heure de la constitution de l'Etat national unitaire indépendant n'était pas encore venue, Maiorescu a concentré ses efforts en vue de l'accomplissement de l'union des Principautés Roumaines, la Moldavie et la Valachie, en tant que première étape dans ce processus, ce qui a eu lieu d'ailleurs par l'acte historique de 1859.

ȘTIRI DESPRE REVOLUȚIONARIILOR EXILAȚI DE LA 1848 ȘI CAUZA UNIRII ÎNTR-O CORESPONDENȚĂ INEDITĂ

NICOLAE ISAR

Dintr-o masivă corespondență inedită, aparținând revoluționarului exilat de la 1848, Al. Christoffi, adresată de la Constantinopol lui Christian Tell, la Smirna¹, aflăm numeroase știri interesante privind starea de spirit a revoluționarilor români exilați sau emigrați, privind eforturile și speranțele lor în direcția realizării Unirii Principatelor într-un moment de mare tensiune, cum era acela de la începutul anului 1856, din ajunul deschiderii Congresului de pace de la Paris.

Prima din seria de scrisori la care ne referim datează din 3 ianuarie st. v. 1856 și începea, cum era firesc, cu urări de An Nou adresate lui „neica Ghiță” :

„Iubite neică Ghiță, și la mulți ani !

Astăzi e Anul Nou, fiindcă este cea dintâi scrisoare cu care începem anul 1856, care îți urez a-ți fi într-ajutor și după cum dorești să-ți dea Dumnezeu, fiindcă propriu de la oameni nu e nimic a spera, după cum cred eu. Felicitез, asemenea, pe doamna Tell și îi doresc toate fericirile, pe lângă care să fie sănătoasă și să ajungă pînă a vedea chiar pe Felicia măritată și pe iubitul meu fin însurat și în țară, fiindcă cred că e sătul de oamenii din astă țară, și mai ales de frații greci”.

Este vizibilă tenta critică a corespondentului la adresa disputelor și controverselor dintre revoluționari ; critica sa este adesea ironică și nedreaptă, în parte, de cele mai multe ori, dar ascunde în sine îndemnul la solidaritate și acțiune comună. Sint amintiți în acest context : G. Magheru, Eliade, I. Ghica, Ștefan Golescu, V. Mălinescu, V. Alecsandri, Grigore Peret, Zalic, colonelul Crețulescu și alții :

„Vinerea trecută a venit aici d. Crețulescu, și cum se vede nu o să se mai întoarcă ; zicea că vocea te merge în țară. Mi-a zis a-ți arăta multe din parte-i. Este decorat cu 3 clas și are gradul de *lieutenant-colonel*. Nu știu însă dacă are diplomă de gradul său sau este și el ca Deiovez, ca musafir în armata turcă. Nici un ghiaur sau creștin, zice, nu a comandat în armia turcă pînă astăzi decît dînsul, care la luarea Sevastopolului a comandat o baterie de artilerie și două escadroane de cavalerie, de cite 180 oameni escadronul. — Grigore zice că simbăta asta o să plece cu Alecsandri la Rusciuk. — Am văzut mare deosebire între d. Mălinescu și cei mai mulți din frăție. Și cu toate acestea și pe acesta chiar l-am văzut sucit în unele, acela care e atît de rezonabil în altele. Asta e aproposito de ceea ce zisei în dos, nemulțumirea ce îți pricinuieste frăția, care în adevăr și mai întii nu se ocupă decît de plapomă, neputînd totdauna nainte cauza și patria”.

„Acum e timpul, neică Ghiță, de minciuni și calomnii și de acum nu fac băgare de seamă la tot ce se vorbește. D. Eliad însă se silește să facă virful calomniilor cu cartea *Rusu-Eliad-é*, pe care nu am citit-o încă. — Simbăta trecută a venit aici d. Zalic, cu *conyé* a merge în țară ; vine de la Omer, a fost la trecerea Iugurului și mi-a spus că : cînd a plecat să se aventureze în Mingrelia, armia turcă se compunea de 40 mii și acum este ca la 20 mii. Le-a murit, zice, 12 mii cai ce le transporta proviziile și în astfel de stare Omer s-a tras la Sucum-calé. Crede, zice, că pînă la primăvară nu va rămînea pe giumătate din armia asta din pricina bolilor epidemice și alte mizerii de tot felul. Armia, zice, că era în lipsă de toate, într-un cuvînt o mizerie cumplită, din pricina lipsei de prevedere în toate”.

„Este o săptămîină de cînd am priimit scrisoarea de la Ștefan, trimițîndu-mi și lucrurile ce văzuși mai sus. Îmi răspunde la alte scrisori ale mele și nu scrie nimic nou. — Ghica, se zice, că o să plece la Samos. — Moldovenii tot așteaptă un răspuns, și asta nu o să fie niciodată cred. — Magheru în veci e *entrené* de memoare”.

Alte știri se referă la politica marilor puteri și atitudinea lor față de aspirațiile de unitate ale românilor, în aceste privințe, într-un mod critic, Al. Christoffi confruntându-și părerile proprii cu ale corespondentului său :

„Descrierea d-tale e bună, numai atât că după cele ce văd pînă astăzi aliații nu sînt cum s-ar cuveni să fie și se bat pentru plapomă, care de mai care să predominaze în Turcia, prin intrigile lor de toată ziua, ce există (și) între ambasadorii lor. — Manu a primit scris din București că : consolul francez, care (e) cu totul sluga lui Știrbei, a dobîndit un cado de la Vodă de 40 mii franci, și pentru ochii lumei se zice că consolul giucînd cărți cu Plaiano a cîștigat 3000 lei, pe care a doua zi i-a numărat consolul. — Este cunoscut iar ceea ce face aici consolul francez zioa mare și protejînd pe hoți pe față”. Mie mi-a zis : *à quoi bon pour suivre cet homme qui n'a de quoi vous payer.* — Pe urmă, atîtea alte lucruri de care toată lumea geme de nedreptăți, dar nu îndrăznește să zică nimic ! Astea toate se zic *civilizație* și că se bat pentru binele și fericirea națiilor !. Eu cred, după cele ce văd, că se bat pentru ca să poată domni mai bine și orice bine va eși, după cum sînt convins că cît (sic) de puțin o să ese ceva bine, este meritul impregiurării sau provedința care voește așa, iar nu al lor. Îi critic cu părere de rău că nu sînt după cum ar putea să fie ; pentru aceea sînt și mai puțini tari. Muscalul și neamțul spune ce este și cum voește, și fiind consecvinte nu țî-i necaz ; civilizații însă te fac să-ți pierzi orice speranță sau iluzie. — Și pentru asta, iată altă dovadă, cu chestia mănăstirilor. Englezul protegează pe greci pe sub mină ; și în față, atît el cît și francezul zice că dreptul este al românilor. *Et moi je l'entend comme cela*, a zis Thouvenel vizirului, adecă după cum zicea Negrea pledînd chestia asta ; și pe urmă în fapt nu fac nimic, ba încă turcii iau obraz, încurajați chiar de dînșii, și face reseritul știut domnului Moldovei, lăudînd pe Știrbei ! Ce mizerie de civilizație !

În lucru se poate zice : așteaptă să vezi sfîrșitul rezelului. Așa este, și de care nu mai vorbesc cu d-ta ! Gîndesc că nu păcătuiesc nimic cu fapta ; și tocmai că sînt cu mîntea și cu inima pentru binele obșteac, aș dori ca aliații să fie consecvenți ca să le poci zice : bună izbiture ! Și pentru că prea mult doresc izbitura lor poate că sunt așa de esigent pentru dînșii. Dumnezeu să le dea mîntea și să li inspire tot la bine, că mijloacele mele lipsesc aliaților, că mult mi-e frică din contra”².

O săptămînă mai tîrziu, la 10 ianuarie st. v. 1856, Al. Christoffi îi amintește lui Tell de discuțiile lor de la Chios, pe cînd și el se afla acolo :

„A proposito de o gilceavă ce am avut amîndoi, într-o seară mai cu seamă, în Chio, pe o noapte frumoasă, fără lună, aflîndu-ne împreună cu doamna Tell și toți copiii, după obicei ; atunci, ca totdeauna, puneam lumea la cale și vorbeam de mai multe sujeruri. Că mult m-a mulțumit societatea noastră de atunci și frumusețile naturii din Chio ! A proposito de acea noapte, te rog să citești foiletonul „Presii” Parisului din 20 decembrie și o să-ți aduci aminte negreșit de unul din sujețele ce am vorbit în acea noapte, și la care eu difeream atunci ca și acum ; și cînd ne vom intîlni, de vei voi, îți voi explica mai bine ideea mea. Și, în fine, soluția ideii mele am găsit-o nainte, tot în decembrie, intitulată „causeries amicales”, mi se pare o refutație la celtea idei ale lui Pelletan la „Profesia sa de credință din XIX-siècle”, de care țî-am scris mi se pare. Voi scrie lui Duță să-mi trimită aceste foiletoane ca să le am”.

Știrile despre Bolintineanu, Eliade, Ghica și alții, cit de sumare, merită să fie reținute :

„Cu poșta trecută în plicul d-tale țî-am trimis o scrisoare dela Bolintineanu care mi-a dat și o parte pentru d-ta de poeziile sale ; cînd voi avea ocazion țî-o voi trimite”.

„Eliade, colegul d-tale, spune la toți că de cînd a demascat pe inamicii Turciei și lanțul muscălesc, frăția unblă să-i răpue zilele : de aceea are menagiul în casă, ca să nu fie silit să ese fără timp din casă. Asta am auzit dela d. Magheru. A nebunit cu totul d. Eliad, cum se vede ! — Zalic se zice că, fiind maltratat de Omer, și-a dat demisia și Eliade voește să-l pue iar în slujbă”.

„Manu zice că numai acela e mai abil care va putea scoate bani de la Ghica ; și Crețulescu a reușit în asta, că 50 mii lei ce Crețulescu a dat cu arenda cîllicurilor a fost dați de Ghica : după asta Ghica a plătit 16 mii lei, mi se pare, lui Ceaika pentru Crețulescu, ce țînea un teren în Rumelia, ca și în Crimeia : în fine, 7 mii de franci tot Ghica a plătit, pentru datoriile Crețulescului făcute în Crimeia, după ce a venit Crețulescu aici”.

Găsim aici o știre și despre publicistul filo-român Baligot de Bayne :

„Voi ai odată să știi cine e corespondentul „Presii” Parisului : Baligot ! Și Pietri mi-a zis că este Baligot ; Manu mi-a spus că mai sînt doi, un francez și un polonez, ca să aibă informații despre clasele societății și de toate opiniile. Eu cred că se înșală Manu !”³

Cu informații mai ample asupra confrăților revine corespondentul lui Tell în scrisoarea următoare, din 17 ianuarie, în care el relatează pe larg mi ales despre confidențele făcute de I. Ghica lui Al. Manu.

„D. Manu frecventează cercul lui Ghica și de la el am auzit cele următoare. Ghica cu partidul său lucrează în toate chipurile, zice, și sunt de părere ca d. Tell, ce este stimat de mulți, să se unească cu Goleștii și lucrînd o să vază că toți cili s-au desiluzionat de Eliade și Ghica o să-l încongiure. Asta-i scopul ce mi-a spus. I-am răspuns că d-ta nu ai asemenea principuri de a face opoziție pe întunerice, ceea ce fac partidele de castă ca să ajungă la Domnie, calomniînd și denigrînd, după cum fac Eliade și Ghica: dar toate cite îmi spui, i-am zis, faci bine să i le scrii, în interesul binelui. Astfel a zis că o să-ți scrie istoricește, și pricepi că el este competent fiindcă îți spune chiar espresiile lui Ghica”.

„Să viu acum la altele ce mi-a spus mie însăși că a auzit dela Ghica, și concluzia ce a tras Manu. Acum, zice Manu, vorbește rău de Sturza și la început, ca să opuc o stavilă altora, Ghica l-a împins și prin influența lui a contribuit mult ca Sturza să fie priimit ca pașă și să fie trimis la Șumla, unde Sturza pe dată a întors pandieria unindu-se cu Eliad, ce credea că are mai multe șanse. — Sadic la început avea trebuință de bani, zice, (câci) guvernul ture nu avea, și Ghica a dat planul lui Sturza ca să împrumute pe Sadic-pașa cu 4.000 galbeni; asta un mijloc, pe lângă celelalte pe lângă care a fost priimit pașă la turci și trimis la Șumla. Astăzi, zice Manu, pomînd astăzi *en passant* lui Ghica, mi-a zis: cu atunci îndemnam pe tot rumînul să se bată pentru țară”.

Mai departe, referitor la una din scrierile de exil ale lui Bolintineanu, Chirstoffi notează:

„Ți-am mai scris, mi se pare, că Bolintineanu a cîtit lui Ghica o satiră ce făcuse pentru el și Eliad despre domnie. Și Ghica se zice că innegrise, și după stăruința lui Negrea, Bolintineanu a scos și pe Eliad pentru hatirul lui Ghica. — Eram la Poartă cînd Grigore a zis Bolintineanului că odată a zis-o la alții că o să scoată pe Ghica, după cum a fost; Bolintineanu a răspuns că nu le era locul. — Trebuie să fi fost vreo nemulțumire a *camaraderiei* (n.n., adică Ghica și partizanii săi) ce a făcut pe Bolintineanu să plece la Brusa cu toată scumpetea, pentru care i-a venit în ajutor Negrea, care se zice că e foarte generos”.

Știrca despre moartea lui I. Voinescu II, la Paris, îi oferă lui Christoffi prilejul unor reflecții mai adînci:

„Și d-ta îmi scrii și Baligot mi-a spus, de moartea Voinescului, de care îmi zice numai că e otăvîit de doctorii. Baligot mi-a spus: Dumnezeu să-l erte și ca un martir al țării lui să poată vedea lumina de veci! Oricum a putut să fie omul în viață, după moarte însă, cînd se gîndește cineva la toate cite zici: țară, nevestă, copilași și emigrații, trebuie să fie cineva de tot fără inimă sau numai materie ca să nu îi facă parte de o lacrimă ce merită. Aci este locul a să gîndi cineva cit de rău e constituită societatea de astăzi; moartea tatălui trage cu sine ruina totală a unei familii întregi, și asta face și să disperseze cineva de atîta nedreptate. Trebuie ca moartea unui membru de familie să nu tragă cu sine decît lipsa sa și împușinarea la număr care e destulă întristare și asta. Dumnezeu să-l poarte în împărăția cerurilor cosmosofiei, iar nu cerurilor popești care sunt prea mici și meschine”⁴.

Problema încheierii păcii dintre marile puteri angajate în războiul Crimeii și, în legătură cu ea, a soartei Principatelor sînt pe larg comentate de Al. Christoffi în scrisoarea următoare, din 24 ianuarie 1856.

Despre evoluția evenimentelor politice militare, el notează, adresîndu-se lui Christian Tell:

„Îți scrisesem că printre alte supoziții de cauza căderii Carsului se zice și asta: că politica a cerut căderea Carsului, ca să poată muscalul priimi pacea.

Pe urmă, d-ta mă întrebă a-ți desluși cauza căderii Carsului, ca cînd (sic!) d-ta nu o înțelegi mai bine de cit mine. Acum, cînd pacea e priimită de muscal după propozițiile lui Esterchazi, se vede curat cauza căderii Carsului: ca să nu figureze nici biruitorul, nici biruitorul. — Pină a nu ști nuvela de primirea păcii și Cugino era de părerea asta: și în adevăr nu se poate explica altfel. Aliații civilizații dirige rezelul; cum dar de 7 luni a lăsat Carsul fără nici-un ajutor? Se zice și se vede că în politică totul este ertat; ca să apuc pe cel mare, las pe cel mic; și ce e la d-ta mic, la mine e mare; o fi nu o fi, așa se zice, și așa poate să fie!”.

Despre tratativele diplomatice premergătoare Congresului, el scrie, pe larg, preluînd știri dela cunoscători apropiați:

„Cugino, fiind în relații cu Calimachi, favoritul lui Napoleon, care după porunca împăratului reprezentă în Conferința cererile creștinilor, mi-a spus multe amănunte despre cele ce s-a vorbit în 4 seante secrete ținute de cite 7 ore fără ca să isprăvescă și să hotărăscă ceva. — Cugino viînd aei țî le va spune pe larg, eu țî le spui pe scurt, fiindcă sunt fleacuri și glume, tot ca și rezelul lor. — Franțozul a propus unirea țărilor și ceilalți neprimînd, Thouvenell a zis: *pechi esenzim*. Vor rămînea dar neunile, după cele știute pină aci.—Pe urmă-

a venit la (problema) garanției; și Thouvenell a propus egalitatea drepturilor civile, la care Aali a răspuns că creștinii se bucură de toate drepturile și după capacitatea lor sunt amployați prin toate ramurile, aceia care merită. — Cînd a venit la drepturile politice, Fuad a zis că atunci or turcii să devie creștini sau creștinii turci, fiindcă nu se poate altfel. — Aali a repetat că chiar în politică ambasadorii creștini sunt mai mulți decît turcii, dar, de vreme ce voiesc așa, să le dea un plan de organizație și ei, cu toate că nu au voit, vor face observațiile lor”.

„Pacea s-a priimit de Rusia, să vedem dacă o să fie în adevăr; de chcltueli nu se pomeneste, și cu drept, nefiind nici biruit, nici biruitor. De aceea, pacea o cred pozitivă. — Știrbei fiul se zice că o să vie aici să implore o amnistie generală pentru toți românii. Tot e bine să scapi de protectorat și să intri în țară, ceea ce a dorit românii, la '48”.

În două „post scriptum-uri”, de mai multe pagini ale acestei scrisori, Al. Christoffi inserează obișnuitele știri despre diferiți frînțași revoluționari, în raport cu cauza Unirii :

„Alaltăieri mergînd la Magheru, pe care nu-l văzusem de mult, a venit și d. Raletii și vorbind de viitorul țărilor de care e chestie astăzi l-am auzit foarte bine vorbind și mi-a plăcut. Zicea că ar fi bine ca țările să fie unite, dar după cum se vede aliații nu primesc asta; ei însă e pentru unire, și de care sunt destui. „Eu nu am altă ambiție, zice, decît a-mi face datoria, fără nici-un *arrière-garde*: am spus turcilor multe adevăruri, precum și am scris în ziurnale drepturile românilor, cu datele lor. Am spus și o scriu că în contra panslavismului singurul mijloc este ca chiar Turcia să dorcască dezvoltarea românilor, care singuri pot să facă mai mult decît orice alt ajutor pentru turci în contra grecilor, care din fanatismul lor agiută panslavismul; și să nu uite Turcia a face să prospereze, ca să opue grecilor un clement nou, pe românii din Tesalia, după cum și guvernele române trebuie să le trimită profesori și cărți ajutoare spre a le deștepta originea”.

Vorba a venit asupra românilor că nu se vor bate, după cum unii aci l-au întrebat. Așa zice: „și eu care nu sunt de nici o coterie, zice, le-am răspuns că da. Și cine i-a încercat? Eu am zis că numai dintr-un punct de vedere poci să fiu de părerea aceleuia care a zis că românul nu se bate; și în adevăr, așa este, că românul nu are ce apăra”. — Vorba era de țărani, și acela (cu părerea) este Alecsandri, de care ți-am scris că auzisem atunci. — Aproposito de broșura Brătianului, d. Raletii zice: cînd e vorba de o cauză trebuie a fi cuminte și nu esaltat, a fi moderat și a să purta după timp, cînd intențiile aliaților nu sunt să niargă nial departe. „Eu spui pe față, zice, și combat fără să mcnagez, nelăsînd nimic din convicțiile mele”. Și cînd și convicțiile, i-am răspuns, sunt rezonabile și drepte, atunci omul e tot și nu are a se roși de nimeni. Cum vorbești d-ta, i-am zis, îmi place, și asemenea principuri cînd vor fi aplicate e tot ce poate dori cineva.

Magheru (însă) spune că Raletii nu prea e pentru unirea țărilor, și la începutul acestei conversații mi s-a părut cam echivoc, și pîndind cînd Magheru a revenit iar asupra acestei chestii, l-am întrebat pozitiv de ce părere este, și mi-a zis că pentru unire, dar aliații nu vor. . . Cînd vor voi românii, zic, vor voi și aliații. — În cercul lor gindește ce labirint de discuții trebuie să fie, că întrunește deosebite opinii! Ghica e eroul adunării lor, care predominază. Negrea este antrenat de Ghica; Alecsandri era cu Ghica, dar nu pasiv ca Negrea. Raletii era singur care îi combătea și li se opunea pe cît ține ciurul apă”.

Nu lipsesc desigur în discuțiile dintre revoluționari și referințele la evenimentele de la 1848 :

„Manu ți pregătise o scrisoare și nu mi-a dat-o, fiindcă cetîndu-mi-o i-am combătut ideea că populus sau țărani nu a secondat pe capii lor la '48. I-am dovedit toate din contra și astfel a fost că ai rămas fără scrisoarea de la Manu”.

Sînt în aceste „postscriptumuri” ale scrisorii și cîteva relatări de alt gen care, de asemenea, interesează: privind lecturile corespondentului, unele reflecții de ordin filozofic asupra vieții, amintiri asupra relațiilor din trecut, petrecerea timpului și altele.

„Cartea de la Bolintineanu și un volum dintr-o prescurtare repede de istorie generală a lui Serurie ți-am trimis-o, dîndu-mi) — le d. Cugino. Mi-a plăcut istoria asta, deși prea pe scurt, că este o istorie mai dreaptă și urmată de o critică cum nimeni, cred, nu a vorbit astfel pînă acum despre concluzia trecutului. Să-mi spui cum ți se pare și să păstrezi cartea, ca să o dau lui Serurie”.

„Cînd ți aduc aminte de cîteceva este în inte resul nostru ca să găsim adevărul, după cum din suflet doresc și eu, ca și d-ta, sau neputînd găsi acest adevăr, care e foarte greu poate de găsit, este ca să mă înșel mai puțin, ca, pr în urmare, să poci fi nișel mai drept către alții, că vis-à-vis de mine cred că trebuie să fiu prea mult drept, pentru că societatea astfel face pe om astăzi”.

„Ce necaz îmi este că faci singur băi reci în mare, cum te-aș mai însoți ca delînul pîn valuri, ca la Chio ! De vreme ce eu nu poci face după cum aș dori, fă d-ta băi și pentru

mine, că o să-ți fie de mare folos, și lasă pe frații greci să se uite la d-ta ca la urs, fiindcă ei nu a mâncat papara ursului și cred că nu poate (fi) alt bun decât ceea ce cunosc ei ! Astfel și cu ocupațiile d-tale interioare : în adevăr că după mine ești fericit și astă politică a d-tale frumoasă, retras de toate cabalcle, citeodată e lăudată de mulți compatrioți aici.

Pe lângă ocupațiile interioare ale unui om în familie, ca fericirea să fie completă, negresit că relațiile cu oamenii ce stimă ceva nu poate lipsi, măcar de ar crăpa dracul, cu toată burta cea mare ce se zice că trebuie să aibă. Tot așa fac și eu, și de aceea sunt mulțumit pe cât poate fi un emigrat”.

„Află dar că banii sunt cheltuiți în zadar ! și dacă voiagiurile ce am făcut împreună, care îmi deșteaptă suveniruri frumoase de câte ori îmi rechem memoria, a putut fi folositoare pe o parte, o parte de emisfer rămâne neluminată de soare, care e noaptea și felul omului ! Mă voi revolta totdeauna când voi pricepe că una zice și alta face ceva, mai cu seamă civilizații ! O astfel de natură nu poate fi bună în politică !”

Și lungă scrisoare a lui Christoffi, în ciuda a numeroase note deprimante se încheie cu un patetic apel la unire și acțiune :

„Pe dracul în patru trebuie făcut de români și numai ca să aibă unirea și niciun timp nu o să fie mai favorabil. Gîndește-te la asta, neică Ghiță, și fă ce crezi că se cuvine să faci, că tot mai e timp ! Cîtă nenorocire prevăd din astă neunire a țărilor ! Acela care va face ceva pentru unire îi voi erta toate păcatele !

Cunoscutul meu dela poșta franceză mă felicitază de poziția țărilor noastre în viitor. Și în adevăr, tot românul dela '48 trebuie să fie mulțumit, mulțumind providenței, pe cînd toți credea și era manifest că românii or să fie înghițiți de muscali (...). Românii a cerut lepădarea protectoratului, autonomia, contribuție generală, comuna liberă, să nu mai fie robi, iată că d-zeu le-a dat ! Facă-se unirea și peste 10 ani o să fie ce-a zis Napoleon că va face din prințipate : un *rampart* defensiv invaziilor streine”⁵.

Cu aceeași convingere fermă că a venit momentul cel mai favorabil acțiunii își începe Christoffi și lungă scrisoare adresată lui Tell la 31 ianuarie st. v. 1856 :

„Astăzi sau niciodată cred că tot românul este dator să facă tot ce poate pentru unirea prințipatelor și pe temeiul că chiar aliații nu pot fi contrarii !”

Îl informează mai întii pe Tell, „cum stau lucrurile”, condamînd atitudinea reală sau presupusă a unor adversari ai unirii :

„Toți cîți sunt candidați de domnie, cu partitele lor, sunt contrarii unirei ; după aștia vin toți cîți nu mai sper că fiind coconul cutare domn o să lingă și ei un os. În țară nimeni nu poate a-și exprima dorința, astfel vezi că toate partitele astea unite în loc să ceară unirea lucrează într-un sens egoist și parțial”.

— Asupra lui I. Ghica, la această dată, are numai unele îndoieli, după cum și moldoveanului D. Raletti, pe care anterior îl prezentase ca pe un partizan al Unirii, îi reproșează unele rezerve, evident, în mod nejustificat :

„Ghica, cu tot anturagiul său de aici, nu se știe ce lucrează, dar după cele trecute și cele ce vorbise cei din cercul său, se vede că este tot cu contrarii. Ce vrei, dacă auzi chiar pe Raletti care numai el le face oarecare opoziție, zicînd : „care pot să fie avantajele unirei ?”. Și după cel îl apuci de scurt, răspunde că el voește unirea, dar nu o vor streinii”.

Interesante sînt relatările lui Christoffi dela această dată asupra inițiativelor generalului Gh. Magheru ; despre un memoriu al acestuia, corectat de Baligot de Bayne, și prezentat ambasadorilor, englez, francez și austriac, în franțuzește, el notează :

„Am citit acest memoar ce cuprinde două articole : unirea țărilor și ereditatea unui prinț local sau strein, dezvoltînd toate avantajele ce vor avea românii, precum și aliații, mai cu seamă Austria și Turcia. Pe urma am citit o scrisoare foarte frumoasă către baronul Tecco, pe lângă care alăturîndu-i acest memoar, îl roagă a stărui pe lângă Majestatea sa italiană ca să ajute pe români la unitatea țărilor, ca pe o nație de aceeași origine latină — Magheru zice că baronul Tecco a trimis regelui acest memoar și i-a promis a-i da copii după hîrțile ce a lucrat în această cauză, ca pe un lucru ce îl va sprijini din toate puterile. După asta, zice Magheru că l-a făcut de a dat un protest la conferințele de aici, ca să fie și Sardinia reprezentată în deliberațiile lor ; și pentru asta, zice, o să și plece la Turin baronul Tecco. — Magheru mi-a spus, și toate supt cuvînt a nu le mai ști nimeni, că a trimis și chiar lui Napoleon un asemenea memoar. Și o să dea și turcilor altul cu oarecare modifi cație, dar, zice, nu are cine să-l scrie, că Manu i-a divulgat toate secretele, fiind legat cu ungurii și polonezii”.

În acest context, Christoffi reține și poziția favorabilă a lui Magheru față de proiectul de unire a Principatelor sub conducerea domnului Moldovei, Grigore Ghica :

„Magheru mi-a explicat cine e d. Raletti : e bun, zice, dar are feblețe cu Ghica Vodă al Moldovei să fie tot domnitor. (...). „Da, zice Mageru, și eu l-am asigurat că voi face tot ce voi putea ca Ghica să fie ales ca unul ce este iubit și de români ; și ca să izbutească mai bine, zice Magheru, i-am zis ca să scrie lui Vodă Ghica, ca însuși el să facă tot ce se va putea pentru unirea țărilor, adăugându-i să-mi facă un memoar pentru turci, pe care să-l lăscăm amindoi. Nu știu, zice, dacă voi izbui în asta”. „Gîndește-te la orice mijloc, am zis Magherului, că orice stratagemă este legală și legitimă, cînd cineva are de scop un bine obștesc așa de învederat”.

Știrile privind atitudinea diplomaților occidentali față de cauza unirii sînt reținute de corespondent cu cea mai mare atenție :

„Ți-am spus că s-a vorbit în conferință că unirea nu s-a priimit : propusă de Thouvenell, a fost refuzată sau combătută de neamț și turc ; dar conferințele nimic nu a isprăvit pînă acum. Asta e ce știu că s-a făcut pînă acum aici. Și toate acestea mi-a atîșat minia sacră, temîndu-mă că unirea poate să scape și „embesilul” de român să nu știe a profita de o asemenea epocă !”

„Mai spunea Baligot că nu este nici un prinț care să primească a-ș schimba religia și a fi supt suzeranitatea turcilor. Și Magheru spunea că a zis un diplomat că aliații nu pot să facă unirea fiindcă calcă capitulațiile țării. Atunci să lase pe români să o facă !”.

Despre alți cîțiva români, sosiți recent, sau înrolați în armata turcă, Christoffi notează : „Zane a venit aici cu familia, precum și Bolintineanu. Duță scrie că pașa a scos pe ingineri, și a spus că ei și-a dat demisia. Padeanu se zice că o să inai lucreze la drum, dar Zane și-a dat cu totul demisia”.

„Acel Constantinescu este din Pitești ; după '48 a fost soldat voluntar în oștirea română și intrînd în școala cadeților și dînd examen a eșit învățător de regiment. Cînd turcii a trecut la Calafat, a venit și el aci și pe urmă la Rusciuk, de unde, primîndu-l Omer ca ofițer turc, a fost în București și, în fine, în Crimeia, la Eupatoria. El mi-a povestit acestea, că mergînd cu Omer în Asia a comandat, în lipsă, o companie de tiraruri, și astăzi e în *congé* aici, și zice că o să meargă în Moldova. Omer, fiind mulțumit de el, l-a făcut căpitan și i-a dat al 5-lea clas, ca unui ce era tot în avangardiile din Asia. Se zice că la Cresti numai el, Crețulescu și colonelul său englez a comandat turci în armata turcească”.

„Baș, Vgoridi și fratele Cogălniceanului sunt aci, ca să intrige unirea țărilor și pentru domnia partitelor lor”.

Alături de referințele privitoare la alți exilați și la cauza Unirii în general, merită să reținem din această scrisoare, cum am mai subliniat, nota de gravitate cu care autorul corespondenței își mărturisește convingerea nu numai în ceea ce privește caracterul favorabil al momentului istoric pentru realizarea idealului de unitate națională, ci și în ceea ce privește marile binefaceri ale Unirii, pe care unii dintre exilați, cum acuză el, nu voiau să le vadă în dimensiunea lor reală :

„Tot românul, chiar după voința aliaților, nu numai că trebuie, dar este dator să arate unirea ca cea dintîi garanție a existenței lor, la care nimeni, văzînd o voință generală a românilor, nu se va putea împotrivi, mai cu seamă cînd se zice că organizarea țărilor se va face după dorința și interesele românilor”.

„Țările unite o să fie o putere mai tare decît Svezia împreună cu Norvegia, decît Belgia și chiar Piemont, și pentru români e epocă nouă. Cum candidații de domnie și partitele lor nu primesc să fie mai bine miniștrii unui astfel de stat puternic, decît (ai) unui prințisor al unei provincii neînsemnată ? Iată cit e de meschină ambiția vulgară !”

Din această convingere fermă a lui Al. Christoffi în binefacerile unirii și în necesitatea solidarității tuturor românilor pentru realizarea ei, s-a născut o inițiativă personală în care încearcă să-l implice pe Christian Tell și pe alți exilați apropiați.

„D-ta care pînă astăzi ai fost cu totul retras de orice intrigi meschine și fraternii de castă, oare nu ar fi timpul și trebuința sau datorie să faci ceva ? A fost destul timp ca să-ți recapitulezi trecutul și să te gîndești pentru viitor. Acum trebuie făcut ceva ! D-ta ar trebui să te gîndești care ar fi leacul (pentru) răul de astăzi ce amenință tot viitorul românilor. Eu aș abandona toate pentru unirea principatelor” !

„Marin țî-a scris cele ce am urzit împreună, văzînd că o congiurație maximă a candidaților de domnie, cu partitele lor, amenință fericirea nației întregi. Nu cumva va fi bine ca românii de afară, luînd inițiativa, să-și declare dorința, colectiv sau în parte, prin toate giurnalele, care răspîndindu-se și în țară o să deștepte astă idee ? Și pe urmă, iar colectiv, să o dea și marelui Napoleon, căruia numai atunci îi voi zice că e mare, Engleterrei, Austriei și la toți. Aci e un meșteșug cum să înceapă treaba ca să poată izbui ; și eu nu mă pricep, pentru aceea, dar, acela care va face asta îi voi erta toate păcatele, fie chiar d. Eliade (...).”

„Mijlocul unei hirtii colective de va fi cel mai bun, atunci vine rindul rolii ce am giu-
cat-o cu ofițerii lui Solomon, amicul d-tale. Și acela care nu o va iscăli, eu cu opinia mea,
ca Teologu, îi voi redica dreptul de bun patriot. Spre pildă, oameni ca d. Raleti, care zice,
după ce îl incolțește, că vra unirea și că lui îi place să facă ceea ce vorbește, pe dată îi apuc
să-mi dea dovadă”.

„Am zis lui Manu, de va fi trebuință de o asemenea hirtie colectivă, mă însărcinez
eu cu iscălirea d. Eliade, cel mai păcătos din toți emigrații, cit pentru Ghica ne vom gindi la
mijlocul care va fi mai bun. Fornindu-se o voință statornică între cei ce vor hotărî să ia ini-
țiativa, spre a desgiuca o congiurație de caste, ne vom gindi la tot ce trebuie făcut, ca toți
românii să poată iscăli o hirtie scurtă și bine redigiată. Și Magheru, care nu știe nimic de o
asemenea hotărîre, zice că e în stare a străbate pină la Sultanul! Cauza e giustă, elemente
sunt, slovele negre pe hirtie albe ale aliaților sunt conforme cu dorința unirei românilor. Nu
rămîne dar decît găsind d-ta cu cale să spui ce-i de făcut, și să croești lucrul, că cei dela Paris
cred că nu or să zică ba”⁶.

Fără îndoială, că o asemenea inițiativă nu era singulară, la acea dată aderența la cauza
unirii fiind mult mai largă și mai complexă, decît așa cum o vedea Christoffi. De altfel, însăși
corespondența lui, din lunile următoare, implicit, surprinde caracterul tot mai viguros al luptei
pentru Unire, dezvoltarea continuă a responsabilității și spiritului de solidaritate națională.

NOTE

¹ Pentru conținutul acestui fond de documente vezi N. Isar, *Un tezaur documentar inedi-
dit: corespondența lui Al. Christoffi (1852—1856)*. în „Revista arhivelor”, an. LXIV — vol.
XLIX, 1987, nr. 1, p. 82—93; nr. 2, p. 200—207.

² Vezi la Biblioteca Academiei R. S. România, Serv. manuscrise, Corespondență, S 13
(104)/C.

³ Vezi S 13 (105)/C.

⁴ Vezi S 13 (106)/C.

⁵ Vezi S 13 (107)/C.

⁶ Vezi S 13 (108)/C.

ACTIVITATEA ŞTIINŢIFICĂ A CADRELOR DIDACTICE
DE LA FACULTATEA DE ISTORIE-FILOZOFIE
(SECŢIA ISTORIE-FILOZOFIE) ÎN ANUL 1987

Planul de cercetare ştiinţifică. Temele de cercetare ale cadrelor didactice sînt integrate planului unitar de cercetare al institutelor cu profil de istorie ale facultăţii (Institutul de istorie „N. Iorga”, Institutul de studii sud-est europene, Institutul de arheologie). Temele sînt orientate, cu precădere, spre probleme majore ale istoriei naţionale şi universale, a căror cercetare contribuie, totodată, la o mai bună fundamentare ştiinţifică a procesului de învăţămînt din facultate.

În anul 1987 cadrele didactice au lucrat la următoarele teme (prezentate cronologic, în domeniul istoriei naţionale şi universale): *Cimitirul nr. 4 de la Sărata Monteoru* (lector Ligia Bărzu), *Reprezentările antropomorfe şi zoomorfe în cultura geto-dacică* (asist. Vasile Dupoi), *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească* (prof. Ştefan Ştefănescu), *Istoria agriculturii din România* (prof. Ştefan Ştefănescu, asist. Elisabeta Alecu), *Istoria diplomaţiei româneşti* (prof. Ştefan Ştefănescu), *Societatea românească şi Imperiul otoman în evul mediu şi epoca modernă* (lector Mihai Maxim, asist. Adina Berciu-Drăghicescu), *Iluminism şi modernism în politica reformatoare a unor domnitori din Muntenia şi Moldova în secolul al XVIII-lea* (conf. Matei Vlad), *Revoluţia de la 1848 în Ţările Române* (prof. Constantin Corbu, lector Maria Totu, lector Gheorghe Iscru, asist. Ion Bălgrădean), *Învăţămîntul din România în cadrul dezbaterilor parlamentare (1864—1899)* (lector Nicolae Isar), *Istoria parlamentului şi a vieţii parlamentare din România, vol. II (1918—1940)* (prof. Titu Georgescu, conf. Ioan Scurtu, lector Gheorghe Z. Ionescu, asist. Doina Smărcea), *Sistemul electoral din România în perioada 1945—1985* (lector Vasile Budrigă), *Iniţiative şi contribuţii ale României Socialiste la statornicirea unui climat de bună vecinătate, colaborare şi pace în sud-estul Europei (1965—1988)* (prof. Gheorghe Ioniţă), *Structuri sociale în antichitate, evul mediu şi epoca modernă*, (prof. Radu Manolescu, lector Zoe Petre, lector Florentina Căzan, lector Mircea Popa, asist. Vlad Nistor), *Istoria relaţiilor internaţionale, vol I (1918—1945)*, (prof. Zorin Zamfir, conf. Gheorghe Căzan, lector Constantin Buşe), *Probleme fundamentale ale istoriei sud-estului european* (conf. Nicolae Ciachir, lector Stelian Brezeanu, lector Mihai Maxim), *Dunărea în contextul sud-estului european în prima jumătate a secolului alXX-lea* (conf. Iulian Cărţănă), *Studii de demografie şi geografie istorică sud-est europeană* (lector Lucian Boia), *Dicţionarul universal al marilor istorici* (lector Lucian Boia).

Sînt de subliniat integrarea unor membri ai corpului profesoral, în calitate de coordonatori şi coautori, în colective mixte de lucru, alcătuite din cadre didactice şi cercetători ai institutelor facultăţii, ca în cazul corpusului *Documenta Romaniae Historica* sau al unor teme ca: *Istoria agriculturii din România, Istoria diplomaţiei româneşti, Probleme fundamentale ale istoriei sud-estului european, Iniţiative şi contribuţii ale României Socialiste la statornicirea unui climat de bună vecinătate, colaborare şi pace în sud-estul Europei (1965—1988)*, cercetarea unor teme de amploare de către colective mai largi de cadre didactice, ca la temele: *Revoluţia de la 1848 în Ţările Române, Istoria parlamentului şi a vieţii parlamentare din România, vol. II (1918—1940), Structuri sociale în antichitate, evul mediu şi epoca modernă, Istoria relaţiilor internaţionale, vol. I (1918—1945)*, precum şi participarea unor cadre didactice la lucrări de cooperare internaţională, ca *Dicţionarul universal al marilor istorici*, care urmează să fie editat în S.U.A. sub titlul: *Great Historians. An international Dictionary*.

Stadiul cercetării de plan a fost analizat în cadrul de istoria României şi universală şi în consiliile ştiinţifice ale institutelor de profil ale facultăţii în lunile noiembrie şi decembrie 1987, constatîndu-se îndeplinirea integrală, la termenele stabilite şi la nivelul corespunzător exigenţelor, a fazelor de cercetare prevăzute în contracte, de către toate cadrele didactice.

Rezultatele cercetării de plan sînt integrate procesului de învăţămînt, fiind valorificate în cadrul cursurilor speciale şi generale şi al seminarilor speciale şi generale, ca şi în redactarea unor capitole de cursuri cuprinse în planul editorial al Universităţii din Bucureşti. De asemenea,

unele rezultate ale cercetării au fost valorificate în studii din periodice de specialitate, publicate sau în curs de publicare, precum și în sesiuni de comunicări științifice și în dezbateri, organizate de catedra de istoria României și universală, de facultate, de institutele de profil sau de alte instituții.

Planul editorial de cursuri și manuale. A fost litografiat cursul universitar elaborat în anii precedenți ca temă de plan de conf. Nicolae Ciachir, *Istoria modernă a Poloniei (1795—1918)*, Tip. Universității din București 1987, 204 p. De asemenea, au fost analizate în catedră, definitive și înaintate spre multiplicare următoarele cursuri universitare; asist. Adina Berciu-Drăghicescu, *Științele auxiliare ale istoriei*, fascicola I, lector Maria Totu, *Istoria modernă a României (1821—1878)*, prof. Zorin Zamfir, conf. Gheorghe N. Căzan, lector Constantin Bușe, *Istoria universală contemporană*, vol. II (1945—1986).

Publicații. Unele rezultate ale cercetării științifice a cadrelor didactice au fost valorificate prin tipărirea unor cărți și manuale universitare și școlare, individuale și colective: Lucian Boia, *L'exploration imaginative de l'espace*, La Découverte, Paris, 1987, 160 p.; Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789—1923)*, Edit. științifică și enciclopedică București, 1987, 405 p.; *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. VII (1571—1575), Edit. Academiei R.S.R. București, 1988, 384 p. (coautor: Ștefan Ștefănescu); *Marele Mircea Voievod*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1987, 536 p. (coautori: Ștefan Ștefănescu, Mihai Maxim, Adina Berciu-Drăghicescu); *Istoria militară a poporului român*, vol. III, Edit. Militară, București, 1987, 686 p. (coautor: Mihai Maxim); *Izvoare narative interne privind revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1987, 220 p. (coordonator și coautor: Gheorghe Iseru); *Universitatea din Iași, 1860—1885. Pagini din istoria învățământului românesc*, Tip. Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1987, 292 p. (coautor: Ioan Scurtu); *Clasa muncitoare și orientările politicii externe a României (1893—1944)*, Edit. Politică, București, 1987, 275 p. (coautor: Doina Smârcea); *30 de ani sub semnul de flacără al partidului*, Edit. Politică, București 1987, 254 p. (coautor: Ion Bălgrădean); *Românii în istoria universală*, vol. II, partea 1, Tip. Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1987, 820 p. (coautori: Constantin Bușe, Ioan Scurtu); *Kultura narodov SSSR. Istoria i Sovromenostj*, Humboldt—Universităt, Berlin, 1987, 316 p. (coautor: Nicolae Ciachir); *Folosirea elementelor de istorie locală în procesul instructiv-educativ*, Reșița, 1987, 72 p. + 56 pl. (coautor: Gheorghe Ioniță); *Probleme fundamentale ale istoriei României. Manual și creștinafție*, Ediția a 2-a, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1987, 488 p. (coautori: Titu Georgescu, Gheorghe Ioniță, Ștefan Ștefănescu, Julian Cârțână, Ioan Scurtu, Ligia Bârbu); *Istoria contemporană a României*, manual pentru clasa a X-a, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1987, 254 p. (coautor: Gheorghe Ioniță).

Cadrelor didactice au publicat, de asemenea, 45 studii științifice în periodicele: „Anale de istorie”, „Analele Universității București, Istorie”, „Era socialistă”, „Forum”, „Lupta întregului popor”, „Magazin istoric”, „Memoria antiquitatis”, „Revista arhivelor”, „Revista de istorie”, „Revista muzeelor și monumentelor. Muze”, „Revue des études sud-est européennes”, „Studii clasice”, „Studii și articole de istorie”, „Viitorul social”. Menționăm că dintre studiile publicate unele cuprind rezultate ale cercetării de plan în curs de efectuare, ca: Matei Vlad, *Aperçus de la politique démographique de la Valachie et de la Moldavie (au XVIIIe siècle)*, în „Analele Universității București, Istorie”, 1987, p. 58—70; idem, *Iluminism și modernism în politica reformatoare a domnitorului Alexandru Ipsilanti*, în „Revista de istorie”, 1987, nr. 10, p. 997—1016; Ioan Scurtu, *La structure socio-professionnelle du parlement roumain pendant les années 1919—1937*, în „Analele Universității București, Istorie”, 1987, p. 91—93 etc.

Studiilor științifice li se adaugă numeroase articole pe teme de istorie publicate în presa centrală și locală sau în alte periodice de cultură.

Manifestări științifice. Potențialul de cercetare al secției de istorie-filozofie a fost valorificat și prin alte forme de cooperare și manifestare științifică.

În cadrul acestora, de o binemeritată apreciere se bucură activitatea „Laboratorului de demografie istorică” (președinte: prof. Ștefan Ștefănescu) și a „Laboratorului de studii otomane” (președinte: prof. Gheorghe Ioniță, vicepreședinte: lector Mihai Maxim). Prin organizarea unor cursuri de specialitate și a unor ședințe lunare de comunicări și prin elaborarea unor lucrări colective, activități la care își aduc contribuția cadre didactice din învățământul superior și liceal, cercetători, arhiviști, muzeografi, lingviști, demografi, medici, studenți etc., cele două laboratoare ale facultății reprezintă nuclee de cercetare interdisciplinară și comparativă de recunoscută valoare științifică în domeniul demografiei istorice și studiilor otomane.

Cinstind marile aniversări din istoria patriei, Facultatea de istorie și filozofie a organizat Simpozionul științific dedicat aniversării zilei de naștere și a peste cinci decenii de participare la mișcarea revoluționară și antifascistă, la activitatea Partidului Comunist Român, a

secretarului general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu (18 ianuarie 1987), Simpozionul științific al cadrelor didactice și studenților închinat celei de-a 110-a aniversări a cuceririi independenței absolute de stat a României (7—8 mai 1987), la care au susținut comunicări 11 cadre didactice și 34 studenți, precum și, în colaborare cu laboratorul de studii otomane, Inspectoratul școlar al județului Constanța, Muzeul de istorie și arheologie Constanța și filialele din București și Constanța ale Societății de științe istorice din R. S. România, Simpozionul „Independența României — istorie și contemporaneitate” (Constanța, 22 aprilie 1987).

Cadrele didactice ale secției de istorie-filozofie au susținut, de asemenea, comunicări la manifestările științifice organizate de alte instituții din București și din țară, ca simpoziunile dedicate aniversării a 1900 ani de la înscăunarea regelui Decebal, a 110 ani de la cucerirea independenței absolute de stat a României, a 65 de ani de la crearea Uniunii Tineretului Comunist, a 40 de ani de la proclamarea Republicii în România, simpoziunile organizate în întinpinarea Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român, ședințele și sesiunile de comunicări ale Academiei R. S. România, secția istorie, ale Academiei de Științe Sociale și Politice, ale Academiei de partid pentru învățămînt social-politic, ale Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, Institutului de studii sud-est europene și Institutului de arheologie, ale Societății de studii clasice, al X-lea simpozion de tracologie, simpozionul dedicat celei de a 70-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, manifestarea metodic-științifică „Creativitate și eficiență în învățămînt”, ediția a III-a, simpozionul metodic-științific pe tema „Educarea patriotică, militant-revoluționară a studenților în procesul instructiv-educativ, căi și mijloace de realizare” etc.

În catedra de istoria României și universală se organizează microsesiuni științifice, în care membrii catedrei prezintă, sub formă de comunicări, rezultate ale cercetărilor de plan sau din afară de plan.

Corpul profesorilor și-a adus frecvent contribuția și la emisiuni de radio și de televiziune pe teme de istorie.

Cadrele didactice au participat, de asemenea, la manifestări științifice internaționale, ca al XI-lea simpozion al istoricilor pedagogi din țările socialiste (Tallin, U.R.S.S.).

Aprecierea de care se bucură membrii corpului profesoral al secției de istorie-filozofie se reflectă și în cooptarea unora dintre ei ca membri în comisii mixte de istorici, în organisme științifice internaționale și în colegii de redacție ale unor periodice de istorie din țară și din străinătate, ca: „Anale de istorie”, „Analele Universității București, Istorie”, „Revista arhivelor”, „Revista de istorie”, „Revue des études sud-est européennes”, „Revue roumaine d'histoire”, „Studii clasice”, „Studii și articole de istorie”, „Storia della storiografia” (Milano) etc. Constatăm, însă, că nici în acest an potențialul științific al cadrelor didactice ale secției de istorie-filozofie nu a fost solicitat în măsura corespunzătoare, îndeosebi în ceea ce privește participarea sa la manifestările științifice cu caracter internațional.

Doctorat. Dintre membrii corpului profesoral al secției de istorie-filozofie îndrumă doctoranzi: prof. Titu Georgescu, prof. Gheorghe Ioniță, prof. Radu Manolescu, prof. Ștefan Ștefănescu. Dintre doctoranzi, asist. Ion Bălgrădean se află în faza finală de redactare a tezei, asist. Vlad Nistor a susținut ultimul examen.

Distincții. Conf. Nicolae Ciachir a primit premiul Academiei R.S.R. pentru istorie „Nicolae Iorga” pe anul 1984 pentru lucrarea *Diplomația europeană în epoca modernă*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1984, 520 p., iar prof. Gheorghe Ioniță, diploma de onoare a Ministerului Educației și Învățămîntului pentru comunicarea prezentată la faza națională a celei de-a III-a ediții a manifestării metodic-științifice „Creativitate și eficiență în învățămînt, Piatra Neamț, iunie 1987”.

Radu Manolescu

SIMPOZION CONSACRAT UNIRII PRINCIPATELOR

În ziua de 19 ianuarie 1988 la Institutul de istorie „N. Iorga” a avut loc un simpozion dedicat aniversării a 129 de ani de la Unirea Principatelor la care au participat cercetători, cadre didactice, studenți de la Facultatea de istorie-filosofie a Universității București.

Prof. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de istorie „N. Iorga” a arătat în cuvîntul introductiv că sărbătoarea memorabilei zile de 24 ianuarie coincide în mod fericit în calendarul istoriei noastre cu o altă aniversare scumpă națiunii noastre, ziua de naștere și a peste 55 de ani de eroică activitate revoluționară a președintelui țării, secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Cunoscător profund al realităților românești, a

trecutului milenar de lupte și sacrificii al poporului nostru, deschizător de noi orizonturi în cercetarea științifică secretarul general al Partidului Comunist Român, prețuind în chip deosebit istoria națională a adus prin tezele, orientările și aprecierile sale contribuții inestimabile la cunoașterea trecutului nostru.

Ion Apostol a susținut comunicarea *Ideea de unitate națională în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România*. S-a subliniat că la Congresele partidului, la Conferințele Naționale, la plenary, în expuneri ținute la aniversarea unor evenimente majore din istoria patriei, sau vizite de lucru, în interviuri, secretarul general al partidului a oferit istoricilor modele de analiză a unor perioade sau aprecieri asupra unor personalități remarcabile, definind coordonatele autentice ale dezvoltării poporului român, istoria noastră regăsindu-și în opera sa adevăratele resorturi și semnificații.

S-a relevat impulsul și dinamismul pe care l-au imprimat muncii de cercetare în general și istoriei în special documentele Congresului al IX-lea al partidului, reevaluarea activității depuse și adoptarea unor programe de largă deschidere. Toate marile evenimente care au marcat veacul trecut începând cu revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, revoluția română de la 1848, Unirea Principatelor, cucerirea independenței de stat la 1877 și făurirea statului național unitar român la 1918 cunosc în opera președintelui României socialiste aprecieri obiective, caracterizări ce au deschis și deschid noi orizonturi investigației istorice. Tezele, orientările și recomandările secretarului general al partidului privind ideea de unitate națională au generat studii și monografii, de un interes fundamental, care în alt context nu s-ar fi putut realiza la nivelul la care ele au fost gândite și înfăptuite.

Moment de cotitură în istoria milenară a poporului român — a spus în final vorbitorul — desăvârșirea unității naționale — a deschis calea dezvoltării mai accentuate a economiei, culturii și științei, a creat cadrul general mai larg în hotarele firești, propice intensificării mișcării revoluționare a clasei muncitoare, a activității tuturor forțelor progresiste ale societății românești.

În comunicarea *Constituirea statului modern român — proces legic în istoria României*, dr. Dan Berindei a înfățișat secolul XIX ca un veac decisiv în istoria României, iar momentele sale de vîrf ca fiind rezultate ale unui proces legic ireversibil. Unirea Principatelor a fost „cel dintîi rezultat” al unei „desfășurări necesare”. Deși unirea principatelor a fost o problemă europeană ea a fost rezolvată de națiunea română, fiind „un fapt împlinit al românilor care s-a întemeiat înainte de toate pe propriile forțe”. Formarea statului național a reprezentat totodată temelia pentru evoluția logică ulterioară a societății românești.

În comunicarea *Dubla alegere a lui Al. I. Cuza — expresie a voinței românești de unitate*, Grigore Chiriță, după ce a relevat însemnătatea istorică a creării statului național român la mijlocul secolului trecut printr-un amplu proces declanșat de Unirea Principatelor, s-a referit pe scurt la împrejurările și la modalitatea în care Al. I. Cuza a fost ales domn mai întîi al Moldovei și, apoi, al Munteniei, devenind astfel prin acțiunea concentrată a întregii obști românești domnitorul unic al Principatelor Unite Române. În mod deosebit s-a stăruit asupra faptului că Principatele nefiind independente iar „chestiunea română” ca problemă internațională aflindu-se sub controlul celor șapte puteri europene care asigurau o protecție colectivă, singura posibilitate de împlinire a năzuințelor unioniste era alegerea unică a aceluiași domnitor, neprevăzută în convenție, acesta avînd misiunea unificării celor două părți ale țării. Soluția dublei alegeri trebuia considerată, prin urmare, nu ca pe o încălcare a Convenției și cu atît mai puțin o sfidare a marilor state europene protectoare — așa cum s-a scris pînă nu demult — ci drept o abilită, îndrăzneță și înțeleaptă acțiune politică împinsă pînă la limita posibilului și la ultimele consecințe legale menită a pune în concordanță stipulările imprecise ale Convenției cu dorința nestrămutată de unire a românilor. Tocmai de aceea în ianuarie 1869 prin desemnarea aceluiași domnitor peste ambele Principate, în mințile tuturor românilor era adînc și pe drept înrădăcinată convingerea că de acea dată nu era vorba atît de alegerea unui domn, cît de triumful unui principiu, al ideii de unire, de biruința năzuințe de unitate națională-statală la împlinirea căreia lucraseră cu gîndul și cu fapta mai mult generații. Aceasta era, de altfel, și convingerea domnitorului însuși, care considera ridicarea sa neașteptată în scaunul domniei ca expresia fidelă și cea mai completă a sentimentului național intruchipat în idealul Unirii.

De la crearea statului modern român la desăvârșirea unității statale se intitulează comunicarea prezentată de dr. Alexandru Porțeanu. Întregirea unității național-politice a rămas principala moștenire programatică a Unirii Principatelor, ea a avut un puternic suport în crearea și dezvoltarea civilizației moderne românești, statul național fiind o componentă esențială a civilizației unui popor. A fost trecută succint în revistă evoluția sărbătoririi zilei de 24 ianuarie, însemnătatea ei crescîndă pentru lupta de eliberare națională a românilor din Tran-

silvania, precum și etapele acesteia, marcate de cucerirea Independenței, crearea Partidului Național Român, mișcarea memorandistă, rolul mișcării socialiste ș.a. O contribuție de seamă și crescândă la lupta generală pentru întregirea statală a adus-o și de astă dată istoriografia românească din întreaga perioadă 1859—1918. „Avem neclintita credință că în ziua de 24 ianuarie 1919, bronzul statuii lui Vodă Cuza va vibra voios ca un clopot, cutremurat de bucuria cu care vom învîrți Hora Unirii celei mari!” — afirma gazeta „România” în ianuarie 1918. Unirea — „act energetic al întregii națiuni române” a devenit astfel o concluzie chiar mai potrivită cu referire la „Marea Unire”. Parafrazînd pe Al. Papiu-Ilarian, bucuria pentru marea izbîndă de la 1 Decembrie 1918 era pretutîndeni „mai mare”, pe măsura dimensiunii istorice mai mari a evenimentului. În comunicare a fost subliniată importanța aprecierilor formulate cu privire la marele eveniment, în opera Secretarului general al Partidului. În încheiere a fost evocat sintetic drumul istoric parcurs de poporul român sub conducerea Partidului Comunist Român, făurirea României socialiste, a unității națiunii socialiste românești.

În încheierea lucrărilor simpozionului prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu a subliniat valoarea comunicărilor prezentate, simpozionul constituind un omagiu adus unuia din marile momente din trecutul neamului.

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ÎN R.D.GERMANĂ

În intervalul 9—30 noiembrie 1987 am întreprins o călătorie de studii în Republica Democrată Germană în cadrul schimburilor interacademice. Am făcut investigații în bibliotecile din Leipzig — *Deutsche Staatsbücherei* și *Universitätsbibliothek* — (9—19 XI), Halle — *Universitätsbibliothek* și *Bibliothek der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (19—23 XI) și Dresden — *Sächsische Landesbibliothek* (23—30 XI).

Investigațiile desfășurate în centrele amintite și-au propus să lărgescă baza de informație documentară a istoriei noastre medievale, să întregescă evidența bibliografiei străine, referitoare la același domeniu și să descopere elemente noi pentru definitivarea unor studii de istorie universală medie, anume bizantino-italo-pontice.

Am cercetat cu prioritate marile colecții germane de izvoare a căror editare continuă în Germania — în ambele state germane — dar a căror achiziționare a fost sistată de ani de zile de către bibliotecile noastre: *Monumenta Germaniae Historica*, *Deutsche Reichstagsakten*, *Berichte der Generalprokuren des Deutschen Ordens an der Kurie*, unele colecții mai vechi, inaccesibile în bibliotecile cercetate în trecut, de pildă *Acten der Ständetage Ost* — *und Westpreussens*, precum și izvoare publicate în diverse periodice inexistente în bibliotecile din țară.

Materialul colectat din aceste publicații aduce lămuriri noi, directe și indirecte, asupra istoriei noastre în secolele XIV—XVI și anume la următoarele aspecte:

— consolidarea Moldovei ca stat de sine stătător în urma înlăturării hegemoniei mongole la răsărit de Carpați și relațiile ei timpurii cu puterea lituaniană instalată în Podolia; participarea Moldovei la constelațiile de putere și la conflictele internaționale ale Europei central-răsăritene în ultimele decenii ale secolului XIV; cadrul internațional al încercării de desprindere a lui Roman I din legătura recent stabilită de predecesorul său cu regatul polon.

— ofensiva otomană în nordul Peninsulei Balcanice sub Murad I și Baiazid I; lupta de la Nicolop cu noi atestări documentare ale rolului rezervat lui Mircea cel Bătrîn și oștii Țării Românești în dezbaterile premergătoare bătăliei, știri care confirmă izvoarele recent puse în lumină în istoriografia noastră.

— românii și conciliile secolului XV, aspect însemnat al istoriei românești, tratat pînă acum doar parțial și evenimential nu în ansamblu și în întreaga sa semnificație și în marile sale implicații ca problemă general europeană, problemă a raporturilor est-vest în evul mediu tîrziu sub dublul aspect al eforturilor de restaurare a unității spiritual-politice a continentului și al încercărilor de relansare a cruciatei antiotomane. O semnalare deosebită merită un izvor publicat într-una din edițiile de acte referitoare la conciliul de la Ferrara-Florența și la urmările lui în aria est și sud-est-europeană text care evocă rolul însemnat al românilor în luptele antiotomane în vremea lui Vlaicu și a lui Ludovic de Anjou și rolul lor de prim plan, recunoscut ca atare, în desfășurarea marilor operații militare antiturcești din anii 1442—1443, în urma realizării unirii de la Florența. Se întrevede astfel tot mai limpede o continuitate a raportului între conciliile secolului XV — începînd cu cel de la Pisa și culminînd cu cel de la Ferrara-Florența — și lumea românească în cadrul larg al problemelor europene dezbătute de aceste

foruri supreme ale vieții spirituale și politice ale vremii. La informația nouă ieșită astfel la iveală se va adăuga și o înțelegere nouă a poziției internaționale a statelor românești în prima jumătate a secolului XV în funcție de marile probleme general-europene ale epocii.

— poziția Moldovei în conflictele internaționale ale Europei central-răsăritene la sfârșitul domniei lui Alexandru cel Bun și în primii ani de domnie a succesorilor săi imediați. O informație de primă însemnătate ne relevă că în anul 1434, la 18 iulie, problema Moldovei a fost dezbătută la loc de frunte — anume în al doilea rînd — într-o ședință a „consistoriului public și general” papal în prezența papei Eugeniu IV și a împăratului Sigismund de Luxemburg; faptul evidențiază însemnătatea țării în raporturile internaționale în Europa central-răsăriteană, însemnătate care a fost rezultatul politicii lui Alexandru cel Bun, în primul rînd al celei pontico-danubiene.

— poziția Țării Românești în raport cu primejdia otomană sporită după cucerirea Constantinopolului de către turci; au rezultat date noi cu privire la cunoștințele lui Enea Silvio Piccolomini despre români și problema românească în dimensiune istorică, ceea ce permite să se întrevadă un studiu cu privire la această chestiune.

— situația internațională înainte, în timpul și imediat după expediția lui Ioan Albert în Moldova în 1497; pentru cercetările asupra acestui segment din istoria țării care coincide cu o inițiativă însemnată a diplomației europene, merită reținute proiectele de cruciadă antiotomană ale vremii, cadru politic în care s-a realizat și pacea moldo-polonă din 1499; de încadrat în contextul altor informații contemporane e și titlul atribuit lui Ștefan de un raport adresat de Ordinul teutonic mării diete a Imperiului, anume cel de „principe al Moldovei și Valahiei”.

— situația spațiului românesc în cadrul mării confruntări pentru hegemonie între Habsburgi și puterea otomană în vremea lui Soliman cel Măreț, în lumina actelor turcești conservate în arhivele vieneze și recent editate (anume scrisorile sultanului către diferiți adresați, între care voievodul Ștefan Mailat, Gheorghe Martinuzzi, Ferdinand de Habsburg, Pavel Bank, către sibieni și comunitatea săsească în general, către secui, nobilime etc.). Majoritatea corespondenței sultanului din acest fond recent editat în condiții excepționale din punct de vedere științific și editorial privește situația spațiului românesc, îndeosebi a Transilvaniei, în marea competiție pentru dominație asupra acestuia desfășurată între puterea austriacă, încă insuficientă pentru a obține câștig de cauză durabil și cea otomană ajunsă la culme. Rezultă între altele, aspecte noi ale efortului sultanului de a înlătura prezența trupelor hispano-austriece din Transilvania și de a asigura înscăunarea lui Ioan Sigismund, „fiul regelui”, în principatul transilvan. Semnificativ e faptul care rezultă repetat și cu evidență din textele recent editate că sultanul a negociat cu stările privilegiate din Transilvania, încercînd să le cîștige, prin captație sau intimidare, de partea sa.

În domeniul istoriei generale am lărgit documentația disponibilă pentru următoarele aspecte ale istoriei bazinului pontic în cadrul general în care s-a dezvoltat: geneza Imperiului de Trapezunt și semnificația acestui fapt pe planul comerțului intercontinental; avîntul comercial al Mării Negre la sfîrșitul dominației latinilor la Constantinopol; implicațiile pontice ale conflictului veneto-genez din ultimul deceniu al secolului XIII; războiul de la Tenedos-Chioggia și urmările sale în Marea Neagră și în sudetul Europei. Întregiri prețioase pentru aceste aspecte ale istoriei bazinului pontic au fost culese din manuscrisele de cronici venețiene care se găsesc în fondurile de manuscrise ale bibliotecii din Dresda. Tot în aceeași instituție — Sächsische Landesbibliothek — am cercetat fondul de hărți vechi conservate la secția cartografică a bibliotecii (circa 77.000 hărți). Am urmărit în chip special hărțile din secolele XV — XVII referitoare la spațiul românesc, la gurile Dunării și la bazinul pontic; au apărut elemente de confirmare a constatării cu privire la existența a trei așezări la vărsarea Dunării în mare — Lykostomo, fortificație insulară, și cele două Chilii (Chilia *veche* sau — *stary* și Chilia sau Chilia *nova* pe malul dogroean și respectiv moldovean al Dunării); de asemeni, au mai apărut și alte elemente de reconstituire a conformației Dunării în această vreme.

La Dresda am putut consulta fugitiv și bogatul fond de incunabile al bibliotecii care, la capitolul *turcica*, conține și date referitoare la istoria noastră în secolele XIV — XVI.

În tot rîstimpul șederii mele am fost ajutat sub raportul cercetării și chiar al reglementării problemelor administrative de acad. prof. Ernest Werner, membru al Academiei de Științe din Berlin și al celei saxone, și de prof. Klaus Matschke, de la catedra de istorie universală a Universității din Leipzig. Cu ambii am avut prelungite schimburi de opinii pe teme de interes comun. Datorită prof. Klaus Matschke am fost în măsură să consult fondul de manuscrise de la Dresda.

Se constată o preocupare deosebită pentru asigurarea continuității de cercetare în toate disciplinele legate de istoria medievală cultivate în chip tradițional în centrele universitare ale țării, bizantinologie, turcologie, aria vastă a lumii medievale de expresie latină, și, firește, tot ceea ce e legat de evul mediu germanic.

Șerban Papacostea

APOSTOL STAN, *Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională*, Edit. politică, București, 1987, 448 p.

În urmă cu 140 de ani, adică în primăvara lui 1848 — denumită și „primăvara popoarelor” — declanșarea marelui val revoluționar, înălțînd stindardul luptei pentru dreptate socială, libertate și unitate națională, avea să cuprindă în iureșul său o serie de state europene, inclusiv țările române. Pentru poporul român revoluția de la 1848 reprezintă un eveniment de o importanță capitală. Ea stă la temelie formării statului nostru național, a abolirii orînduirii feudale și a înfăptuirii tuturor schimbărilor structurale pe care le va trăi România în anii următori. Unirea Principatelor din 1859, reforma agrară din 1864, cucerirea independenței la 1877, și desăvîrșirea unității național-statale românești din 1918 sînt momente cruciale ale istoriei noastre moderne care își au rădăcinile în ideile programatice ale revoluției pașoptiste.

Dată fiind excepționala însemnătate a revoluției de la 1848 este cu totul firească atracția ce a exercitat-o asupra multor literați, oameni politici și mai ales istorici. Ritmul de apariție al cercetărilor istorice asupra acestui mare eveniment s-a accentuat cu prilejul sărbătoririi centenarului și îndeosebi în ultimele patru decenii, cînd s-au publicat numeroase lucrări și noi volume de izvoare, care au lărgit, treptat, atît baza documentară cît și orizontul cunoașterii revoluției. Prin extinderea sferei documentare și prin utilizarea întregii informații accesibile de către istoriografie au fost aprofundate și lămurite majoritatea problemelor, iar astăzi se înțeleg mai bine o serie de aspecte privind: cauzele, programele, forțele sociale, rolul maselor și a diferitelor personalități în desfășurarea revoluției, ponderea factorului extern ș.a. Din multitudinea lucrărilor tipărite* rezultă că revoluția a fost un fenomen istoric complex, generat de puternice necesități social-politice și naționale și ancorat în realitatea societății românești.

Recent, bibliografia revoluției pașoptiste s-a îmbogățit cu o nouă lucrare datorită istoricului Apostol Stan, cunoscut de peste două decenii printr-o serie de cercetări speciale (din care unele publicate) asupra fenomenului abordat. Autorul, constatînd că una dintre problemele majore ale fenomenului revoluționar — și anume solidaritatea și unitatea națională — nu și-a găsit încă reflectarea adecvată în raport cu dimensiunea ei reală, a trecut la investigarea și aprofundarea acesteia sub diverse ipostaze. Este adevărat că multe din lucrările de sinteză se referă în treacăt și la spolidaritatea și unitatea românească, dar pînă acum n-a existat un studiu de amploare care să demonstreze în ce măsură un asemenea fenomen și-a pus amprenta asupra evenimentelor revoluționare de la 1848. De aceea monografia lui Apostol Stan, menită prin tematica ei să umple un gol în literatura de strictă specialitate, stîrnește un firesc ecou în rîndul istoricilor.

Pentru realizarea acestei lucrări, autorul utilizează o vastă bibliografie, aprofundează o serie de surse editate și inedite extinzînd investigația și extrăgînd informații importante, care i-au permis să trateze tema din ipoteze diferite, să formuleze aprecieri și judecăți de valoare, să stabilească adevărul istoric și să explice convingător frămîntările politice și acțiunile întreprinse de revoluționari. Este de apreciat seriozitatea și obiectivitatea cu care sînt interpretate informațiile (adeseori contradictorii), adică rigoarea științifică a demersului evocator, veracitatea concluziilor și claritatea expunerii.

Ca structură, monografia cuprinde o introducere, șapte capitole (subdivizate în 35 de paragrafe), o concluzie și un indice. Din titlatura capitolelor reiese, pregnant, tematica acestei cărți, precum urmează: *Începuturile frămîntărilor revoluționare; Solidaritate națională în jurul organizării Adunării de la Blaj; Români din toate provinciile istorice în timpul revoluției muntene; Legăturile între cele trei țări române după înăbușirea revoluției la București; Transilvania ca bază de reizbucnire a revoluției în Moldova și Țara Românească; Conștiința națională; Prefigurarea statului național român.*

* Vezi Paul Simionescu, *Historiographie de la révolution de 1848 dans les pays roumains*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. VII nr. 3/1968, p. 413—433; vezi, de asemenea, Vasile Curticăpeanu, *Istoriografia revoluției române de la 1848—1849*, în culegerea *Revoluția de la 1848 în țările române*, Edit. Academiei, București, 1974, p. 299—325.

Rind pe rind sînt analizate în lucrare: legăturile între românii munteni, moldoveni și transilvăneni în faza pregătirii și desfășurării revoluției, refugiul unor fruntași moldoveni în Transilvania și apoi în Bucovina după înăbușirea mișcării de la Iași, participarea unor moldoveni și munteni la Adunarea de la Blaj și la cea de la Lugoj, influența Adunării de la Blaj asupra izbucnirii revoluției în Țara Românească, colaborarea dintre Guvernul provizoriu din București și Comitetul național român din Sibiu, retragerea fruntașilor munteni în Transilvania și Banat după represiunea otomană și țaristă, planurile de reîzbucnire a revoluției și încercările de cooperare cu guvernul maghiar, oastea lui Avram Iancu apreciată ca forță de eliberare a Principatelor, refugiul unor transilvăneni peste Carpați și în Bucovina, românii ca națiune onogenă și dreptul acestei națiuni la existență politică, revendicarea unirii Principatelor și eventuala entitate statală românească în Austria, planul României întregite, imaginea europeană a națiunii române.

În monografie se sublinează că revoluția de la 1848, creînd un cadru favorabil de manifestare, a deschis calea luptei publice de amploare pentru înfăptuirea unității și independenței naționale a poporului nostru, implicînd pentru crearea României moderne. Din cauza condițiilor externe nefavorabile revoluționarii pașoptiști n-au putut exprima însă categoric, în programele lor, acest deziderat, iar uneori l-au introdus numai parțial preconizînd, ca prim obiectiv, unirea Moldovei cu Țara Românească (vezi *Prinzipiile noastre pentru reformarea patriei* și, de asemenea, *Dorințele partidei naționale în Moldova*); bineînțeles că realizarea statului național prin unirea celor două principate reprezenta și o bază pentru unirea Transilvaniei. Revoluționarii munteni deși au declarat la Islaz că „sunt o nație mai mult de 8 milioane suflete” (cuprinzînd deci și pe moldoveni și transilvăneni) n-au inclus în Proclamație, de teama unei intervenții externe, nici unirea Principatelor. Dar, îndată cu revoluția a ieșit victorioasă, această revendicare legitimă a fost manifestată cu multă ardoare în presa din București. Ziarele „Pruncul român” și „Poporul suveran”, prin mai multe articole și apeluri înflăcărate, cereau ca moldovenii să se ridice din nou la luptă, să înlăture tirania lui Mihail Sturza și să se unească — făcînd parte din aceeași națiune — cu muntenii spre a alcătui un singur stat, „o singură Românie liberă, mare și puternică”. Ziarul „Konstituționalul” din 8 iulie 1848 pleda chiar pentru unirea tuturor provinciilor locuite de români într-un singur stat. Autorul prezentei cărți reliefează explicațiile date de N. Bălcescu prin care arăta că deși „împrejurările politice” nu le-au permis revoluționarilor munteni a pune de la „început în programa lor chestia unității naționale”, ei n-au pierdut un minut din vedere „solidaritatea ce li leagă cu toate ramurile nației române”, luptînd „deopotrivă pentru drepturile Moldovei”, Munteniei și apărînd „drepturile românilor din Ardeal, Banat și Ungaria”. Aceste idei — arată autorul — demonstrează că „idealul național n-a figurat ca punct programatic numai din motive de oportunitate politică”, el n-a fost însă „nici un moment abandonat de conducătorii revoluției” (pag. 372).

Întrucît în lucrare se evidențiază adesea caracterul unitar al revoluției, considerăm că acesta putea fi mai convingător demonstrat pe baza comparației dintre principalele programe pașoptiste. Astfel, o serie de revendicări importante ca: independența administrativă și legislativă, emanciparea și împrôpietărea țăranilor dependenți, egalitatea drepturilor politice, libertatea tiparului, gardă națională, desființarea privilegiilor, învățămîntul egal pentru toți ș.a. au primit formulări asemănătoare sau apropiate în programele revoluționare — *Proclamația de la Islaz*, *Dorințele partidei naționale în Moldova* și *Petiția națională de la Blaj* — din cele trei țări române **

Ideea de bază ce se degajă din cuprinsul prezentei monografii — accentuată și de autor în concluzie — este aceea că revoluția de la 1848 a constituit un moment excepțional pe planul legăturilor dintre românii din toate provinciile istorice. Ei s-au aflat în contacte nemijlocite încă din fază pregătirii revoluției, au colaborat permanent în timpul desfășurării acesteia și s-au ajutat în momentele dificile create de reacțiunea internă și externă. În timpul revoluției s-a efectuat un fructuos schimb de idei, o interpenetrare a acestora, concomitentă cu o puternică circulație a unor grupuri numeroase de oameni de pe un versant pe altul al Carpaților, ocazie deosebită pentru accentuarea sentimentului de solidaritate și unitate națională. Moldovenii, muntenii, bucovinenii, transilvănenii și bănățenii — conștienți de faptul că toți sînt români, că aveau de slujit aceeași cauză — s-au găsit laolaltă în iureșul evenimentelor, angajați cu toată hotărîrea în diverse acțiuni revoluționare indiferent de provincia natală.

Desfășurată pe planuri vaste și profunde, revoluția s-a bucurat de participarea maselor populației din toate provinciile istorice. Ea a contribuit în măsură considerabilă la dezvoltarea conștiinței naționale. Prin intermediul legăturilor dintre oameni, prin difuzarea ideilor programatice cu concursul presei și prin circulația acesteia în întregul spațiu carpato-danubian

** Vezi, spre ilustrare, „Studii și articole de istorie”, XXXVII—XXXVIII, București, 1978, p. 39—45.

s-a răspândit, în masele populare, ideea că românii din toate provinciile istorice erau o națiune, un bloc etnic omogen, o comunitate distinctă, avind dreptul legitim de a se organiza, politic și de a trăi într-un stat național. Numai sentimentul puternic al solidarității dintre români — scrie Apostol Stan — „explică înverșunarea cu care s-a acționat pe timpul revoluției pentru apărarea identității naționale, respingându-se energic tendințele politice ostile, de asimilare sau înglobare în conglomerate politice dominate de marile imperii absolutiste” (p. 434). Formulând principiul unității în cadrul unui stat național român, revoluția — după cum s-a arătat —, în funcție de diferite etape și conjuncturi externe, i-a căutat și făgașe posibile din realizare parțială ori integrală. Oricum, sub raportul unității naționale, „revoluția a asigurat o moștenire ideologică și politică de excepțională însemnătate pentru devenirea noastră istorică — conchide în mod just autorul —, ea guvernând întregul efort românesc”, din deceniile următoare, pentru emancipare, unitate și independență (p. 436).

Subliniem, în incheiere, că Apostol Stan a realizat o monografie echilibrată și bine structurată asupra unuia din cele mai importante evenimente ale istoriei noastre. Lucrarea — scrisă cu pasiune și obiectivitate științifică — este interesantă și valoroasă, constituind o contribuție de seamă pentru istoriografia epocii moderne românești.

Nichita Adăniloae

LADISLAU GYÉMÁNT, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, 518 p.

Consacrat studiilor și cercetărilor de istorie modernă a României, indeobște istorie politice a Transilvaniei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, aducând contribuții valoroase în istoria ideilor politice, Ladislau Gyémánt nu se lasă impresinat de lucrările fundamentale ale problemei, alcătuite cu mare competență de academicianul David Prodan, și publică o remarcabilă monografie a emancipării românilor din Transilvania de la anul anterior *Supplexului* pînă la revoluția română de la 1848.

Cartea este axată pe trei chestiuni cardinale: mișcarea politică românească, baza socială și efectele mișcării. Intersectarea celor trei probleme și întrepătrunderea acestora, ne duc spre un tablou complet al lumii transilvănene, în acest interval istoric, o etapă în care se desfășoară obiective cu caracter transformator și național specifice epocii Iluminismului și celei cu profunde implicații în cadrul conștiinței naționalităților.

Considerăm cartea remarcabilă avînd în vedere valențele care ni le oferă: sobrietate științifică în analizarea vastei documentații de arhivă, permanentă în decursul întregii structuri a lucrării, o inteligentă argumentație, bazată mereu pe logică istorică, impresionată fluentă în scrierea ideilor. Această situație îl apropie pe cititor de evenimentele epocii, încadrate la nivel general (societate) și particular (individ).

În *Introducere* (p. 33—39) autorul ne prezintă istoriografia românească a problemei, netrecînd cu vederea nici intențiile constante ale celei maghiare „care, evoluind de pe pozițiile negativiste, cu determinații politice preponderente în raport cu cele științifice caracteristice epocii dualiste și interbelice, dă la iveală după al doilea război mondial contribuțiile” documentare ale unor istorici.

Partea I-III, *Mișcarea politică* (p. 41—335), este structurată în nouă capitole, și ele, uneori, cu subdiviziunile lor, astfel: 1. *Antecedente și premise*; 2. *Problema românească în conștiința contemporanilor*; 3. *Continuitatea mișcării politice*; 4. *Cadrul instituțional al mișcării*; 5. *Problema limbii*; 6. *Emanciparea ortodocșilor*; 7. *Problema Pămîntului Crăiesc*; 8. *Problema școlară*; 9. *Îmbunătățirea situației clerului*. Concluzionînd asupra problematicei românești cuprinsă în cadrul programului politic național din anul 1791 autorul subliniază unele aspecte fundamentale astfel: „constatăm că amploarea polemicii, domeniile variate, unele doar tangențiale sferei politicului, în care se confruntă punctele de vedere, extinderea geografică a dezbaterii, practic la nivelul întregului continent, creează o atmosferă în care a nega existența unei probleme românești acute, așa cum au încercat stările privilegiate din Transilvania în 1791, nu mai era posibilă” (p. 118). Situație care ajută la formarea unui cadru prielnic pentru reluarea, prin toate modalitățile, a luptei pentru emancipare politică și națională a românilor din Transilvania. „*Supplexul* inaugurează de fapt o perioadă de mari acumulări sub aspectul conștiinței naționale, care pregătesc și explică explozia revoluționară din primăvara anului 1848” (p. 119).

Excluderea românilor de la viața politică a Transilvaniei, instaurarea dominației politice al celor trei „națiuni” și patru „religii recepte” au dus la concretizarea unui singur și statornic for al lor, cel confesional, în care ei și-au prezentat și susținut poziția politică și națională. Generația de la 1848 continuă și extinde ideile celor care au reprezentat Școala Ardeleană cu privire la biserica românească unică, pusă în serviciul obiectivelor mișcării naționale, cu preponderența decisivă a unor elemente și finalități laice, politico-naționale, asupra diferențelor confesionale.

Autorul acordă limbii române un rol esențial în dezvoltarea mișcării de emancipare a românilor din Transilvania, limba națională fiind cea care conturează cel mai pregnant procesul de formare a națiunilor moderne. Limba română trebuia să se afirme în cadrul oficial în toate domeniile și mai ales în cel al învățămîntului unde se puteau educa și instrui viitoarele cadre ale conducerii mișcării naționale și politice românești.

Emanciparea ortodoxilor face parte, și ea, din mișcarea națională a românilor în perioada de care se ocupă autorul cărții la care ne referim. În cuprinsul importantului document istoric. *Supplex Libellus Valachorum*, „statutul religiei ortodoxe în Transilvania constituie un element esențial al argumentației actului. Pornind de la vechimea și prioritatea creștinismului la români, programul politic românesc subliniază menținerea neîntreruptă a tuturor atributelor caracterului legal și recunoscut al ortodoxiei în Transilvania, chiar atunci cînd, în condițiile Reformei religioase, au avut loc bulversări ce-au afectat situația celorlalte confesiuni, inclusiv a bisericii catolice” (p. 230). Autorul subliniază că tocmai prin temeiul legislației secolului al XVII-lea s-a acționat abuziv declarîndu-se biserica ortodoxă „tolerată”, îndepărtîndu-se astfel de la drepturile celorlalte confesiuni, și implicit nobilimea de rit ortodox de la treburile publice ale Principatului, românii erau „nesocotiți între stări” (p. 230). Acțiunile revoluționare ale anului 1848, în Transilvania, au dus la formularea și adoptarea unor acte prin care se reafirmă drepturile bisericii ortodoxe românești, pilduitoare sînt legea adoptată de dieta din Cluj, din vara anului 1848, și programul politic de la Blaj „care declară libertatea și independența bisericii românești de orice altă biserică și egalitatea ei în drepturi și foloase cu celelalte confesiuni” (p. 237—238).

Lupta stăruitoare a românilor pentru drepturi egale în toate compartimentele, la nivel orizontal, dar și la cel vertical, în cadrul Pămîntului Crăiesc, constituie „un caz particular al obiectivului general al emancipării națiunii române din Transilvania” (p. 238). La fel și *Problema Școlară*, care reprezintă titlul capitolului al VIII-lea al primei părți, devine un obiectiv major în programul politic și cultural al românilor, în această perioadă, aici făcîndu-se de autor următoarea constatare : „Crearea școlilor românești de grad mai înalt urma să asigure întărirea păturii intelectuale conducătoare a mișcării, în timp ce învățămîntul sătesc era destinat a realiza baza culturală a ridicării maselor largi românești la luptă, în spiritul conștiinței identității proprii, pentru obiectivele emancipării naționale și sociale” (p. 283). Apoi, mai jos, se face precizarea că numai după 1830 „problema școlară devine parte integrantă a unui program coerent” (p. 294). Capitolul acesta a fost întocmit de autor pe baza unor analize amănunțite a statisticilor oficiale, unele dintre acestea fiind cuprinse în această parte.

Ultimul capitol al acestei prime diviziuni majore : *Îmbunătățirea situației clerului*, este și el parte componentă a temei lucrării, autorul argumentînd aceasta prin faptul că toate acțiunile petiționare ale clerului românesc, de ambele rituri, au dus, în timp, „la angrenarea treptată a întregii intelectualități eclesiastice în fluxul mișcării de emancipare” (p. 335).

Maniera de tratare și prezentare, a celorlalte două părți ale cărții, deși considerabil mai mici decît prima, ne obligă a merge mai departe în miezul problematicii vaste a societății transilvănene, fapt ce ne pune în fața unui tablou istoric întregit dinamic și contradictoriu, metodologic putînd fi considerat ca o „istorie totală”.

Partea a doua a cărții *Baza socială* este structurată corespunzător claselor și categoriilor sociale existente în Transilvania, în această etapă istorică, astfel : 1. *Intelectualitatea* ; 2. *Mica nobilime* ; 3. *Orășenimea* ; 4. *Țărănimea* : a. *Țărănimea : de pe Pămîntul Crăiesc* ; b. *Grănicerii* ; c. *Țărănimea dependentă* (p. 336—431). Intelectualitatea, laică și ecleziastică, prin cultura sa și prin consecințele statutului său social-politic se apreciază în lucrare are o mare cutezanță revoluționară, reprezintă „pătura socială care-și găsește prima calea spre conștiința identității naționale și-și asumă misiunea formulării și susținerii programului de revendicări menite a aduce schimbările structurale necesare pentru ridicarea națiunii din toate punctele de vedere la locul și rolul convenit în viața țării” (p. 336—337). În ceea ce privește mica nobilime românească constituită „în secolele XVII—XVIII din rîndurile țărănimii libere românești, cu rol militar însemnat” (p. 363), pe care conducerea mișcării de emancipare națională românească face strădanii evidente pentru a o cștiga de partea sa, incluzînd revendicările acesteia în programul politic românesc. Un rol important în mișcarea națională revenea și orășenimii, deși

„din cei 100.000 de locuitori români ai orașelor marea majoritate locuiesc în suburbiile acestora, păstrînd încă puternice legături cu agricultura și avînd multe note comune ca ocupații, mod de viață, interese și mentalități cu țărănimia” (p. 381—382). Țărănimia reprezintă în mișcarea națională forța socială fundamentală a societății românești din Transilvania. În cadrul său, se subliniază și demonstrează corespunzător, țărănimia cuprinde mai multe straturi cu un statut social-economic și juridic diferit, includerea acestora în dinamismul luptei naționale legîndu-se de interesele, aspirațiile și revendicările specifice lor (p. 404). Ladislau Gyémánt citează pe academicianul David Prodan cînd aduce în concluzie considerația acestuia conform căreia : „Cele două planuri ale mișcării naționale românești, cel social al țărănimii și cel politic al intelectualității, sînt deci, după mărturia celor prezentate, într-un proces de continuă apropiere și convergență, între momentul *Supplexului* și cel al Revoluției de la 1848” (p. 431).

Partea a treia *Efectele mișcării*, are următoarea structură : 1. *Efectele asupra politicii stărilor privilegiate și a forurilor oficiale* : a. *Nobilimea* ; b. *Universitatea săsească* ; c. *Guberniul Transilvaniei* ; d. *Politica Curții* și 2. *Progresele mișcării naționale românești între 1790 și 1848* : a. *Laicizarea mișcării naționale* ; b. *Înlăturarea diferendelor profesionale* ; c. *Temeiurile ideologice și mijloacele de acțiune* ; d. *Lărgimea conceptului de națiune* ; e. *Ideea de unitate națională*. Această ultimă diviziune mare a cărții (p. 432—482) prezintă cu mare prestanță modalitatea primirii și receptării doleanțelor mișcării de emancipare națională în societate, cuprinse în obiectivele programului politic românesc. Perioada la care se referă lucrarea poartă pecetea unei exemplare concluzii a autorului ei care conchide că „dincolo de aparența înșelătoare a unui imobilism punctat doar sporadic de momente notabile, se prezintă, deci, la o analiză mai stăruitoare, ca o epocă densă în evenimente și semnificații, dominată de agravarea crizei vechilor structuri economice, sociale și politice, care prevestește și pregătește explozia revoluționară ce va urma în primăvara anului 1848” (p. 455). Evoluția luptei de emancipare națională a românilor din Transilvania, în această perioadă istorică, ne sugerează imaginea puterii-și coeziunii națiunii românești, legăturii organice între documentele programatice, baza ideologică și acțiunile revoluționare ale românilor, națiunea română devenind o forță redutabilă care nu mai putea fi trecută cu vederea în Imperiul habsburgic. Mai mult Transilvania a devenit un exemplu pilduitor pentru Principate, deși cadrul social-economic și politic nu era asemănător, le conferea un model în lupta lor pentru emancipare în spațiul european, pentru împlinirea unității și independenței naționale mult dorite.

Cartea cuprinde în paginația sa și alte diviziuni și aspecte necesare aprofundării sale : *Lista prescurtărilor* (p. 7) ; *Bibliografie selectivă și abreviată* (p. 8—31) ; *Rezumate în limbile engleză și germană* (p. 483—494) ; *Indice de nume și locuri* (p. 495—514). Ilustrative și necesare studiului sînt și tabelele statistice elaborate documentar de autor, pentru diverse aspecte ale societății transilvănene, în diferite capitole, dar și cele 1452 de note din subsolul paginilor cărții.

Responsabilitatea și efortul autorului, în ceea ce privește realizarea studiului său, s-au soldat cu un rezultat remarcabile, prin argumentele științifice, un răspuns documentat la această majoră problematică a istoriografiei românești pentru cei care denaturează istoria românilor din Transilvania. În lumina celei de mai sus propunem, ca această lucrare să fie editată și în limbi de circulație internațională, pentru ca adevărul despre evoluția românilor în spațiul carpatic-danubiano-pontic, să fie mai bine cunoscut în lumea întreagă.

Gheorghe F. Anghelescu

ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Lazăr-Leon Asachi în cultura română*, Sibiu, 1985, 524 p.

De la Ioan Negre, primul biograf al lui Gheorghe Asachi, aflăm că tatăl acestuia Lazăr-Leon Asachi, „era un bărbat foarte erudit și luminat” și „mare patriot”. Iar de la N. Iorga aflăm că în anul 1819, cu prilejul unor tulburări iscate la Iași, mulțimea revendicînd plecarea din domnie a lui Scarlat Callimachi, Lazăr Asachi a vorbit mulțimii „ca Demostenes”. Ni se dezvăluie astfel „postura de luptător pentru drepturi sociale și politice” a lui Lazăr Asachi.

Aceeași postură social-politică militantă a lui Lazăr Asachi ni se profilează și în anul revoluționar 1821.

Asupra personalității lui Lazăr Asachi aruncă lumină corespondența din 12 august 1818 între Tipografia de la Trei Ierarhi din Iași și redacția revistei „Ermis o loghios” din Viena. Din această corespondență aflăm că „protoprezbiterul a toată Moldova” Lazăr Asachi „nu era mai puțin învățat” decît fiul său Gheorghe.

O relativ bogată prezentare a lui Lazăr (devenit Leon, în 1820, odată cu intrarea lui în monahism) Asachi ne oferă *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*. Cei drept, Asachi este prezentat, aici, exclusiv ca „traducător”. Dar aflăm că „era un învățat, cunoscător al mai multor limbi — rusă, polonă, franceză, germană”, la care de adăugat este cel puțin greaca, așa cum rezultă dintr-un Indice al scriitorilor neogreci (Leipzig, 1825). Dicționarul... reține *aggiornamento*-ul sui generis profesat de Lazăr-Leon Asachi, care considera că tălmăcirea în limba română numai a cărților bisericești nu ajunge, că „și din politiceștile cărți o samă sînt folositoare”. De reținut este și sublinierea vocației patriotice a lui L. L. Asachi, după care „îndatorirea către soțietate a scriitorului este de a semăna „cîte un grăunte în țărna cea puțin lucrată”, răspunzînd astfel la „înalta chemare de a înainta luminarea patriei”. Ipso facto, L. L. Asachi ne apare un exponent al luminismului românesc, alături de „marii corifei” ardeleni.

Întreaga moștenire culturală a lui L. L. Asachi este limitată — atît în *Istoria literaturii române*... cît și în *Dicționar*... la numai trei traduceri, dintre care două tipărite (*Jucăria norocului*, Iași, 1816, și *Bordeiul indienesc*, Iași, 1821), iar una rămasă în manuscris (Plîngerea lui Yung, 1819, aflată de B.A.R., ms. 1771).

Negreșit, toate minusurile legate de valorificarea moștenirii culturale a lui Lazăr-Leon Asachi sînt explicable. „Nu e de mirare — explică fericitul descoperitor al manuscriselor lui L. L. Asachi —, dacă ne gîndim cît de puțin i-a fost cunoscută opera, niciodată adunată la un loc, ci risipită prin manuscrise și tipărituri obscure și, mai ales, pînă de curînd în cea mai mare parte rătăcită.

Aprecierea reducționistă asupra lui L. L. Asachi ca fiind exclusiv „traducător” (N. Iorga îl considera totuși „marele traducător al Moldovei”!) este dezmințită de chiar catalogul operelor sale cunoscute pînă acum. Acest catalog cuprinde opt titluri, dintre care cinci sînt originale (de pildă, *Cuvînt finut la Golia*, în 30 nov. 1803, cu prilejul dării în funcțiune a cișmelelor din oraș), unul e o prelucrare (*Jucăria norocului*) și numai două sînt traduceri propriu-zise (*Nopțile lui Young* și *Bordeiul indienesc*).

„Sîntem în măsură să modificăm acest catalog — scrie Antonie Plămădeală, cu acel înalt sentiment pe care-l au descoperitorii de vechi manuscrise valoroase —, îmbunătățindu-l simțitor, și să încercăm să sugerăm pentru Lazăr-Leon Asachi în alt loc în istoria culturii românești. Am descoperit cîteva manuscrise, dintre care unele total necunoscute, altele din cele socotite pierdute, care adaugă noi titluri pe lîngă cele opt de mai sus și prin aceasta noi baze pentru evaluarea autorului lor” (*op.cit.*, p. 30).

Ultimul la care au ajuns o parte din manuscrisele descoperite ale lui L. L. Asachi a fost Konon Arănescu-Donici. Pe foaia de mărturie de deasupra pachetului de-abia se mai putea „Fragment din scrierile Bătrînului (protoiereu?) al Mitropoliei Moldovei: Lazăr... Aceste fragmente... au rămas de la acest protoiereu și apoi arhimandrit... pe mîna fiului său, marele literat Gh. Asachi, iar acesta aproape de a sa moarte... le-au lăsat ca pentru o datorie bănească Uricarului Theodor Codrescu, carele și el la rîndul său mi le-a lăsat mie... Iassy, Mitropolie, 1893, septembrie... Arhimandritul Konon Ar. Donici”.

Ni se rezumă astfel o parte din odiseea manuscriselor lui L. L. Asachi, care au rămas îngropate, putem spune, mai bine de un secol și jumătate „pînă în 1984, cînd — notează Antonie Plămădeală — le-am descoperit noi și le-am dezlegat”.

Ce cuprinde acest prim pachet de manuscrise descoperite ale lui Lazăr-Leon Asachi?

Mai întîi, traducerea *Logicii lui Condillac, partea I*, după care s-a putut identifica și partea a II-a, care a ajuns în cele din urmă la Biblioteca Academiei Române, fără nici o indicație asupra traducătorului. Traducerea este dată: 1818, deci este a doua traducere românească de logică, după aceea din 1799 și aparținînd luministului transilvănean Samuil Micu-Klein.

Lucian Blaga, în memorabilul său studiu despre *Gîndirea românească în Transilvania în sec. XVIII*, afirmase că eforturile luministului transilvănean „merg spre întemeierea unui grai filozofic românesc, a unui grai ce nu se mai mulțumește cu asimilarea neologistică, ci încearcă să regîndească lucrurile filozofice, pătrunzînd pînă la rădăcinile proprii graiului nostru”. O atare apreciere este întru totul valabilă, credem, și pentru strădania cu totul remarcabilă a lui L. L. Asachi de a tălmăci cel dintîi în limba română *Logica lui Condillac*, Vasile Vîrnab fiind al doilea care o va traduce, din grecește, în anul 1825.

Cu atît mai meritorie este strădania lui L. L. Asachi, cu cît limba română era considerată inaptă pentru disciplinele abstracte.

Să nu scăpăm din vedere că opera lui Condillac, pe care o traduce L. L. Asachi, era una dintre cele mai avansate în epocă, situîndu-se în prelungirea materialismului luminat al lui Locke, a cărui „linie”, în viziunea istorico-filozofică a lui Marx și Engels, „duce la socialism”.

Cît de temerară era întreprinderea lui L. L. Asachi de a-l traduce — și încă în scopul de-a fi predat viitorilor clerici — pe Condillac, din moment ce concepția acestuia era considerată eretică; Dar dificultățile de a găsi termeni filozofici corespunzători!

Sensul revoluționar al traducerii Logicii lui Condillac rezultă din vehicularea celor mai avansate idei din acea vreme. Să spicuiem, în fugă, cîteva din aceste idei cu valoare paradigmatică.

În consonanță cu teza goetheiană „La început a fost fapta”, se evidențiază primatul practicii: „Oamenii au fost mecanici mai înainte de a gândi pentru mecanică...”

Principiul consonanței fizico-psihice este derivat din primatul Naturii, care „dă noao cea dintîi învățătură”. Ca urmare, „meșteșugul povățuirii puterilor sufletului este același, care să întrebuițează și la povățuirea puterilor trupului”.

Unitatea somato-psihică este temeiul care face că „puterile sufletului... nu sunt altceva numai simțire prefăcută... „Sau: „Nu știu de sunt duhuri... Știu numai că este nișcare...”.

„Lucrul în sine” este incognoscibil: „absolutum nu pricep, că numai... (relative) pot să pricep. Nu pot... să cunosc ce sînt în sine lucrările...” Printr-un atare agnosticism, erau respinse exagerările mistico-isihaste.

Profesiunea de credință de factură deistă: „Adevărat că Dumnezeu nu se cuprinde în gânduri; dar au săpat infierarea sa în lucruri vedem pre El într-insele și gândirile noastre suire pre noi la El”. Deismul au accente panteiste a lui Condillac — L. L. Asachi va fi prelungit de geniul eminescian: „În fiecare om se-necarcă spiritul Universului...” (Archaeus).

Există și o comunicare extraverbală; „Voroave pe pantomimă este... dezvăluirea gândului”.

Teza fundamentală sensualistă se opunc, după Condillac — L. L. Asachi, „Acclor filozofi, cari tăgăduiesc purederea științelor noastre de la simțire”.

Miracolul este respins: „nimică nu este minunat...”

Se pledează pentru o „alianță” cu Natura: „Și numai dacă am ști a ne folosi de dlinsa, învățătura ei ar fi cea mai bună logică”. Suprema învățătură a Naturii? — „Iată, a să păzi de acee ce este noao spre stricăciune și a căutat acee ce poate fi pentru noi de folosu”.

Spiritul științific este unul și același: „chipul descoperiri pe adevărul este unul”; el se prezintă în ipostaze diferite (în logică, matematică, filosofic), „dar el este numai unul și același întru toate științele”.

Obscurantismul superstițios este incriminat ca „boscoroditură”, cum se exprima și Dimitrie Cantemir. În locul unde sterile „boscorodituri” cu privire la „oarecare ființă”, Condillac — L. L. Asachi preconizează o neostoită cercetare privind „acomodațiile ce au lucrurile între sine și între noi”. Spiritul dogmatic-mistificator este respins ca unul care „voe dar a crede fără să cerceteze”.

A doua piesă din primul pachet cu manuscrisile descoperite ale lui L. L. Asachi este *traducerea din Epictet*, socotită de mult pierdută. Traducerea începe cu „Cuvîntare către cetitorii”: „Știut iaste că omul totdeauna cu mai multă poftă cetește acele cărți a cărora înțelegere nu iaste incurcată cu meșteșugul alegoricese sau metafisicii. Pentru acea și eu am ales pre aceasta a lui Epictet cărticică care, într-adevăr, nu numai că umple sufletul de veslie, dar cu înaltă a sa învățătură povățuiește cătră cunoștință și plinirea faptelor celor bune...”

Introducerea care urmează este un veritabil eseu filozofic, poate primul eseu filozofic în istoria gândirii filozofice românești intitulat *Seriere pentru* (a se citi: *despre*) *stoicească filozofie și pentru viața lui Epictet* (14 pagini de manuscris).

Traducerea propriu-zisă, probabil o antologie întocmită de L. L. Asachi după diferite izvoare, este intitulată *Cuprindere moraleceștilor socotinșe a lui Epictet* (37 pagini de manuscris).

Este cazul, aici, să arătăm că traducerea lui L. L. Asachi se inseric pe linia tradiției ce-și leagă începutul de numele lui Dimitrie Cantemir. Acesta, în Sistemă religiunii mahometane, îl evocă pe „Epictat al nostru, capul filozofiei morale”.

Vocația patriotic-revoluționară a lui L. L. Asachi ne este sugerată de la primul fragment de text epictetian, în care sînt evocați trei mari bărbați din istoria Greciei antice: Aristid, Epaminonda și Licurg —, tustrei animați de același înalt ideal; „patriile au izbăvit din robii”.

A treia piesă este un eseu filozofic intitulat „*Pentru filozofia chinezilor*”. Se continuă, astfel, tradiția inaugurată la noi de Nicolae Milescu.

Ceea ce atrage atenția și interesul luministului moldovan este largul umanism ce se desprinde din legile antice ale poporului chinez, cu deosebire din preceptul: „Iubiți pre împreună cetățenii voștri, ba mai ales pre toată lumca... și pre tot ce poartă nume de om să iubiți cu dragoste frățească”.

După părerea noastră — ne grăbim s-o spunem aici —, izbește afinitatea de orientare generală, în cadrul luminismului european, între L. L. Asachi și Voltaire, alit prin preferințele pentru empirismul-senzualismul lui Locke-Condillac, cit și prin vocația convergentă de-a valorifica tot ce are pozitiv trecutul (în speță, Epictet) și prezentul de oriunde (în speță, poporul chinez).

A patra piesă este o traducere după „Istoria bibliotecii bisericii” a lui Filaret Drozdov. Traducerea este prefațată de un „Cătră cetitoriul”, din care se degajă aceeași idee a convergenței filozofico-religioase.

În aceeași prefață, luministul moldovan, considerându-se un „mădulari al romanicesului neam”, își varsă toată supărarea împotriva grecilor eteriști, din cauza cărora au pătimit patrioții români. Eteriștii i-au ademenit pe români prin „gingașe”, recte „viclene” ginduri-zice L. L. Asachi —, iar pină la urmă i-au lăsat tot sub „otomaniceasca stăpînire”. La noi și-au căutat numai de îmbogățirea lor și au sfîrșit în „ocară”, lăsînd în urma lor suferință „de care știe toată Evropa”. L. L. Asachi își vîrșea astfel toată supărarea pe miscarea în care se angajase din toată inima, sperînd în eliberarea de sub stăpînirea turcească. Acum, se considera, alături de toți compatrioții de bună credință, trădat.

În concepția luminatului moldovean L. L. Asachi, istoria religiei urmărește dramaticul efort al omenirii de ridicare la particular la general, evoluția, de la particularizare povestiri cătră de obște închipuire ridicată și cătră lucrătoare povățuire îndreptată... de la începutul lumii pină acum”.

A cincea piesă: „Tilcuirea Sfintei liturghii”, din care avem toate motivele să regretăm pierderea, deocamdată, a primei jumătăți.

A șasea piesă: „Dogmele de biserica răsăriteană păzite”, parcă o continuare a manuscrisului anterior, cuprinzînd numai patru pagini, dar care ne pune, surprinzător, în fața unui nou act iluminist-reformator al lui L. L. Asachi. Oricum, manuscrisul este departe de a fi o simplă „...traducere din grecește”!

Dacă n-ar fi decît contribuția teoretico-reformatoare în legătură cu dogmatica creștină ortodoxă, așa cum rezultă din ultimele două manuscrise descoperite și ar fi suficient pentru a-l considera pe L. L. Asachi drept cel mai mare luminist moldovean. L. L. Asachi se ridică, într-un chip original, regîndînd partea centrală a dogmaticii creștine ortodoxe (răsăritene), la cel mai înalt nivel de gîndire din epoca și din țara sa. (Cu adevărat „minunat” este Lazăr-Leon Asachi! Printr-o atare categorică devansare a momentului său concret-istoric, nu e de mirare că opera lui L. L. Asachi a rămas „pecețuită” timp de mai bine de un veac și jumătate!

A șaptea piesă: „Basnele”, cuprinzînd traduceri libere în proză, după *Esop și La Fontaine*, într-o limbă frumoasă, ușor de înțeles și azi.

A opta piesă: „Povești învățătoare la bunele moravuri luminoase”. Printr-un exemplu, autorul invită la modestie și la simțul măsurii.

A noua piesă: „Frații cei fără simfire”, o altă povestire neterminată.

A zecea piesă: „Oarecare socolînțe luate (din) alcătuirile scriitorilor celor vechi”. Ne aflăm poate în fața primei antologii de maxime și cugetări. Reținem cugetarea pătrunsă de spiritul luminist al epocii: „Prin bună creșterea copiilor să ține țara”.

A unsprezecea piesă: „Pentru liniștirea și mulțumirea omului”, o pretinsă traducere după un neidentificat Ioan Adolf Gotman. „Adolf să fie Asachi, iar Gotman să fie „omul lui Dumnezeu?” — se întreabă, nu fără inspirație, Antonie Plămădeală.

Pe temiul celor unsprezece piese descoperite, mai sus amintite, — „opere filozofice, cele mai importante ca valoare și înțelgere, dar și beletristice, traduceri și prelucrări” — Antonie Plămădeală propune următoarea formulă pentru reconsiderarea locului lui L. L. Asachi în cultura română: „Lazăr-Leon Asachi ar trebui considerat veriga de legătură dintre cultura medievală Varlaam, Dosoftei, Dimitrie Cantemir, Nicolae Milescu, și intrarea noastră în modernitate. Între aceștia de dinainte și cei care i-au urmat, în Moldova, numele lui n-ar mai trebui omis, ci, dimpotrivă, menționat ca o stea ce trebuia să existe în locul și momentul acela și care aștepta să fie descoperită „Nu sunt mulți în perioada aceasta a activității sale, 1789—1825, în Moldova, care să-l concureze”.

Nu încapă îndoială că figura cea mai reprezentativă pentru cultura românească din Moldova, pe culmea ce precede și urmează anului 1800— considerat de C. Noica o adevărată piatră de hotar — este Lazăr-Leon Asachi.

Obiectivul major al programului luminist al lui L. L. Asachi era ridicarea limbii române la nivelul de strălucire al limbilor „surori”, înfăptuirea marii opere de renaștere „în toate trei țări” românești.

Că L. L. Asachi era conștient de importanța limbii ca instrument principal al luminii poporului, devenit apt să-și asimileze „odoarele folositoarelor științe”, acest lucru se poate vedea și din alcătuirea unui Vocabular, cuprinzând 250 de cuvinte, publicat la sfârșitul Bordeielui indienes. L. L. Asachi își îndemna cititorul de-a se deprinde „a le întrebuința în voroavă și în scris”, contribuind astfel fiecare la a „spori scoposul bine gânditorilor Patrioți”.

Avem ce învăța și azi de la „Vocabularul” lui Lazăr Asachi, vecchi de aproape două secole! Fie-ne îngăduit să spicuim din acest Vocabular: „NATURA = Fire, toțimea lucrurilor zidite de Dumnezeu”. Este exact definiția lui Voltaire! Sau: „POETA = Acela care face stihuri (Omîr și Virgiliu!). Se numesc Prințipiî Poetelor” Nota bene! Virgiliu este poetul preferat al lui Voltaire și L. L. Asachi! Să nu uităm că autorul *Bucolicelor*, *Georgicelor* și *Eneidei* a formulat cu o intuiție „divină” principiul integrator al existenței, în strict spirit materialist epicurean: „Mens agitat molem et magno de corpore miscet” (Logosul pune în mișcare imensa materie și cu marele corp se amestecă).

Etapa finală a odiseii manuscriselor lui L. L. Asachi ne punc-n fața unor scrieri cu totul originale”. A existat încă un pachet, scrie Antonie Plămădeală, cu manuscrise rămase de la Lazăr-Leon Asachi... Ceva din el am recuperat totuși”. Episodul este legat de arhimandritul Teofil Mocăniță, care a juns în posesia unui pachet cu predici originale redactate de L. L. Asachi. După moartea călugărului Teofil, printre înscunările rămase de la el s-au descoperit *regeștele predicilor lui L. L. Asachi și chiar câteva predici integrale*.

Astfel, la cele 11 piese din primul pachet descoperit, se adaugă cele cuprinse în „*pachetul de predici*”, din care au fost date la iveală doar regeștele și anume: Discursul funebru la înmormintarea domnitorului Alexandru Constantin Moruzi-voevod, nouă predici la Duminicile Triodului, cinci predici la Praznici Împărătești, nouă predici la Duminicile de după Rusalii, opt cuvîntări și predici ocazionale, precum și nouă cuvîntări funebre.

Astfel, moștenirea culturală a lui L. L. Asachi, ca urmare a descoperirilor făcute în urmă cu câțiva ani de Dr. Antonie Plămădeală, ajunge mult îmbogățită: *de la cele 8 titluri cunoscute pînă acum se adaugă alte 52 în total 60!* Să mai adăugăm valoarea diferitelor Prefete, a Vocabularului adăugat la *Bordeiul indienes* și a marculi număr de „Sholii ale traducătorului”, unele dintre ele, prin conținutul și dimensiunea lor, veritabile ceseuri.

Descoperirea regeștelor unui volum de *Predici și Cuvîntări ocazionale*, ca și a textului integral al unora dintre ele, confirmă aprecierea „meritosului” C. Erbiceanu, care îl numea pe L. L. Asachi „un om cu meșteșugul retoricii”. În prelungirea aprecierii lui N. Iorga despre L. L. Asachi ca „Demostenc” al poporului român, ni se va îngădui să vedem în L. L. Asachi un nou Antim Ivircanu!

Iluminismul de excepție, dus pînă la limitele unui program democrat-revoluționar, așa cum era el profesat de L. L. Asachi, poate fi desprins cel mai deplin din scrisoarea cu care se deschide *Bordeiul indienes*. Iezultă din scrisoare cămotivul traducerii cărții *La Chaumière indienne* (1790) a lui Bernardin de Saint-Pierre — în care se pledează pentru umanitate regenerată prin întoarcere la natură — este datoria cetățenească asumată de a lucra pentru luminarea patriei: „pătrunns fiind și eu de aceea îndatorire cu care sînt legat către soțitate”.

Așa cum se arată în aceeași scrisoare, „scoposul” traducerii unei lucrări ce evocă viața grca a maselor este să ofere o atare „călăuzie”, încît „să se strîngă o numeroasă adunare împrejurul celui ce caută adevărul”.

Programul social-politic al lui L. L. Asachi izvorăște din credința sa că asuprirea nu este veșnică. În a sa Cuvîntare către cetitori la *Jucăria norocului*, L. L. Asachi mărturisește că a urmărit prin această carte „ițhicească”, de fapt nu mai puțin filozofico-politică, „ca să poată aduce la duminire pe cel mindru ce socotește că nu se va clăti în vca”.

În concepția social-politică a lui L. L. Asachi, cele mai incriminabile sînt bogăția și mărirea. De pildă, în Cuvînt funerar la înmormintarea mitropolitului Iacob Stamati (9 martie 1803), Lazăr Asachi considera bogăția ca o „ticăloșie”, iar mărirea ca pe „o pompatică deșercătăciune”.

Dimensiunea iluministă-patriotică și democratică a personalității lui L. L. Asachi este dominantă. În netă opoziție cu optica minimalizantă a acclora... care-l socotesc pe L. L. Asachi, depildă, ca „văzînd totul prin prisma ortodoxismului”, autorul cărții *Lazăr Leon Asachi în cultura română* se consideră îndreptățit a sublinia: „ceca ce face însă gloria (sub. n.) acestui cleric luminat la început de secol al XIX-lea, sunt fără îndoială preferințele lui filozofice și munca deosebită pe care a depus-o în slujba idcilor și a programului de luminare (și nu numai — adăugăm noi) pe care și l-a propus”.

Semnificația reformatoare-illuministă, cu accente democrat-revoluționale, a întregii activități culturale și social-politice desfășurate de Lazăr Leon Asachi în plină a doua jumătate a epocii luminilor la noi, iese cu o și mai mare putere în relief, dacă o privim în raport cu „revîrîntutul isihast”. Este vorba de o orientare monahală care — precizează cu deplină

autoritate Antonie Plămădeală — „ne lega mai mult de trecut”, prin aceea că profesa „un umanism de esență exclusiv religioasă”.

Linia urmată de L. L. Asachi era cu totul diferită de linia exclusivismului religios-isihast. Căci — observă Antonie Plămădeală „chemare lui a fost alta, un *alt umanism* (subl. ns.), al omului luminat prin filozofie și înarmat cu metodele gândirii celei mai sănătoase, ale logicii, deși nu mai puțin religios”. E greu de acceptat echivalența dintre acel „alt umanism” și acel „nu mai puțin religios”, decît dacă se acceptă principiul convergenței, profesat și de Mihai Eminescu, care, prin gura Doctorului din piesa *Amor pierdut — viață pierdută* Eminescu, afirmă: „Doctorul din creierii mei n-a ucis pe creștinul din inima mea”.

Sensul reformator, revoluționar în fond, al destinului cultural (al momentului cultural, mai bine zis), reprezentant de L. L. Asachi revine parcă ca un leitmotiv în cartea lui Antonie Plămădeală — *face un pas uriaș* (subl. n.s.) spre altceva, în altă direcție. Nu-l ispitesc, precum pe predecesorii din școlul anterior, textele isihaste. El se îndreaptă spre Condillac, iar în morală spre Epictet, deci spre unii care veneau dintre filozofi, nu dintre clasicii canonizați ai creștinismului. Preferințele sale ne dezvăluie, pe lângă preocupările teologice (pătrunse și acestea, adăugăm noi, de spirit reformator-luminist) și preocupări mai largi odată cu o sensibilitate extraordinară la ceea ce se întâmplă în lume, deci puternic ancorat în realitățile concret-istorice.

Am arătat mai sus că inșeși „preocupările teologice” erau pătrunse, în cazul lui L. L. Asachi, de spiritul luminist-reformator. (Ît despre înclinația luminatului protoicreiu spre textele creștine necanonice, ne grăbim să o ilustrăm prin una dintre cuvîntările ce ni s-au păstrat în întregime: Cuvînt de pomnire ce s-au alcătuit și s-au grăit de însuși arhimandritul Mitropoliei Kir Leon, în Iași, la 4 iulie 1820 (vezi addenda XVII din cartea lui Antonie Plămădeală).

În cuvîntare, L. L. Asachi înțelege să invoce argumente care în egal „de fireasca și de cea descoperită lege”, respectiv să îmbine „adevărul evangheliei” cu „povățuirea aceluia înțelept”, referindu-se de fapt la un text creștin necanonice: Înțelepciunea lui Isus Sirah.

Momentul reformator, revoluționar chiar al lui L. L. Asachi se înscrie în ceea ce Lucian Blaga consideră a fi evoluția „organică” a ortodoxismului românesc, integrat în lupta poporului nostru pentru menținerea ființei lui etnice, naționale. Nu este de mirare, deci, că actualul urmaș al lui Andrei Șaguna îl înțelege alt de bine pe L. L. Asachi!

Linia convergenței religioase-naționale, în care se integrează Lazăr-Leon Asachi și alții ca el, va duce la marile bătălii ale poporului nostru pentru eliberare socială și națională.

Va rămîne pagina de aur în „cartea de căpătii a națiunii noastre” următoarele rinduri, demne de un omagiu real adus „minutului” Lazăr-Leon Asachi, prin care Antonie Plămădeală consideră bătăliile legitime ale poporului nostru ca fiind convergente cu „Legea strămoșească”, cu doctrina socială-națională a Bisericii românești. „Ceea ce nu înseamnă însă că ei, clericii, — putem citi la pagina 164 a primei cărți despre Lazăr-Leon Asachi în cultura română — își vor socoti rolul îndeplinit și închiat sau că vor socoti că s-au înșelat deschizînd ușa unor asemenea idei („în slujba transformărilor sociale și politice și... lupta pentru ele”). Ei le vor apăra în continuare, la 1848, la 1877, la 1907, la 1918...”.

Fericit inspirat, Antonie Plămădeală explică întreaga activitate a exponenților luminismului românesc, inclusiv L. L. Asachi, ca datorîndu-se „*exclusiv faptului că erau foarte buni români, și nu altor apartenențe care priveau statutul lor religios*” (subl. ns.).

Linia lui Lazăr-Leon Asachi este susținută și azi, spre meritul aceluia care o afirmă. „*Creștinismul — susține Antonie Plămădeală — n-a admis niciodată tirania și despotismul*” (subl. ns.).

Spiritul reformator-luminist pe care L. L. Asachi îl aducea în sinul Bisericii românești este recunoscut. „Putem spune — scrie Antonie Plămădeală — că Lazăr-Leon Asachi profesază un tip de ortodoxie largă, umanistă, adevărat model pentru orientarea credincioșilor ei în cultură și viață socială. Și nu numai... pasiv, ci și activ, pentru promovarea culturii și a unei societăți pe baze umaniste”.

Acum că dispunem de aproape întreaga moștenire culturală a lui L. L. Asachi (manuscrisele nou descoperite fiind depuse la Biblioteca Patriarhiei din București, iar cartea-omagiu *Lazăr-Leon Asachi în cultura română* fiind la îndemîna celor cu adevărat dornici a o citi și valorifica), se cuvine într-adevăr a se trece la o re-examinare a locului și rolului lui L. L. Asachi în cultura română.

Marele nostru istoric Nicolae Iorga îl aprecia pe L. L. Asachi, a cărui operă era doar parțial cunoscută, drept „cel mai însemnat dintre traducătorii moldoveni”. Avem acum toate temeiurile să-l includem pe L. L. Asachi în istoria literaturii române, printre scriitorii-pionieri, dar și în istoria gândirii filozofice și social-politice românești, precum și în mișcarea „organică” a aggiornamento-ului Bisericii Ortodoxe Române.

Chiar și o sumară trecere în revistă a moștenirii culturale a lui L. L. Asachi confirmă aprecierea făcută de fiul său, Gheorghe Asachi, anume că cel dintâi „prin a(le) sale numeroase lucrări, înția dată au deschis la noi carieră literaturii moderne și au așezat în limba română cuvinte strămoșești”.

Iar pentru întreaga activitate pătrunsă de „spiritul luminilor”, L. L. Asachi poate fi considerat cel mai mare reprezentant al luminismului moldovean, la același nivel cu „marii corifei” ardeleni.

Dacă este adevărată observația lui C. Noica (vezi „România literară” din 16 oct. 1986) că pentru culturile mici dar autentice, cum este și cultura română, „enciclopedismul este o afirmație de tărie a spiritului românesc”, în care se cuprind doar cițiva „mari” care „vertebrază cultura noastră”, socotim că printre cei puțini „avantați în universal” din istoria culturii noastre se cuvine să facă parte și Lazăr-Leon Asachi. Ca și ceilalți „enciclopediști” ai noștri, — de la Dimitrie Cantemir la Mircea Eliade — L. L. Asachi nu poate fi definit prin opere izolate, ci abia ca destin cultural, înțrăca sa operă impunându-se a fi pusă în înțregime la dispoziția cititorilor.

Aceasta ni se pare a fi semnificația rindurilor cu care Dr. Antonie Plămădeală își încheie prima carte scrisă la noi despre L. L. Asachi, considerându-l pe acesta: „prin gândirea și faptele sale, interpretul vremii sale, exponentul aspirațiilor emancipării sociale, politice și culturale, al idealurilor de libertate și unitate națională a românilor. La împlinirea acestora, creația sa este încă o piatră de temelie. Reconsiderarea și recunoașterea ei astăzi este, deopotrivă, un act de pietate și un omagiu”.

Juliu Bud

* * * *Bolívar y Europa en las crónicas, el pensamiento político y la historiografía*, volumen I, *Siglo XIX*. Investigación dirigida por Alberto Filippi. Prólogo de J. L. Salcedo-Bastardo, Ediciones de la Presidencia de la República. Comité Ejecutivo del Bicentenario de Simón Bolívar, Caracas, 1986, 1086 p.

Figura lui Simón Bolívar, exponentul principal al luptei pentru independență al coloniilor spaniole din America de Sud, constituie un subiect de predilecție pentru istoriografia venezueleană și împlinirea a două sute de ani de la nașterea sa, în 1983, a reprezentat un moment de maximă intensificare a cercetării istorice în această direcție. Lucrarea pe care avem plăcerea de-a o aduce în atenția cititorilor semnifică, din această perspectivă, o reușită de certă valoare, o încununare a activității pline de abnegație desfășurată de Comitetul Executiv al Bicentenarului eroului sudamerican înființat în 1976 și condus de istoricul J. L. Salcedo-Bastardo.

Bolívar y Europa abordează de fapt, prin cele 413 surse documentare pe care le folosește, multe dintre ele editate pentru prima dată, imaginea lui „El Libertador” așa cum apare ea în Europa secolului al XIX-lea. Conținutul bogat al acestui prim volum, ce va trebui completat cu un al doilea referitor la secolul al XX-lea, are darul de a satisface pe cititor permițându-i să constate cele trei nivele la care profesorul Alberto Filippi, coordonatorul întregii lucrări a condus în mod deliberat investigația pentru a atinge obiectivul pe care și l-a propus împreună cu colaboratorii săi: să mențină strâns legate planurile cronice (prin cronică înțelegându-se aici mărturia directă sau indirectă a unor contemporani ai evenimentelor) cu gândirea politică și istoriografia. Dialectica dintre aceste elemente constituie de fapt firul conducător și axul întregii lucrări. De asemenea caracterul ei multinațional face să apară un Bolívar viu și universal, o imagine a sa multiformă și pluridimensională în funcție de poziția economică, socială și politică a celor care l-au receptat pe el și faptele sale.

Structura acestui volum este alcătuită din șaisprezece secțiuni naționale coordonate fiecare de istorici a căror reputație este bine stabilită pe plan internațional și anume: Alberto Gil Novales (Spania), Jeanine Potelet (Franța), David Waddell (Marea Britanie), Alberto Filippi (Italia), Miquel Baillori (Vatican), Günter Kahle (R.F.G.), Manfred Kossok (R.D.G.), Roberto Palacios (Olanda), Anatoli Șulgovski (U.R.S.S.), Carlos Da Costa Gomes Bessa (Portugalia), Josef Polišensky (Cehoslovacia), Weine Karlsson (Suedia), Beatrice Ziegler (Elveția), Jenő Roznyai (Ungaria), Dan Berindei (România) și Tadeusz Lepkowski (Polonia).

De la început trebuie arătat că maniera de formare a imaginii lui Simón Bolívar a fost deosebită de la țară la țară, iar în interiorul aceleiași țări, în interiorul aceleiași culturi, se notează importante diferențe dintre diferitele clase și categorii sociale, între diferitele personalități exponente ale intereselor acestora. Astfel, într-un fel s-a reflectat personalitatea și activitatea croului sudamerican în Spania, Franța, Marea Britanie, țări care aveau interese directe și importante în America de Sud și în alt fel s-a reflectat ea în Polonia, România, Ungaria, Rusia etc. Diferența principală constă în cantitatea informației, rezultat al interesului, mai mare sau mai mic, pentru această zonă geografică, precum și în posibilitățile de a ajunge la această informație. De asemenea, în interiorul fiecărei țări forțele progresiste, interesate în merusul înainte al societății, au văzut în Bolívar pe exponentul ideilor republicane, al libertății și al democrației, în timp de forțele reacționare, exponente ale intereselor Sfintei Alianțe, au văzut în el un dictator, un tiran singeros, un demagog care urmărea să se încoroneze ca împărat al întregii Americi spaniole. Mai trebuie arătat și faptul că în acele țări unde se puna acut problema luptei pentru libertate și independență națională, cum ar fi țările române, Cehia, Polonia etc., figura lui Bolívar, cu excepții nescmificative, este receptată ca un adevărat simbol al libertății ca o făclie vie ce arată popoarelor drumul spre cucrirea acesteia.

Dar mai bine să vedem felul în care s-a format imaginea lui Simón Bolívar în diferitele țări ale continentului nostru.

Astfel, în Spania (pp. 57—206), țara cea mai interesată în evoluția situației din America Latină, unde își avea cea mai mare parte a imperiului colonial, atitudinea față de marele conducător al revoluției hispanoamericane a variat în funcție de evoluția politică internă, în perioadele revoluționare, de democratizare (1820—1823, 1868—1874 etc.), imaginea lui Bolívar fiind favorabilă, în timp ce în perioadele de recrudescență ale reacționarismului el a fost infățișat ca un rebel și ca un trădător. În 1861 începe să se manifeste o preocupare spaniolă autentică pentru o alianță cu republicile americane, hispanoamericanismului, promovat în special de José Ferrer de Couto, fiind strins legat de personalitatea lui Bolívar, dar aceasta a putut fi receptată la adevărată sa valoare și la nivelul întregii societăți spaniole abia după 1898, anul pierderii ultimelor colonii, atunci cind a devenit posibilă o apropiere adevărată și organică între Spania și statele latinoamericane.

În ceea ce privește Franța (pp. 207—379), textele publicate în acest volum (articole de presă, corespondență diplomatică, lucrări memorialistice) au un dublu interes. Pe de o parte, prin păreri lor convergente, dar și divergente, ele permit o cunoaștere mai exactă a personalității multiforme a lui Bolívar, care niciodată nu poate fi limitată nici la excesele apologetice și nici la interpretările denigratoare. Pe de altă parte ele aruncă și o lumină importantă asupra unui secol din istoria Franței în care figura lui „El Libertador” a reprezentat steagul visurilor de libertate și democrație.

În Anglia (pp. 381—476), țară care avea importante interese politice și comerciale în America de Sud și se opunea, în același timp, politici intransigente și legitimiste a Sfintei Alianțe, personalitatea lui Bolívar a fost receptată în culori destul de favorabile. Deși pînă în 1883 nu a fost scrisă o biografie britanică a lui Bolívar, au existat totuși rapoarte și relatări ale diplomaților (lordul Harrow, R. Wellesley), ale soldaților voluntari din armatele revoluționare sudamericane (W. J. Adam, D. O'Connell) și ale negustorilor (J. Hamilton, P. Campbell) care l-au cunoscut direct pe „El Libertador” și i-au descris caracterul, aptitudinile și succesele. Cîteva teme apar foarte frecvent în aceste relatări și nune admirative lui Bolívar pentru sistemul politic și economic britanic și comparația dintre el și Washington.

Și în Italia (pp. 477—617) Bolívar este văzut prin prisma problemelor grave care frământau viața politică a peninsulei, dintre care cele mai importante erau, fără nici o îndoială, lupta pentru independență și pentru unitate națională, idealuri înfruchipate tocmai de eroul sudamerican. De aceea imaginea italiană a lui Bolívar este, cu foarte rare excepții, una favorabilă. Astfel Luigi Angloni, Carlo Bianco de Saint-Jorioz, Giuseppe Mazzini, Giuseppe Garibaldi, Luigi Musini și alții apreciază la Bolívar faptul că a reușit să transforme războiul într-un război popular și a realizat o armată condusă de idealurile populare, de lupta împotriva despotismului. De asemenea sint scoase în evidență trăsăturile republicane și democratice ale gândirii sale, iar dictatura pe care a exercitat-o este explicată ca necesară pentru apărarea libertății abia cucrite.

Germania are rezervate în cadrul acestei monumentale lucrări două secțiuni distincte, una pentru R.F.G. (pp. 669—754) și alta pentru R.D.G. (pp. 755—825). În prima dintre acestea documentele și textele selecționate (*Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts seit den Wiener Verträgen*, de Georg Gervinus, biografia lui Bolívar realizată de Karl Marx în 1856, corespondența lui Alexander von Humboldt cu Bolívar etc.) demonstrează atenția și interesul pe care autorii și cititorii germani le-au avut pentru Simon Bolívar, pentru lupta sa pentru independență politică și pentru reorganizarea statală a Americii spaniole. De asemenea ele pun în

evidență și speranțele pe care le-au trezit concepțiile democratice și ideile republicane ale lui Bolívar, legate însăși de viitorul statelor germane. În cea de-a doua secțiune germană, rezervată R. D. Germane, sînt propuse cititorilor documente (corespondența lui Metternich cu Friedrich von Gentz și cu baronul de Lederer) care scot în evidență atitudinea politică a statelor germane, mai ales a Prusiei și Austriei, față de revoluția hispanoamericană și față de Bolívar, dar și interesele comerciale care au influențat această atitudine.

În Rusia (pp. 899—943), revoluția din coloniile americane ale Spaniei și imaginea lui Bolívar au fost recepționate diferit de forțele progresiste și de cele reacționare, apărătoare ale intereselor țarismului. Astfel, decembrieștii au văzut în Bolívar pe una din personalitățile cele mai importante ale vremii, iar ziarul cu orientare progresistă „Moskovski Telegraf” îl prezintă ca pe un erou al democrației și libertății, un simbol al ideilor republicane. În schimb gazeta „Vestnik Evropi”, cu o orientare declarat reacționară, îl consideră un rebel și un trădător, un tiran și un uzurpator al drepturilor legitime ale monarhiei spaniole.

Secțiunea română a acestui volum (pp. 1071—1078), alcătuită de reputatul istoric Dan Berindei, cuprinde 6 extrase din presa vremii, din „Albina Românească” și din „Curierul Românesc”, extrase care demonstrează interesul opiniei publice din țara noastră pentru puternica personalitate a lui Bolívar și pentru revoluția de eliberare a coloniilor spaniole din America Latină.

Aceste extrase (prima biografie a lui Bolívar în „Albina Românească” din 7 iulie 1829, situația din America de Nord și Centrală în „Curierul Românesc” din 31 iulie 1829, proclamația lui Bolívar prin care renunță la toate prerogativele sale în „Albina Românească” din 8 mai 1830, decizia Congresului de la Bogotă cu privire la demisia președintelui Bolívar în „Albina Românească” din 15 mai 1830, continuarea răspunsului dat lui Bolívar în „Albina Românească” din aceiași zi și moartea lui Bolívar tot în „Albina Românească” din 5 martie 1831) dovedesc, după opinia noastră, două lucruri extrem de importante: pe de o parte receptivitatea opiniei publice din țările române față de marile evenimente și marile personalități ale epocii (toate informațiile sînt contemporane cu Bolívar, chiar și ultima, dacă avem în vedere dificultatea cu care circulau știrile în epocă), iar pe de altă parte, așa cum reiese din conținutul lor, favorabil eroului revoluționar sudamerican, tendințele net progresiste ale acestei opinii publice, Bolívar fiind, de fapt, simbolul luptei pentru independență și unitate națională, deci tocmai al problemelor care frământau profund întreaga societate românească și reclamau o rezolvare radicală.

Cît privește celelalte țări europene cuprinse în volumul de față imaginea eroului sudamerican este, în general, favorabilă, dar determinată de situația din fiecare țară în parte.

Astfel, la Vatican (pp. 619—668) Bolívar este privit prin prisma intereselor papalității de a stabili legături religioase directe cu fostele colonii spaniole. În Portugalia (pp. 945—981) imaginea sa este destul de restrînsă, dar favorabilă, deoarece această țară căuta să ajungă la o alianță cu statele independente din America spaniolă. În Olanda (pp. 826—897), imaginea lui Bolívar, de asemenea favorabilă, este rezultatul tentativelor făcute de guvernul acestei țări pentru a-și recăpăta pozițiile economice și comerciale din America de Sud. În Suedia (pp. 999—1034) și Elveția (pp. 2035—1056), țări cu regimuri politice destul de democratice pentru acea epocă, imaginea lui „El Libertador” este favorabilă, el fiind privit ca un erou al celor mai înalte aspirații umane.

În ceea ce privește Cehia, Ungaria și Polonia imaginea lui Bolívar este receptată prin prisma luptei pentru libertate și independență națională dusă de popoarele acestor țări. În Cehia (pp. 983—998) Bolívar este privit cu simpatie, mai ales după 1848, datorită idealurilor sale democratice și republicane, idealuri care animau întregul popor ceh. În Ungaria (pp. 1057—1069) Bolívar este cunoscut încă din primii ani ai secolului al XIX-lea, dar abia în anii de represiune hasburgică dintre 1849 și 1867 el devine un adevărat simbol al speranței și libertății. După instaurarea dualismului figura eroului sudamerican se estompează treptat, mai apare doar în câteva enciclopedii, dar prezentată foarte rezumativ, și dispăre practic din cultura maghiară pînă la mijlocul secolului nostru. În fine, în Polonia (pp. 1079—1085) interesul pentru Bolívar a fost mai mare în timpul vieții sale, scăzînd însă brusc după moartea sa.

Ajunși la capătul prezentării noastre nu ne rămîne decît să arătăm că această lucrare reprezintă o indiscutabilă reușită care vine să încununeze eforturile tenace depuse atît de inițiatorii, cit și de realizatorii ei. Ea are, după opinia noastră două merite deosebite: aduce pentru prima dată la lumină numeroase documente și informații rămase pînă acum necunoscute și reprezintă o abordare, de asemenea, în premieră, imagologică, modernă, a personalității fascinante a lui Simón Bolívar, adevărat simbol al luptei pentru libertate și independență al tuturor popoarelor din America Latină.

Eugen Deniz

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Valoarea temporară a informației cartografice.

Învățământul preuniversitar în Evul mediu.

Tratatul din 7 martie 1395 : semnificația sa politică și eronologică.

Ștefan cel Mare și războiul otoman-venețian din 1499 — 1503.

Izvoare demografice — registrul militar secuiesc din 1695.

Nicolae Iorga și Revoluția Franceză.

Înființarea consulatelor franceze în țările române și impactul asupra spiritului românesc.

Considerații privind cauzele prăbușirii Veneției.

Problemele învățământului în parlamentul român. Pe marginea criticii reformelor școlare a lui Take Ionescu.

Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.

Spania în literatura română în epoca modernă — traduceri, reflexe, influențe.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Grigore Tocilescu și slavistica cehă din cursul secolului al XIX-lea.

Promovarea de către socialiștii români a idealului păcii la congresele internaționale.

Reacții în România față de atacarea Belgiei în 1914.

Relațiile culturale dintre România și Marea Britanie (1929 — 1939).

Aspecte ale procesului de creare a Frontului Național Unit Anti-japonez al poporului chinez.

Contribuția Biroului pentru servicii strategice al S.U.A. la victoria Națiunilor Unite.

Propunerea României privind încheierea unui tratat de securitate colectivă în sud-estul european postbelic. Semnificații politice.

RM ISS 0567 — 630

I. P. Informația c. 2130

43 856

www.dacoromanica.ro

Lei 15